

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (SAD)
Journal of Sociological Research (JSR)

Cilt / Volume 26

Sayı / Issue 1

Nisan / April 2023

ISSN/e-ISSN: 2148-9947

YAZI İŞLERİ SORUMLUSU/EDİTÖR

Sosyoloji Derneği adına,

Prof. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU - Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

EDİTÖRLER KURULU

Prof. Dr. Ali ERGUR - Galatasaray Üniversitesi.

Prof. Dr. Kezban ÇELİK - TED Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Besim Can ZIRH - Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

YARDIMCI EDİTÖRLER

Cansu ÇOBANOĞLU

Yavuz YAVUZ

DİL EDİTÖRLERİ

Cansu ÇOBANOĞLU (Türkçe)

Yavuz YAVUZ (İngilizce)

YAYIN KURULU

Aysu KES ERKUL - Hacettepe Üniversitesi.

Cansu ÇOBANOĞLU - İstanbul Teknik Üniversitesi.

Erhan AKARÇAY - Anadolu Üniversitesi.

Gülçin CON WRIGHT - TED Üniversitesi.

İlhan Zeynep KARAKILIÇ - Bahçeşehir Üniversitesi.

Kurtuluş CENGİZ - Ankara Üniversitesi.

Yavuz YAVUZ - Ankara Üniversitesi.

Zehra Nurdan ATALAY - Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi.

KAPAK ve SAYFA TASARIMI

Tezcan BAHAR - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

İLETİŞİM

Sosyoloji Derneği

Mebusevleri Mah. Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No:9/5 Çankaya Ankara.

Tel:+9(0.312) 222 12 5

İÇİNDEKİLER - CONTENTS

- 1 – 18 COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri: İstanbul’da Farklı Sosyal Kırılgnlık Düzeyindeki Hanelerin Deneyimleri**
Economic Impacts of the COVID-19 Pandemic: Experiences of Households with Different Social Vulnerability Levels in Istanbul
Kezban Çelik / Gülçin Con Wright / Oya Kalaycıoğlu
- 19 – 39 Yaşlılar için Ücretsiz Toplu Taşımaya İlişkin Web 2.0 Tartışmaları: Sosyal Vatandaşlık Temelli Bir Değerlendirme**
Web 2.0 Discussions on the Fare-Free Public Transportation for the Elderly: An Analysis Based on Social Citizenship
Selin Atalay
- 40 – 60 Toplumsal Cinsiyet Bağlamında ‘Ev’in Anlamı ve Ev ile Kurulan İlişkinin Farklılaşması**
The Meaning of ‘Home’ and Differentiation of the Relationship with Home in the Context of Gender
F. Aşın Koçak Turhanoğlu / Oya Beklan Çetin
- 61 – 81 Görünmeyen Çoğunluk “Birinci Nesil Üniversite Öğrencileri”nin COVID-19 Salgın Deneyimleri**
COVID-19 Pandemic Experiences of the Invisible Majority “First-Generation University Students”
Aylin Çakıroğlu Çevik
- 82 – 101 Measuring Social Capital for Turkey Using Time-Use Survey Data**
Türkiye için Sosyal Sermayenin Zaman Kullanımı Araştırması Verisi Kullanılarak Ölçülmesi
Hande Hacımahmutoğlu / İlknur Yüksel-Kaptanoğlu
- 102 – 122 Telemedicine at the Threshold of New Relationalities and Old Residues: A Case Study**
Eski Tortuların ve Yeni İlişkiselliklerin Eşğinde Teletıp: Bir Vaka Çalışması
Cansu Çobanoğlu / Buse Akkaya / Göksel Altınışik Ergur

COVID-19 PANDEMİSİNİN EKONOMİK ETKİLERİ: İSTANBUL'DA FARKLI SOSYAL KIRILGANLIK DÜZEYİNDEKİ HANELERİN DENEYİMLERİ

Kezban Çelik,¹ Gülçin Con Wright,² Oya Kalaycıoğlu³

Öz

COVID-19 pandemisiyle birlikte toplumun çeşitli katmanlarında yadsınamaz değişimler yaşanmıştır. Koronavirüsün sağlık üzerindeki etkisinin yanında, pandeminin kendini en çok hissettirdiği alanlardan birisi de ekonomi olmuştur. Tüm dünyada, pandemiyle birlikte yaşanan kapanmalar ve alınan önlemler ile sağlık sektörünün üstlendiği yük ile birlikte milli ekonomiler de büyük hasar almıştır. Bu makale, COVID-19 pandemisinin ülke bazındaki ekonomik etkilerini anlamlandırmanın ötesine geçerek bu etkileri hane bazında anlamayı amaçlamaktadır. Makalede kullanılan veriler, 2020 yılında TUBİTAK'ın desteği ile İstanbul'da gerçekleştirilen bir araştırmadan elde edilmiştir. Bu araştırmada, farklı sosyal kırılabilirlik düzeyine sahip hanelerin pandemiye deneyimleme biçimleri; sosyal, ekonomik, demografik faktörlerle, sağlık ve kurumsal hizmetlere erişim temaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu makalede ise sadece ekonomik boyuta odaklanılmakta ve hanelerin ekonomik yaşamlarına ilişkin deneyimleri; sahip olunan iş/meslek, işsizlik, pandemide çalışma durumu, pandemide iş kaybı, ekonomik destek ihtiyacı, kimlerden/nereden ekonomik destek alındığı ya da kimlere ekonomik destek verildiği kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, İstanbul'un sosyal kırılabilirlik indeks skoruna göre "kırılabilir", "orta-üst kırılabilir", "orta-alt kırılabilir" ve "kırılabilir olmayan" ilçelerinde yaşayan 18 yaş üstü toplam 441 kişi ile pandeminin ilk 6 ayı içerisinde gerçekleştirilmiş telefon anketlerinden toplanan veriye nicel analizler uygulanmıştır. Makalenin en temel bulgusu, pandemi deneyiminin ekonomik boyutunun pandemi öncesi koşullar tarafından şekillenmekte olduğuna yöneliktir. Makale, hanenin kırılabilirlik düzeyi arttıkça pandeminin ekonomik etkilerinin de derinleşmekte olduğunu göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: COVID-19 pandemisi, ekonomik etkiler, hane deneyimleri, sosyal kırılabilirlik, formel/enformel destekler.

¹ Prof. Dr., TED Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, kezban.celik@tedu.edu.tr, ORCID:0000-0003-0234-9006

² Dr. Öğretim Üyesi, TED Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, gulcin.con@tedu.edu.tr, ORCID:0000-0001-7196-151X

³ Dr. Öğretim Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Biyoistatistik ve Tıbbi Bilişim Anabilim Dalı, oyakalaycioglu@ibu.edu.tr, ORCID:0000-0003-2183-7080

ECONOMIC IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC: EXPERIENCES OF HOUSEHOLDS WITH DIFFERENT SOCIAL VULNERABILITY LEVELS IN ISTANBUL

Abstract

COVID-19 pandemic caused significant changes in various layers of society. In addition to the impact of the coronavirus on health, the pandemic made its greatest impact on economy. With the closures, pandemic measures, and the burden undertaken by the health sector, national economies around the world have taken a great hit. This article aims to understand the economic effects of the pandemic on households. The data come from a study carried out in Istanbul in 2020, funded by TUBITAK. This study evaluated the ways in which households with different levels of social vulnerability experienced the pandemic by focusing on social, economic, demographic factors as well as access to health and institutional services. In this article, we only focused on the economic experiences of households through an evaluation of the experiences of work, job loss, and the need for economic support. Quantitative analyses were conducted on the data collected from telephone surveys carried out in the first 6 months of the pandemic with a total of 441 people over the age of 18 living in the "vulnerable", "middle-upper vulnerable", "middle-lower vulnerable" and "non-vulnerable" districts of Istanbul. Findings showed that the economic experiences of the pandemic are shaped by pre-pandemic conditions and differ based on the level of vulnerability of the household.

Keywords: COVID-19 pandemic, economic impacts, household experiences, social vulnerability, formal/informal support.

GİRİŞ

COVID-19 pandemisi, dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye’de de ekonomik, sosyal ve politik anlamda derin izler bırakmıştır. Karakaş (2020), pandemiyle birlikte sadece sağlık sisteminde değil, toplumsal yapıda da büyük değişikliklerin söz konusu olduğunu belirtmekte ve pandeminin “yeni normal”ler yarattığına dikkat çekmektedir. Bu yeni normalde, artık, hem bireysel hem de toplumsal yaşamdaki dinamikler eskisine benzememekte, yerlerini yeni dinamikler setine bırakmaktadır.

Ancak, bu yeni normalde kalıcı olmaya devam eden ve belki de daha da keskinleşen bir şey varsa, o da toplumsal eşitsizliklerdir. Nitekim, pandeminin toplum ve haneler üzerindeki etkileri toplumsal eşitsizliklerle şekillenmektedir. Virüse yakalanma riski, yakalandıktan sonra ciddi sağlık sorunları yaşama, ölüm oranları ve sağlığa yönelik harcamaların artması (Çıtak, 2021) gibi pandemiye özgü deneyimler, pandeminin öncesinde var olan toplumsal eşitsizliklere göre farklılık göstermiştir. Dolayısıyla, pandeminin toplumun her kesimini eşit şekilde etkilemediği, en çok da toplumun en alt kesimini, yani kırılganlığı en yüksek olanı vurduğu argümanı ön plana çıkmıştır (De Marchi, 2020).

Pandeminin başlangıcından bu yana Türkiye üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda, pandeminin hanehalkı düzeyinde deneyimlenmesinin olası olumsuz etkileri tartışılmış (Manavgat vd., 2021), ancak bu etkiler, veriye dayalı olarak sadece Mersin ilinde gerçekleştirilen bir çalışmada incelenmiştir (Aktaş, 2021). Bu makalede, COVID-19 pandemisinin ekonomik etkilerinin hanehalkı düzeyinde nasıl deneyimlendiği ve bu deneyimlerin, hanelerin sosyal kırılganlık seviyelerine göre nasıl şekillendiği analize tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul’un sosyal kırılganlık düzeylerine göre farklılık gösteren 4 farklı ilçesinden seçilen hanelerdeki 441 katılımcıyla telefon ile anket çalışması yapılmış ve anketlerden çıkan sonuçlar istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN ARKA PLANI

COVID-19 pandemisinin etkilerinin – özellikle de ekonomik etkilerinin – toplumun her kesimi tarafından eşit şekilde deneyimlenmeyeceğini pandeminin başında dile getiren sosyal bilimciler, bu argümanın temelini sosyal kırılganlık ve afet arasında bilinen ilişkiye dayandırmaktadır. Sosyal kırılganlık yazınında, doğal ve insan kaynaklı afetlerin nasıl deneyimlendiği, kimleri daha olumsuz etkilediği, kimlerin afetin etkileriyle daha iyi başa çıkabildikleri gibi hususların gerek mekânın gerekse de hane/ailenin sosyal kırılganlık seviyesine göre şekillendiği ortaya koyulmaktadır (Singh vd., 2014; Fatemi vd., 2017).

Sosyal kırılganlık ile birçok afet türü arasında geçerli olan bu ilişkinin pandemi için de geçerli olacağı tahmin edilmiştir (De Marchi, 2021). Bununla birlikte, sosyal kırılganlık ile pandemi deneyiminin nasıl şekillendiğine odaklanan çalışmaların çoğu, sosyal kırılganlık ile koronavirüse yakalanma riski, vaka ve ölüm oranları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır (Gaynor ve Wilson, 2020; Islam vd., 2021; Kashem vd., 2021; Neelon vd., 2021; Wang vd., 2022). Bu çalışmalar, pandeminin en önemli etkilerinden biri olan ekonomik etkileri, sosyal kırılganlıkla bağdaştırmamıştır.

COVID-19 pandemisinin ekonomik etkileri üzerine yapılan bir derleme çalışması, pandemiyle birlikte yaşanan kapanmaların ülke ekonomisi ve iş piyasası üzerindeki etkilerinin en çok tartışılan konular olduğunu ortaya koymuştur (Brodeur vd., 2021). Dolayısıyla, bu tür çalışmaların çoğunlukla makro düzeyde kaldıkları söylenebilir. Birinci ve Bulut (2020), pandeminin sosyo-ekonomik etkilerini azaltmaya yönelik atılacak her adımda, özellikle dezavantajlı grupların pandemiden nasıl etkilenebileceklerinin göz önünde tutulmasının önemini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, pandeminin etkilerinin makroekonomik analizlerle olduğu kadar mikroekonomik düzeyde de ele alınmasının ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Pandeminin ilk zamanlarında, pandeminin yoksulluk üzerinde olumlu bir etki yaratacağı ve hatta onu ortadan kaldıracığı yönündeki iyimser beklentinin, yanlış ve eksik bir analize dayandığı kısa bir sürede ortaya çıkmıştır. Rammelt (2021), bu beklentiye ortaya atanların, pandeminin etkilerinin, toplumun kemikleşmiş hâldeki yapısı içinde var olan çok katmanlı eşitsizliklerle şekillendiği gerçeğini dikkate almadığını belirtmiş ve pandeminin, bu tür sorunları daha da derinleştireceğini iddia etmiştir. Türkiye özeline bakıldığında, TÜİK tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı Bütçe Araştırmasının 2018 verilerine dayanarak yapılan bir mikro simülasyon modellemesiyle, pandeminin hanehalkı ve çocuk yoksulluğu üzerine etkileri hesaplanmıştır (Aran vd., 2021). Buna göre, söz konusu çalışmada, pandeminin etkisinin, hanehalkı bireylerinin çalışma durumu, her bir çalışan bireyin çalıştığı sektör ve meslek koluna göre farklılaşacağı ve yapılacak nakdi yardımlarla da pandeminin şok etkisinin ciddi anlamda azaltılabileceği vurgulanmıştır. Öte yandan Yılmaz (2021), pandeminin ekonomik etkilerinin, özellikle kent yoksulları arasında gelir kaybının yanı sıra eğitime katılımında da eşitsizlikler yarattığı ve yerel yönetimlerin bu alanda önemli bir rolü olduğunu ortaya koymuştur. Aktaş (2021) ise Mersin ilindeki 421 hane ile internet ortamında gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda, hanelerin yarısından fazlasında gelir kaybı yaşandığını, genel işsizlik oranında artış olduğunu ve hanelerin hem devlet hem de yerel desteklere başvuruda bulunduğunu tespit etmiştir.

COVID-19 pandemisinin iş yaşamı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda (Kara, 2020; Nakiboğlu ve Işık, 2020; Aldan vd., 2021; Fırat vd., 2021; Özkan, 2021), bazı önemli noktalara dikkat çekilmiştir. Bu noktalardan en önemlisi, iş yaşamına katılım oranlarının, özellikle pandeminin ilk döneminde olumsuz etkilendiğine ilişkindir. Alınan tüm tedbirlere rağmen, emek piyasasına katılımını devam ettirebilenlerin sayısında, iş saatlerinde ve genel olarak gelirden azalmalar gözlemlenmiştir (Özkan, 2021). Bununla birlikte, pandeminin iş yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerinin toplumun her kesimi tarafından eşit bir şekilde deneyimlenmediği de görülmüştür. Pandemiyle birlikte iş yaşamına katılımında yaşanan azalmanın, özellikle kadınları ve düşük eğitimli olumsuz anlamda daha çok etkilediği belirtilmiştir (Aldan vd., 2021). Nitekim, kadınların pandemi boyunca çalışma hayatlarına dair deneyimlerini araştıran çalışmalar (Akkan ve Kesici, 2021; Karacan ve Yılmaz, 2022), kapanmalarla birlikte artan çocuk, hasta ve yaşlı bakım ihtiyaçlarının kadınların üzerine kalmasının, emek piyasasında pandemi öncesinde de var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da belirginleştirdiğini ve derinleştirdiğini ortaya koymuştur.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Makalede kullanılan veriler, 2020 yılında TÜBİTAK tarafından desteklenen "Farklı Sosyal Kırılganlık Düzeyine Sahip Hanelerin COVID-19 Salgınına Deneyimleme Biçimleri ve Yakın Geleceğe İlişkin Beklentileri: İstanbul İli Örneği" başlıklı araştırmaya dayanmaktadır. Bu araştırmada, nicel ve nitel araştırma yöntemi birlikte kullanılarak İstanbul'da farklı sosyal kırılganlık seviyesine sahip ilçelerden seçilen hanelerdeki 18 yaş üstü 441 kişiyle, pandeminin ilk 6 ayı içerisinde telefon anketleri yapılmış ve sonrasında seçilen mahallelerin muhtarlarıyla da çevrimiçi derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu makalede, söz konusu araştırmanın sadece nicel verilerine odaklanılacaktır.

Araştırmanın İstanbul ilinde gerçekleştirilmesinin birinci sebebi; pandeminin etkisinin en yoğun yaşandığı il olmasıdır. İkinci sebebi de bu araştırmanın dayandığı örneklem setinin, proje ekibinin daha önce İstanbul'da gerçekleştirmiş olduğu araştırması ile ilgili olmasıdır. Araştırma kapsamında kullanılan örnekleme çerçevesini, başka bir deyişle araştırma evrenini, "İstanbul İli Genelinde Afetler Karşısında Sosyal Hasar Görebilirlik Araştırması" (İBB, 2018) kapsamında görüşülmüş 41.093 hane oluşturmaktadır. 2017-2018 yıllarında gerçekleştirilmiş olan bu araştırmada, "sosyal kırılganlık" ölçümü

yapılmıştır. Araştırmada, İstanbul iline bağlı 39 farklı ilçede ikamet eden ve TÜİK'ten temsilî olarak elde edilmiş 41.093 haneden seçilen 18 yaş üstü bireyler ile yüz yüze yapılan anket görüşmelerinde 53 değişkene ait veriler toplanmış ve “afet karşısındaki sosyal kırılma seviyesi”ni gösteren indeks skorları hesaplanmıştır. Bu analiz sonuçları, ayrıca, ilçe ve mahalle ölçeğinde değerlendirilmiş, mahalle ve ilçelerdeki görüşülen hanelerin ortalama indeks skorları hesaplanarak mahalle ve ilçe sosyal kırılma statüleri belirlenmiştir. Bu kapsamda, ilçeler “kırılma”, “orta-üst kırılma”, “orta-alt kırılma” ve “kırılma değil” şeklinde dört gruba ayrılmıştır. Kırılma olmayan ilçelerde kırılma haneler ikamet edebildiği gibi, bu durumun tam tersi de mümkündür.

Bu araştırma kapsamında, her bir sosyal kırılma grubundaki ilçeyi temsil edebilmek için “küme örnekleme” yöntemi ile dört farklı sosyal kırılma düzeyine sahip ilçe seçilmiştir. Farklı sosyal kırılma statülerine ait ve bu araştırma için seçilen ilçeler Sancaktepe (kırılma), Bağcılar (orta-üst kırılma), Kadıköy (ort-alt kırılma) ve Beylikdüzü (kırılma değil) olmuştur. COVID-19 pandemisi sürecindeki kısıtlamalar nedeniyle araştırmada kullanılan veri toplama tekniği “telefon anketi” olarak belirlenmiştir. Telefon anketi yapabilmek için yukarıda açıklanan dört ilçede ikamet eden ve daha önceki araştırmada telefon bilgileri alınmış hanelerdeki bireylere telefonla ulaşılmıştır. Telefonla her istenildiği zaman kişilere ulaşamayacağı göz önünde bulundurularak her hane, haftanın farklı günleri ve günün farklı saatlerinde en az beş defa aranmıştır. Telefonla ulaşıldığı zaman ise öncelikle telefonla görüşülen kişinin doğru hane olduğu teyit edilmiş ve ardından, eski çalışma kısaca hatırlatılıp yeni çalışma için onayları olup olmadığı sorulmuştur. Geçen süre zarfında farklı ilçeye taşınan haneler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Onay alındıktan sonra görüşme başlatılmış ve yine, onay alınarak bu görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Kayıt için onay alınmadığı durumda ise not alınarak görüşmeye devam edilmiştir.

2.1. İstatistiksel Analiz

Veri dağılımları, kategorik değişkenler için sayı ve yüzde ile sürekli değişkenler için ise ortalama \pm standart sapma veya ortanca (çeyrekler arası açıklık, ÇAA: 25.-75. yüzdeler) değerleri ile özetlenmiştir. Sürekli değişkenlerin normallik varsayımı Shapiro Wilk testi ve histogram grafikleri ile incelenmiştir. Değişkenler normal dağılım göstermediğinden, çoklu grup karşılaştırmaları için non-parametrik Kruskal Wallis testi ve sonrasında ikili grupların karşılaştırılması için post-hoc Dunn's testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenler ile kırılma grupları arasındaki ilişkiler verilerin dağılımına göre Pearson'ın ki-kare testi veya Fisher'in kesin testi ile incelenmiştir. Tüm testlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Verilerin istatistiksel analizinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 26.0 paket programı kullanılmıştır.

2.2. Örneklem

Bu araştırma kapsamında, İstanbul'un dört ilçesinde 441 farklı hanede ikamet eden bireyler ile görüşülmüştür. İlçelere göre temsiliyet sırasıyla, Bağcılar (n=156, %35,4), Sancaktepe (n=131, %29,7), Kadıköy (n=98, %22,2) ve Beylikdüzü (n=56, %12,7) şeklinde gerçekleşmiştir. Görüşülen hanelerin kırılma düzeyine göre dağılımına bakılacak olursa, %24,7'sini kırılma, %32,9'unu orta-üst kırılma, %27,2'sini orta-alt kırılma, %15,2'sini ise kırılma olmayan hanelerin oluşturduğu görülmektedir. Bu araştırmaya katılanların demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Dair Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler	Toplam (n=441)	Kırılğan (n=109)	Orta Üst Kırılğan (n=145)	Orta Alt Kırılğan (n=120)	Kırılğan Değil (n=67)
Cinsiyet					
Kadın	247 (%56,0)	69 (%63,3)	80 (%55,2)	67 (%55,8)	31 (%46,3)
Erkek	194 (%44,0)	40 (%39,7)	65 (%44,8)	53 (%44,2)	36 (%53,7)
Yaş	43,1±13,4	42,1±11,8	43,5±12,7	43,6±14,4	43,3±15,5
Medeni Durum					
Evli	335 (%76)	95 (%87,2)	115 (%79,3)	88 (%73,3)	37 (%55,2)
Bekâr	80 (%18,1)	8 (%7,3)	22 (%15,2)	28 (%23,3)	22 (%32,8)
Boşanmış	8 (%1,8)	3 (%2,8)	1 (%0,7)	1 (%0,8)	3 (%4,5)
Dul (eşi ölmüş)	16 (%3,6)	3 (%2,8)	7 (%4,8)	2 (%1,7)	4 (%6)
Ayrı yaşıyor	2 (%0,5)	0 (%0)	0 (%0)	1 (%0,8)	1 (%1,5)
Hanedeki kişi sayısı	3,9±1,6	4,6±1,5	3,9±1,5	3,6±1,3	3,2±1,7
Eğitim seviyesi					
Lise altı	236 (%53,5)	93 (%85,3)	87 (%60,0)	46 (%38,3)	10 (%14,9)
Lise mezunu	87 (%19,7)	9 (%8,3)	29 (%20,0)	31 (%25,8)	18 (%26,9)
Üniversite mezunu ve üstü	118 (%26,8)	7 (%6,4)	29 (%20,0)	43 (%35,8)	39 (%58,2)
Meslek					
Emekli	54 (%12,2)	8 (%7,3)	13 (%9)	20 (%16,7)	13 (%19,4)
Çalışan (işçi)	130 (%29,5)	29 (%26,6)	47 (%32,4)	32 (%26,7)	22 (%32,8)
Çalışan (memur)	50 (%11,3)	5 (%4,6)	15 (%10,3)	16 (%13,3)	14 (%20,9)
İşveren	10 (%2,3)	1 (%0,9)	2 (%1,4)	5 (%4,2)	2 (%3)
Kendi ailesine parasız çalışan	1 (%0,2)	0 (%0)	0 (%0)	1 (%0,8)	0 (%0)
Günlük/mevsimlik işçi	3 (%0,7)	2 (%1,8)	1 (%0,7)	0 (%0)	0 (%0)
İşsiz	15 (%3,4)	7 (%6,4)	3 (%2,1)	2 (%1,7)	3 (%4,5)
Öğrenci	11 (%2,5)	0 (%0)	3 (%2,1)	2 (%1,7)	6 (%9)
Ev kadını	167 (%37,9)	57 (%52,3)	61 (%42,1)	42 (%35)	7 (%10,4)
Sağlık güvencesi					

	Var	323 (%73,2)	65 (%59,6)	104 (%71,7)	97 (%80,8)	57 (%85,1)
	Yok	118 (%26,8)	44 (%40,0)	41 (%28,3)	23 (%19,2)	10 (%14,9)
Sosyal güvencesi						
	Var	299 (%67,8)	59 (%54,1)	98 (%67,6)	89 (%74,2)	53 (%79,1)
	Yok	142 (%32,2)	50 (%45,9)	47 (%32,4)	31 (%25,8)	14 (%29,9)

Kategorik veriler, sayı ve yüzde ile sayısal veriler ortalama \pm standart sapma değerleri ile özetlenmiştir.

Bu çalışmadaki katılımcıların yarısından fazlasını (%56) kadınlar oluşturmaktadır. Kadın katılımcıların en yüksek olduğu hane tipi, %63,3 oranla kırılğan haneler olmuştur. Tüm katılımcıların, cinsiyet fark etmeksizin, yaş ortalaması 43'tür. Yaş ortalaması, kırılğan hane tipindeki katılımcılar arasında daha genç iken, diğer kırılğanlık düzeyine sahip hanelerde ya genel ortalama civarı ya da biraz daha yüksektir.

Katılımcıların medeni durumlarının dağılımına bakıldığında, %76'sının evli olduğu görülmektedir. Medeni durumlarına göre, kırılğan hanelerden katılımcıların %87,2'sini evliler oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kırılğan hanelerdeki katılımcıların evli olma oranı, diğer tüm kırılğanlık düzeyine sahip hanelere oranla daha yüksektir. Görüşülen hanelerdeki ortalama kişi sayısı 3,9'dur. Kırılğan hanelerin genel ortalama dan daha kalabalık olduğu göze çarpmaktadır. Buna karşılık, kırılğan olmayan hanelerin ortalama kişi sayısı 3,2'dir ve tüm örneklemdaki ortalamanın altındadır.

Katılımcıların eğitim seviyeleri incelendiğinde, %53,5'inin lise altı, %19,7'sinin lise ve %26,8'nin de üniversite ve lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca, hanenin kırılğanlık düzeyi ve katılımcıların eğitim seviyesi arasında açık bir ilişki olduğu da göze çarpmaktadır. Kırılğan hanelerde %85,3 ile lise altı eğitim seviyesine sahip olanlar çoğunlukta iken, kırılğan olmayan hanelerde üniversite mezunu ve üstü eğitim seviyesine sahip olanlar (%58,2 oran) çoğunlukta dır.

Meslek dağılımları incelendiğinde ise, çalışan işçi, çalışan memur, emekli ve ev kadını kategorilerinde bir yoğunlaşmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %37,9'u ev kadını iken, %29,5'i çalışan işçi ve %11,3'ü çalışan memur, %12,2'si de emeklidir. Kırılğan hanelerden katılan bireylerin yarısından fazlasının (%52) ev kadını, %28'inin çalışan işçi, %7'sinin ise emekli olduğu görülmektedir. Kırılğan olmayan hanelerden katılımcıların %10'unun ev kadını, %33'ünün çalışan işçi, %21'inin çalışan memur ve %19'unun da emekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kırılğanlık azaldıkça, ev kadını oranlarının azaldığını; çalışan memur ve emekli oranlarının ise arttığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan 323 kişinin sağlık güvencesine sahip olduğu, 118 kişinin ise bu güvenceye sahip olmadığı görülmüştür. Kırılğan hanelerden katılımcıların %59,6'sının, kırılğan olmayan hanelerden ise katılımcıların %85,1'inin sağlık güvencesi sahibi oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla, sağlık güvencesi olmayanların kırılğan hanelerdeki oranı daha yüksektir. Katılımcıların %67,8'inin sosyal güvenceye sahip olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, kırılğan hanelerden katılımcıların %54,1'inin sosyal güvenceye sahip olduğu görülürken, bu oran, kırılğan olmayan hanelerde %79,1'e çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki, sosyal güvence sahibi olmak kırılğanlık düzeyi azaldıkça artmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Hanelerin Sosyoekonomik Yapısı

Bu araştırma kapsamında görüşülen hanelerin sosyoekonomik yapıları dört farklı boyutta incelenmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle, haneye gelir getiren kişi sayısı ve gelir kaynakları, buna ek olarak da hanenin gelir seviyesi sorulmuştur. Ayrıca, hanenin sahip olduğu bazı olanaklar ile birikim ve borçlar da sorgulanmıştır.

Hane bazında gelir kaynakları incelendiğinde, haneye gelir getiren kişi sayısı ile kırılma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır ($p < 0,001$) (Tablo 2). Tüm haneler için gelir getiren ortalama kişi sayısı 1 (ÇAA:1-2)'dir. Kırılma olmayan hanelerde, gelir getiren kişi sayısı ortancasının 2 (ÇAA:1-2)'ye çıktığı görülmüştür. Yapılan post-hoc testler neticesinde, kırılma olmayan hanelerde haneye gelir getiren kişi sayısının diğer kırılma gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Ayrıca, orta alt kırılma hanelerde gelir getiren kişi sayısının kırılma hanelere göre anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p = 0,009$). Bu bulgular, kırılma düzeyi daha düşük olan hanelerde, haneye gelir getiren kişi sayısının az da olsa artmakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Hanelerin Gelir Kaynakları ve Kırılma Düzeyine Göre Gelir Kaynaklarının Dağılımı

	Toplam (n=441)	Kırılma (n=109)	Orta Üst Kırılma (n=145)	Orta Alt Kırılma (n=120)	Kırılma Değil (n=67)	p değeri
Haneye gelir getiren kişi sayısı	1 (1-2)	1 (1-1)	1 (1-2)	1 (1-2)	2 (1-2)	<0,001
Gelir kaynakları						
Maaş, ücret, yevmiye gibi çalışma gelirleri	330 (%74,8)	87 (%79,8)	111 (%76,6)	86 (%71,7)	46 (%68,7)	0,301
Emekli geliri	127 (%28,8)	22 (%20,2)	39 (%26,9)	37 (%30,8)	29 (%43,3)	0,010
Kira ve faiz gibi gelirler	22 (%5,0)	5 (%4,6)	4 (%2,8)	8 (%6,7)	5 (%7,5)	0,371
Kamu ya da özel kişisel yardım gelirleri	9 (%2,0)	6 (%5,0)	3 (%2,1)	0(%0)	0 (%0)	0,016

Sayısal veriler ortalama (25. – 75. yüzdeler) ile, kategorik veriler sayı ve yüzde değerleri ile özetlenmiştir. Sayısal veriler Kruskal Wallis testi ile kategorik veriler Pearson'ın ki-kare testi veya Fisher'in kesin testi ile incelenmiştir. Koyu olarak işaretlenmiş p değerleri, kırılma grupları arasında sorulara verilen yanıtlar bakımından $\alpha = 0,05$ istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı fark olduğunu gösterir.

Hanelerin kırılabilirlik düzeyi ile gelir seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,001$) (Tablo 3). Tüm görüşülen hanelerin %34'ünün 2.500 TL⁴ ve altında bir gelire sahip olduğu görülmüştür. Bu oranın, kırılabilir hanelerde %53,2, orta üst kırılabilir hanelerde %34,5, orta alt kırılabilir hanelerde %27,5 ve kırılabilir olmayan hanelerde %13,4 olduğu saptanmıştır. Bu oranlar, görüşülen kırılabilir hanelerin yarısından fazlasının en düşük gelir aralığına sahip olduğunu göstermektedir. Geliri 10.000 TL ve üzerinde olan hanelerin oranı toplamda %3,4'tür. Kırılabilir hanelerin %0,9'u bu gelir düzeyine sahipken, kırılabilir olmayan hanelerde bu oran %11,9'a yükselmekte ve bu oran tüm haneler arasındaki en yüksek orana karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, kırılabilirlik azaldıkça hanenin gelir seviyesinin arttığını söylemek mümkün olmaktadır.

Tablo 4. Hanelerin Sosyal Kırılabilirlik Seviyesine Göre Hanelerinde Olan Bazı Olanakların Dağılımı⁵

Haneye ait sahiplikler	Toplam (n=441)	Kırılabilir (n=109)	Orta Üst Kırılabilir (n=145)	Orta Alt Kırılabilir (n=120)	Kırılabilir Değil (n=67)	p değeri
İnternet bağlantısı	310 (%70,3)	60 (%55,0)	103 (%71,0)	89 (%74,2)	58 (%86,6)	<0,001
Televizyon	424 (%96,1)	103 (%94,5)	140 (%96,6)	117 (%97,5)	64 (%95,5)	0,675
Bulaşık makinesi	385 (%87,3)	93 (%85,3)	123 (%84,8)	105 (%87,5)	64 (%95,5)	0,153
Devamlı sıcak su	396 (%89,8)	91 (%83,5)	132 (%91,0)	109 (%90,8)	64 (%95,5)	0,057
Dijital yayın platformu (Digitürk, Netflix gibi)	107 (%24,3)	14 (%12,8)	30 (%20,7)	29 (%24,2)	34 (%50,7)	<0,001
Araç sahipliği	172 (%39,0)	34 (%31,2)	50 (%34,5)	54 (%45,0)	34 (%50,7)	0,021

Veriler, sayı ve yüzde değerleri ile özetlenmiş ve Pearson'ın ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Koyu olarak işaretlenmiş p değerleri, kırılabilirlik grupları arasında sorulara verilen yanıtlar bakımından $\alpha=0,05$ istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı fark olduğunu gösterir.

Tablo 4'te hanelerin sosyal kırılabilirlik düzeylerine göre farklı ürün ve hizmetlere sahip olma dağılımları gösterilmiştir. Hanelerin kırılabilirlik düzeyi ile internet bağlantısı ($p<0,001$), dijital yayın platformu ($p<0,001$) ve araç sahipliği ($p=0,021$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Görüşülen hanelerin %70,3'ünün internet bağlantısı bulunmaktadır. İnternet bağlantısı, kırılabilir hanelerin %55'inde, orta üst kırılabilir hanelerin %71'inde, orta alt kırılabilir hanelerin %74,2'sinde mevcuttur. Kırılabilir olmayan hanelerin ise %86,6'sının internet bağlantısı bulunmaktadır. Kırılabilirlik düzeyi azaldıkça hanenin internet bağlantısı sahipliği artmaktadır.

Netflix, Digitürk gibi dijital yayın platformlarına abone olma oranları incelendiğinde, hanelerin yalnızca %24,3'ünün bu göstergeye sahip olduğu anlaşılmıştır. Kırılabilir hanelerde bu oran daha da düşerek %12,8 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, orta üst kırılabilir hanelerde %20,7, orta alt kırılabilir hanelerde %24,2 ve kırılabilir olmayan hanelerde %50,7 olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kırılabilirlik düzeyinin azalmasıyla dijital platform sahipliği oranları artmaktadır.

⁴ Mayıs 2020'de brüt asgari ücret 2943 TL olarak tespit edilmiştir.

⁵ Bu çalışmada, hanelerin SES düzeyini belirleyebilmek amacı ile 2010 yılında TÜBİTAK projesi kapsamında geliştirilmiş olan ölçüm aracı kullanılmıştır. Ölçüm aracının ayrıntılarına erişmek için: Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., & Türkyılmaz, S. (2010). Temsili bir örnekleme sosyo-ekonomik statü (SES) ölçüm aracı geliştirilmesi: Ankara kent merkezi örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 182-220.

Herhangi bir motorlu araca sahip olan hanelerin oranı %39'dur. Kırılgan hanelerdeki araç sahipliği %31,2 iken orta üst kırılgan hanelerde bu oran %34,5'tir. Orta alt kırılgan ve kırılgan olmayanlarda bu oranlar, sırasıyla, %45 ve %50,7'dir. Dolayısıyla kırılganlık azaldıkça araç sahipliği de artmaktadır.

Kırılganlık düzeyi ile televizyon, bulaşık makinesi ve devamlı sıcak su sahipliği arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır. Hanelerin tümünde %96,1 ile en yüksek oranda televizyon sahipliği öne çıkmaktadır. Devamlı sıcak suya sahip olma oranı %89,8, bulaşık makinesine sahip olma oranı ise %87,3'tür.

Tablo 5. Hanelerin Sosyal Kırılganlık Seviyesine Göre Birikim ve Borç Dağılımı

Haneye ait ekonomik göstergeler	Toplam (n=441)	Kırılgan (n=109)	Orta Üst Kırılgan (n=145)	Orta Alt Kırılgan (n=120)	Kırılgan Değil (n=67)	p değeri
Haneye ait birikim (acil durumlar için)	104 (%23,6)	16 (%14,7)	24 (%16,6)	34 (%28,3)	30 (%44,8)	<0,001
Haneye ait borç	291 (%66,0)	84 (%77,1)	99 (%68,3)	72 (%60,0)	36 (%53,7)	0,005

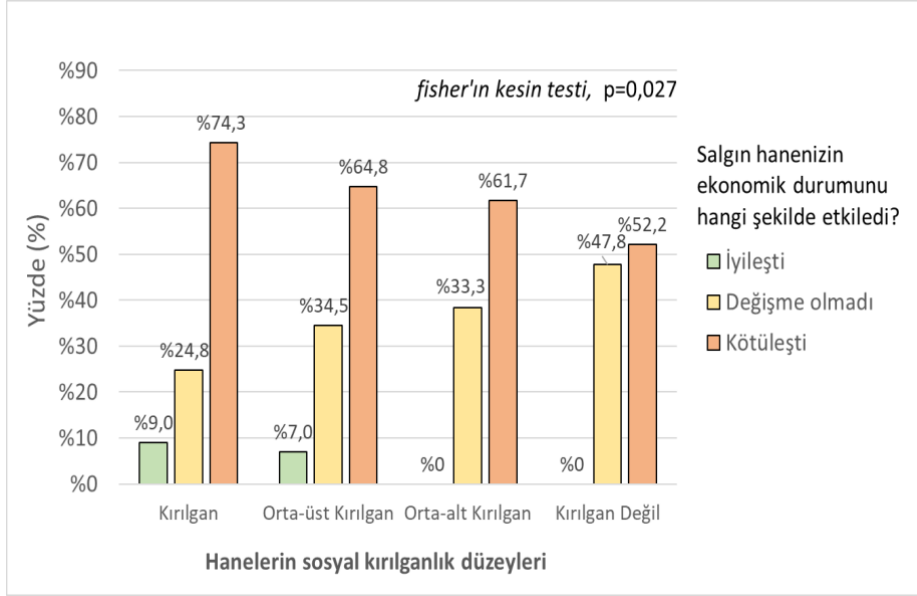
Veriler, sayı ve yüzde değerleri ile özetlenmiş ve Pearson'ın ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Koyu olarak işaretlenmiş p değerleri, kırılganlık grupları arasında sorulara verilen yanıtlar bakımından $\alpha=0,05$ istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı fark olduğunu gösterir.

Acil durumlar için birikim yapan hanelerin oranı, görüşülen tüm hanelerin %23,6'sına karşılık gelmektedir. Acil durum için birikim yapma ile kırılganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,001$) ve kırılganlık düzeyi daha yüksek olan hanelerde birikim yapma oranı düşmektedir (Tablo 5). Kırılgan hanelerin %14,7'si birikime sahipken, orta üst kırılgan hanelerde bu oran %16,6'dır. Aynı gösterge için orta alt kırılgan hanelere bakıldığında %28,3'lük bir oran görülmüştür. Kırılgan olmayan hanelerin acil durumlar için birikim yapma oranı ise %44,8'dir.

Haneye ait borç göstergesi incelendiğinde, bütün hanelerin %66'sının borcu olduğu görülmüştür. Borç sahipliği ile kırılganlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p=0,005$). Kırılgan hanelerin %77,1'inde haneye ait borç olduğu belirtilmiştir. Orta üst kırılgan hanelerin %68,3'ünün borç sahibi olduğu, bu oranın orta alt kırılgan hanelerde %60'a ve kırılgan olmayan hanelerde ise %53,7'ye gerilediği görülmüştür. Kırılganlık arttıkça haneye ait borcun olma durumunun artması ile birikim yapma sıklığının azalması göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik göstergelerin hanelerin kırılganlıkları için belirleyici önemde olduğu söylenebilir.

3.2. COVID-19 Pandemisinin Haneler Üzerindeki Ekonomik Etkileri

Pandeminin haneler üzerindeki ekonomik etkileri iki kapsamda incelenmiştir: İlk olarak, pandeminin hanenin ekonomik durumunu nasıl etkilediğine dair bir soru yöneltilmiştir. İkinci olarak ise, hanelerin pandemiyle birlikte yaşadıkları ekonomik sorunlar irdelenmiş, bu bağlamda hem yaşadıkları sıkıntılar hem de aldıkları destek tiplerine yönelik sorular yöneltilmiştir.

Figür 1. Görüşülen Hanelerin Sosyal Kırılmalık Düzeylerine Göre Pandeminin Ekonomik Durum Üzerindeki Etkisi

“Salgın hanenizin ekonomik durumunu hangi şekilde etkiledi?” sorusuna katılımcıların %64,4’ü (n=284) “kötüleşti”, %35,1’i (n=155) ise “değişme olmadı” şeklinde cevap vermiştir. “İyileşti” şeklinde yanıt verenlerin oranı ise çok düşük olmuştur. Hanelerin sosyal kırılmalık düzeyi ile pandeminin hane üzerindeki ekonomik etkisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p=0,027). Pandeminin hane ekonomisi üzerindeki etkisinin, kırılmalık yükseldikçe daha olumsuz yönde olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik durumunda herhangi bir değişim yaşamayanların oranının ise, kırılmalık düzeyi düştükçe arttığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık, pandemi süresince iyileşen hane ekonomisi olgusu, yalnızca kırılmal ve orta üst kırılmal hanelerde görülmüştür. Söz konusu durumun dikkat çekici bir bulgu olduğu söylenebilir. Kırılmal hanelerdeki görüşmecilerin %9’u bir iyileşmeden bahsederken, bu oran orta-üst kırılmalarda %7’ye düşmektedir.

Pandemiyle birlikte hanenin ekonomik durumunun kötüleştiğini söyleyenlerin oranı; kırılmal hanelerin %74,3’ü, orta üst kırılmal hanelerin %64,8’i, orta alt kırılmal hanelerin %61,7’si ve kırılmal olmayan hanelerin de %52,2’sidir (Figür 1). Ekonomik durumunda herhangi bir değişme olmadığını belirtenler, kırılmal hanelerin %24,8’ini oluşturmuştur. Herhangi bir değişimin görülmeyeceği hanelerin oranı; orta üst kırılmal hanelerde %34,5, orta alt kırılmal hanelerde %33,3’tür ve bu oran, kırılmal olmayan hanelerde %47,8’e yükselmiştir. Kırılmal haneler arasında, durumu kötüleşen hane oranı (%74,3), kırılmal olmayan hanelerin oranından (%52,2) 22,1 puan daha yüksektir. Bununla birlikte, kırılmal hanelerde, ekonomik durumunda bir değişim olmadığını belirtenlerin oranı (%24,8), kırılmal olmayan hanelerin oranından (%47,8) 13 puan düşük kalmıştır. Bu da pandemi ile birlikte ekonomik durumun, haneler kırılmalılaştıkça kötüleştiği gerçeğini görünür hâle getirmektedir.

Tablo 6. Pandemi Boyunca Hanelerin Yaşadığı Ekonomik Güçlükler

Hanenin yaşadığı ekonomik güçlükler	Toplam (n=441)	Kırılgn (n=109)	Orta Üst Kırılgn (n=145)	Orta Alt Kırılgn (n=120)	Kırılgn Değil (n=67)	p değeri
Faturaları ödeyememek	114 (%25,9)	42 (%38,5)	44 (%30,3)	20 (%16,7)	8 (%11,9)	<0,001
Ev kirasını ödeyememek	138 (%31,3)	45 (%41,3)	56 (%38,6)	25 (%20,8)	12 (%17,9)	<0,001
Kredi kartı borcunu ödeyememek	130 (%29,5)	40 (%36,7)	52 (%35,9)	29 (%24,2)	9 (%13,4)	0,001

Veriler, sayı ve yüzde değerleri ile özetlenmiş ve Pearson'ın ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Koyu olarak işaretlenmiş p değerleri, kırılgnlık grupları arasında sorulara verilen yanıtlar bakımından $\alpha=0,05$ istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı fark olduğunu gösterir.

Tablo 6'da pandemi süresince hanelerin yaşadığı ekonomik güçlüklerin, hanelerin kırılgnlık düzeylerine göre dağılımı irdelenmiştir. Görüşülen hanelerin %25,9'unun (n=114) pandemi döneminde faturalarını ödeyemediği görülmüştür. Faturaları ödeyememek ile hanenin kırılgnlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,001$). Bu tür bir ekonomik sıkıntıyı yaşayanlar; kırılgn hanelerin %38,5'ini, orta üst kırılgn hanelerin %30,3'ünü, orta alt kırılgn hanelerin %16,7'sini ve kırılgn olmayan hanelerin %11,9'unu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, pandeminin, fatura ödeyememe şeklinde deneyimlenen olumsuz etkisi, hanenin kırılgnlık düzeyi azaldıkça azalmaktadır.

Görüşülen hanelerin %31,3'ünde (n=138) pandemiyle birlikte ev kirasını ödemede zorluk yaşanmıştır. Ev kirasını ödemede yaşanan zorluk ile hanenin kırılgnlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,001$). Ev kirasını ödemede zorluk yaşayanlar; kırılgn hanelerin %41,3'üne, orta üst kırılgn hanelerin %38,6'sına, orta alt kırılgn hanelerin %20,8'ine ve kırılgn olmayan hanelerin %17,9'una karşılık gelmektedir. Kırılgn haneler ve kırılgn olmayan haneler arasındaki bu 23,6 puanlık fark oldukça belirgindir.

Son olarak, görüşülen hanelerin %29,5'i (n=130) pandemi boyunca kredi kartı borcunu ödeyemediğini beyan eden hanelerden oluşmaktadır. Kredi kartı borcunu ödemede yaşanan zorluk ile hanenin kırılgnlık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p=0,001$). Bu oran, kırılgn hanelerde %36,7, orta üst kırılgn hanelerde %35,9, orta alt kırılgn hanelerde %24,2 ve kırılgn olmayan hanelerde %13,4 olarak ölçülmüştür. Kısaca, istatistiksel olarak anlam ifade eden ekonomik sorun göstergelerinde, oranların, kırılgnlık düzeyinin artmasıyla birlikte azaldığı görülmüştür. Tüm bu oranlar birlikte değerlendirildiğinde, pandemi boyunca hanelerin ekonomik zorluklar yaşamalarının, hanelerin kırılgnlıklarıyla doğrudan bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 7. Pandemi Boyunca Hanelerin Aldıkları Ekonomik Destekler

Hanenin aldığı ekonomik destekler	Toplam (n=441)	Kırılgan (n=109)	Orta Üst Kırılgan (n=145)	Orta Alt Kırılgan (n=120)	Kırılgan Değil (n=67)	p değeri
Bankadan kredi almak	139 (%31,5)	43 (%39,4)	46 (%31,7)	33 (%27,5)	17 (%25,4)	0,154
Akrabalardan borç almak	160 (%36,3)	48 (%44,0)	53 (%36,6)	45 (%37,5)	14 (%20,9)	0,021
Hayırseverlerden destek almak	34 (%7,7)	13 (%11,9)	12 (%8,3)	5 (%4,2)	4 (%6,0)	0,158
Hükümetin verdiği destekler	86 (%19,5)	34 (%31,2)	25 (%17,2)	15 (%12,5)	12 (%17,9)	0,003
Belediyenin verdiği destekler	68 (%15,4)	25 (%22,9)	23 (%15,9)	12 (%10,0)	8 (%11,9)	0,045

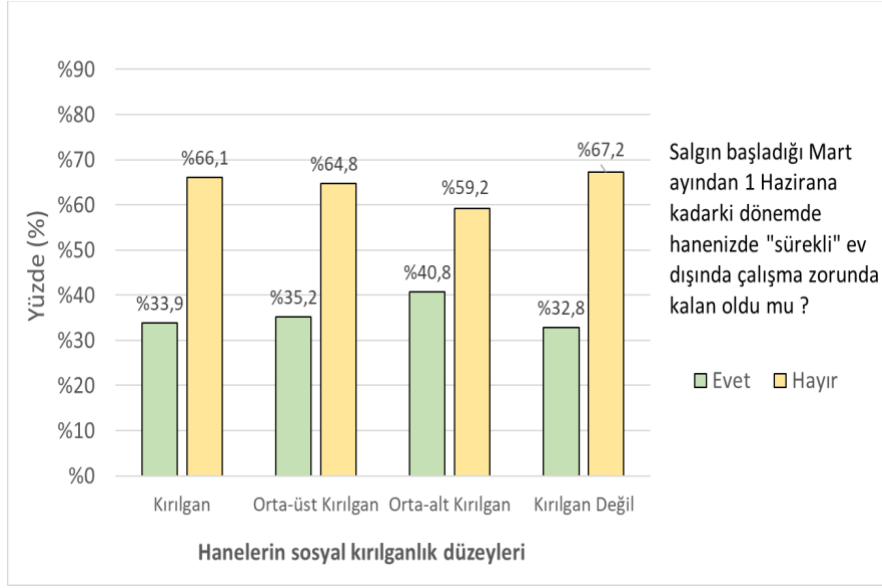
Pearson'ın ki-kare testi. Koyu olarak işaretlenmiş p değerleri, kırılmalık grupları arasında sorulara verilen yanıtlar bakımından $\alpha=0,05$ istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı fark olduğunu gösterir.

Pandemi boyunca hanelerin aldıkları ekonomik destekler incelendiğinde; iki gösterge hariç - bankadan kredi almak ve hayırseverlerden destek almak - bütün göstergeler ile hanelerin kırılmalık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu görülmüştür (Tablo 7). Görüşülen hanelerin %36,3'ü (n=160), pandemi boyunca akrabalardan borç aldıklarını belirtmiştir. Bu ekonomik desteği kullananların oranı; kırılmalık hanelerde %44, orta üst kırılmalık hanelerde %36,6, orta alt kırılmalık hanelerde %37,5 ve kırılmalık olmayan hanelerde ise %20,9'dur. Dolayısıyla kırılmalık arttıkça, akrabalardan borç alma oranı da artmaktadır.

Görüşülen hanelerin %19,5'inin (n=86) pandemi boyunca hükümetin verdiği desteği aldığı görülmüştür. Kırılmalık düzeylerine göre incelendiğinde ise; kırılmalık hanelerde bu desteği kullananların oranı %31,2, orta üst kırılmalık hanelerde %17,2, orta alt kırılmalık hanelerde %12,5 ve kırılmalık olmayan hanelerde %17,9'dur. Dolayısıyla, bu destek tipinden en yüksek oranlarda faydalananların, kırılmalık haneler olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Görüşülenler arasında, belediyenin verdiği destekleri kullananların oranı %15,4'tür (n=68). Bu tür ekonomik desteği kullananlar; kırılmalık hanelerin %22,9'una, orta üst kırılmalık hanelerin %15,9'una, orta alt kırılmalık hanelerin %10'una denk gelirken, bu oran, kırılmalık olmayan hanelerde %11,9'a düşmektedir. Her ne kadar hükümetten alınan destek kadar yüksek bir oranda olmasa da belediyeden destek alanların oranının kırılmalık hanelerde daha yüksek oranda olduğu görülmüştür.

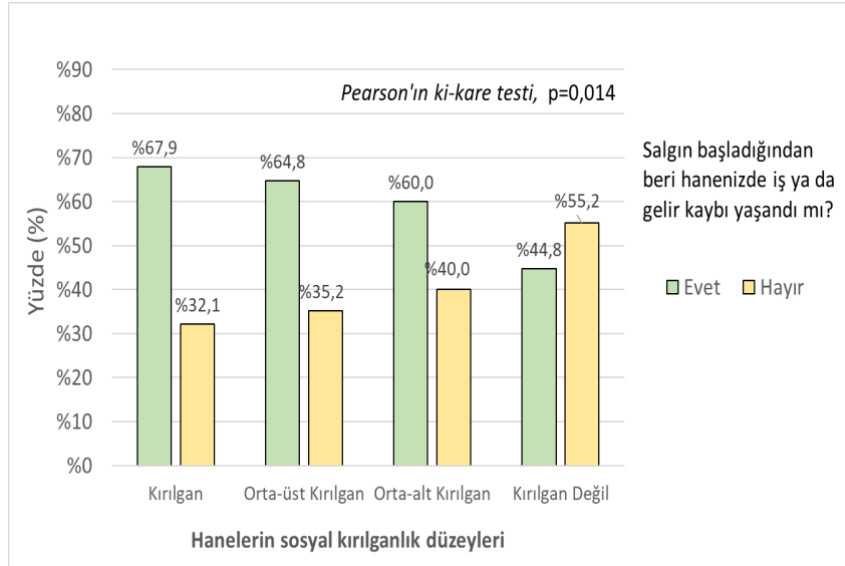
3.3. COVID-19 Pandemisinin Çalışma Yaşamı Üzerine Etkileri

COVID-19 pandemisinin çalışma yaşamı üzerine olan etkileri çok boyutludur. Bu çalışmada, pandeminin çalışma hayatına olan etkisinin, hanenin kırılmalık seviyesi ile nasıl şekillendiğini anlamak adına iki soru sorulmuştur. İlk olarak, pandemiyle birlikte yaşanan kapanmalar döneminde sürekli ev dışında çalışmak zorunda kalan birey olup olmadığı sorulmuştur. Sonrasında da pandemi başladığından beri hanede iş ya da gelir kaybı tespiti yapılmak istenmiştir.

Figür 2. Görüşülen Hanelerin Sosyal Kırılganlık Düzeylerine Göre Pandemi Boyunca Sürekli Ev Dışında Çalışmak Zorunda Kalma Durumu

Genel olarak, kırılganlık düzeyi fark etmeksizin, hanelerin büyük çoğunluğunda sürekli ev dışında çalışmak zorunda olan bireyin bulunma oranı düşük bulunmuştur. 2020 yılı Mart ile Haziran ayları arasındaki dönemde, hanede "sürekli" ev dışında çalışmak zorunda kalanların oranı; kırılgan hanelerde %33,9, orta üst kırılganlar hanelerde %35,2, orta alt kırılgan hanelerde %40,8 ve kırılgan olmayan hanelerde ise %32,8 olarak tespit edilmiştir (Figür 2). Pandeminin, kapanmalarla geçen bu başlangıç döneminde, sürekli ev dışında çalışmak zorunda kalanların en yüksek oranının orta alt kırılgan hanelerde görülmesinin sebeplerinden birisi, sağlık çalışanları gibi meslek kategorilerinin bu hane tipinde daha yaygın olması ihtimali ile ilgili olabilir. Ancak, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Figür 3. Görüşülen Hanelerin Sosyal Kırılganlık Düzeylerine Göre İş veya Gelir Kaybı Dağılımı

Görüşülen hanelerden %61,2'si (n=270), pandemi başladığından beri hanelerinde iş ya da gelir kaybı yaşandığını belirtmiştir. Figür 3, pandemi başladığından beri iş ya da gelir kaybı yaşayan hanelerin, kırılma düzeyi arttıkça arttığını göstermektedir. Kırılma hanelerin %67,9'u iş veya gelir kaybı yaşadıklarını belirtirken, orta üst kırılma hanelerde bu tür bir kaybı deneyimleyenlerin oranı %64,8 olarak kaydedilmiştir. Orta alt kırılma hanelerde bu oran %60 olarak gerçekleşmiş; kırılma olmayan hanelerin ise %44,8'inin iş ya da gelir kaybı yaşadığı görülmüştür. İş ya da gelir kaybı yaşamayanların oranının yaşayanlardan fazla olduğu tek hane tipi, kırılma olmayan hanelerdir. Bu da pandemi döneminde, iş ve gelir kaybının tüm hanelerde deneyimlendiğini; ancak, kırılma haneler ile kırılma olmayan haneler karşılaştırıldığında aralarında 23,1 puanlık bir fark olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, kırılma haneler iş ve gelir kaybına daha yüksek bir oranda maruz kalmışlardır.

SONUÇ

Sosyal kırılma karmaşık bir olgudur; çünkü üstüne yapılan çalışmalar disiplinlerarası ve metodolojik parçalanmaya sahiptir. Ancak, bu olgu, tüm karmaşıklığına rağmen, "İnsanlar ve mekânlar, aynı olgulardan nasıl farklı şekilde etkileniyor?" ve "İnsanlar ve mekânlar arasında nasıl bir bağ var?" sorularına yanıt aramaktadır. Öte yandan, sosyal kırılmanın ölçülmesi, küresel, ulusal, yerel ve büyük kentsel (özellikle mega kent) ölçeklerde kimin/kimlerin/nerenin daha kırılma olduğuna karar vermeye yardımcı olmada hayati bir role sahip olabilir. Bununla birlikte, sosyal kırılma ölçümü nicel bir araştırma gerektirmektedir ve bu araştırma türünün de metodolojik ve pratik sınırları vardır. Öncelikle, sosyal kırılma tanımlayıcıdır; sebep ve sonuca ilişkin tek iç görü, istatistiksel korelasyonun zayıf kanıtlarından gelir. Ölçüme yönelik çok az çaba, bağımlı oldukları modellerdeki tüm unsurları nicelleştirebilir; böylece, gerçek dünya dinamiklerini ve kırılma oluşturduğu unsurların karmaşıklığını yakalayabilir (Cutter vd., 2009). Bu çalışmanın öncesinde gerçekleştirilmiş ve sosyal kırılma ölçmeye yönelik araştırmada, hanelerin sosyal kırılma puanları ölçülmüş ve ardından aynı sosyal kırılma düzeyine sahip hanelerin yoğunlaştığı mekânlara da sosyal kırılma kategorisi atanmıştır. Bu çalışma sosyal kırılma düzeyleri farklı olan hanelerin, pandemiye nasıl deneyimledikleri üzerinden bize bir mega kent olan İstanbul'un deneyimi hakkında bazı çıkarımlarda bulunma imkanı vermiştir.

Öncelikle belirtilmesi gereken noktalardan biri; pandemi gibi bir kriz durumunda, hanelerin krizi deneyimleme biçimlerinin, kriz öncesi koşullar tarafından şekillenmekte olduğudur. Kriz deneyiminin en belirleyici unsurlarının; iş piyasasına katılım biçimi, yer alınan sektör ve hanenin borç-birikim dengesi ile ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal kırılma çalışmaları, nicelleştirilebilecek değişkenleri belirlerken kırılma oluşturduğu unsurların karmaşık olduğunu kabul eder. Kırılma düzeyi yükseldikçe hanelerin bir miktar kalabalıklaştığı ve kadınların ev kadını olma oranlarının arttığı; dolayısıyla da tek gelirli hanelerin de arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, hane gelirinin azaldığı, iş kaybının ve borçluluk durumunun arttığı, ancak, birikimin azaldığı da ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarının işaret ettiği bir diğer önemli bulgu da ekonomik risk ile sağlık riski arasındaki ters yönlü ilişkinin kısmen geçerli olduğu ile ilişkilidir. Pandemi süresince iyileşen hane ekonomisi olgusu, yalnızca kırılma ve orta üst kırılma hanelerde görülmüştür. Bu veriyi, salgın süresince evde kalamayanların oranları ile birlikte okuduğumuzda, kırılma ve orta üst kırılma hanelerin bir kısmının risk olarak çalışmaya devam ettikleri ya da işlerinin evde çalışmaya uygun işler olmaması nedeni ile ekonomik riski azaltabilmek için sağlık riskini almış oldukları gözükmektedir. Diğer yandan, gelir ya da iş kaybının da en yüksek olduğu haneler kırılma hanelerdir. Bu nedenle, pandemi süresince iyileşen hane ekonomisinin alınan desteklerle ilişkisi de dikkate alınması gereken bir diğer husus olarak ortaya çıkmıştır.

İş piyasasına katılım ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer nokta ise dâhil olunan sektörle ilintilidir. Kırılganlık düzeyi daha yüksek olan hanelerde evden çalışılabilecek işlere sahip olma düzeyi düşüktür; söz konusu durum da iş kaybına yol açmaktadır. Evden çalışma olanağı olmayan işlerin, emek yoğun ve çoğunlukla kayıt dışı sektörde yer alan işler olduğuna ilişkin bulgular mevcuttur. Kayıt dışı çalışıyor olmanın en temel özelliği, devletin sağladığı sosyal koruma araçlarının dışında kalma durumuna ilişkindir. Sosyal korumanın dışında olmak, önemli belirsizlikler ve güçlükler üretmektedir. Kayıt dışı çalışanlar, böylesi kriz durumlarında devletin kayıtlı çalışanlara sunduğu hizmet, fırsat ve koruma paketlerinden yararlanamamakta böylece de kişilerin içinde buldukları belirsizlikler artmaktadır. Pandemi sürecinde kamunun sağlamış olduğu; kıdem tazminatı, işsizlik sigortası, kısa çalışma ödeneği gibi yoksulluğu hafifletici desteklerden yararlanamamış olmaları, kayıt dışı çalışmanın olumsuz boyutlarının ne kadar derin olduğunu göstermekte ve bu tür çalışmanın önlenmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Nitekim, evden çalışmanın sürdürülemediği iş kollarında yer almanın; işsizliği, ekonomik güçlüğü, borçluluğu ve hem merkezî hem de yerel destek mekanizmalarına gereksinimi arttırmakta olduğu görülmektedir. Ancak, formel destek mekanizmalarından mahrum kalan kırılganlığı yüksek haneler, akrabalardan borç alma yöntemine başvurmuş; bu durumda daha geniş boyutta maddi durumu yerinde olmayan ailelerin kırılganlığın daha da artmasına sebep olmuştur. Bu bulgular, sosyal kırılganlığı yüksek hanelerin, pandemi süresince ekonomik boyutu ilgilendiren hususlar üzerinde kontrollerinin azaldığını ve tüm deneyimi belirleyen en önemli unsurların; işsizlik, gelir kaybı, temel giderleri karşıla(yama)ma, birikim yapamama, borç biriktirme, evden çalışmama ve formel destek mekanizmalarından mahrum kalma ile ilgili olduğunu göstermiştir. Böylece, aslında oldukça küresel bir niteliğe ve etkilere sahip gibi gözükken pandeminin “yerel deneyimlendiği” ve ayrıca, toplumun her kesimini eşit şekilde etkilemediği iddia edilebilir.

Her ne kadar bu çalışmada yer alan katılımcılara deneyimleri hane boyutunda sorulmuş olsa da, katılımcıların cinsiyetine göre de değişkenlik arz eden bazı bulgular göze çarpmaktadır. Genel olarak, ev içi alanda daha fazla kalıyor ve bakım sorumluluklarını karşılıyor olmaları, kadınların da kırılgan bir grup olarak kategorize edilmesi eğilimini yaratmıştır. Pandemiye ilişkin yapılan çalışmalarda, “krizlerin cinsiyeti” (Korolczuk, 2020) kavramı kullanılmakta ve pandeminin getirdiği koşulların, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırdığına dikkat çekilmektedir. Türkiye'deki gelenekselci toplumsal cinsiyet beklentilerine karşılık gelecek şekilde ev işleri ve çocukların bakımından anneler sorumlu tutulmaktadır. Pandemi sırasında; uzaktan eğitime katılan çocuklarının dersleri ve ödevlerini takip etmek, kapanmalarla birlikte gündelikçi ve bakıcı gibi formel yardımlar ile aile üyelerinden alınan enformel destekten de mahrum kalınca tüm bakım ve ev içi emek yükünü de üstlenmek durumunda kalan kadınlar, bunlara ek olarak bir de tüm aile üyelerinin sağlıkları ve hijyenlerinin sorumluluğunu da üstlenmişlerdir (Akbaş ve Dursun, 2020: 89). Bu durum da, pandemi gibi küresel afetlerin hane bazındaki etkileri araştırılırken, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla araştırmalar yapmanın önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkan, B. ve Z. Kesici. (2021). "Covid-19 Salgını, İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler Üzerine Bir İnceleme". *Çalışma ve Toplum*, 71(4), 2813-2838.
- Aktas, E. (2020). "Covid-19 Virüsünün Hane Halkı Üzerine Etkisi: Mersin İlinin Diğer İllerle Karşılaştırmalı Analizi". *Journal of Applied And Theoretical Social Sciences*, 2(4), 18-28.
- Aldan, A., M. E. Çıraklı, ve H. Torun. (2021). "Covid 19 and the Turkish Labor Market: Heterogeneous Effects Across Demographic Groups". *Central Bank Review*, 21(4), 155-163.
- Aran, M. A., N. Aktakke, Z. S. Kibar ve E. Üçkardeşler. (2021). "How to Assess the Child Poverty and Distributional Impact of Covid-19 Using Household Budget Surveys: An Application Using Turkish Data". *The European Journal of Development Research*, 1-41.
- Birinci, M., ve T. Bulut. (2020). "Covid-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme". *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 62-68.
- Brodeur, A., D. Gray, A. Islam ve S. Bhuiyan. (2021). "A Literature Review of the Economics of COVID-19". *Journal of Economic Surveys*, 35(4), 1007-1044.
- Cutter, S. L., C. T. Emrich, J. J. Webb ve D. Morath. (2009). *Social Vulnerability to Climate Change Variability Hazards: A Review of the Literature*. Final Report to Oxfam America. http://adapt.oxfamamerica.org/resources/Literature_Review.pdf.
- Çıtak, N. (2021). "Toplumsal Eşitsizlikler ve COVID-19". *Toplum ve Hekim*, 36(3), 198-217.
- De Marchi, B. (2020). "Societal Vulnerability and Resilience in the COVID-19 Crisis". *Culture e Studi del Sociale*, 5(1, Special), 163-164.
- Fatemi, F., A. Ardan, B. Aguirre, N. Mansouri ve I. Mohammadfam. (2017). "Social Vulnerability Indicators in Disasters: Findings from a Systematic Review". *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22, 219-227.
- Fırat, E., T. E. Gencer, H. Albayrak, O. Selçuk ve F. Demiröz. (2021). "Pandemide Değişen Yaşamlar: İş ve Gelir Kayıpları, Rol ve Sorumluluklar, Zorluklar ve Baş Etme Deneyimleri". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 225-246.
- Gaynor, T. S., ve M. E. Wilson. (2020). "Social Vulnerability and Equity: The Disproportionate Impact of COVID-19". *Public Administration Review*, 80(5), 832-838.
- Islam, S. J., A. Nayak, A., Y. Hu, A. Mehta, K. Dieppa, Z. Almuwaqqat, ... ve A. A. Quyyumi. (2021). "Temporal Trends in the Association of Social Vulnerability and Race/Ethnicity with County-Level COVID-19 Incidence and Outcomes in the USA: An Ecological Analysis". *BMJ Open*, 11(7), e048086.
- Kara, E. (2020). "COVID-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Karacan, E., ve Ş. Yılmaz. (2022). "Covid-19 Salgınının Türkiye'de Çalışan Kadınların Emeğine Yansımaları". *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-22.
- Karakaş, M. (2020). "Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi". *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(1), 541-573.

- Kashem, S. B., D. M. Baker, S. R. González ve C. A. Lee. (2021). "Exploring the Nexus Between Social Vulnerability, Built Environment, and the Prevalence Of COVID-19: A Case Study of Chicago". *Sustainable Cities and Society*, 75, 103261.
- Korolczuk, E. (2020). "Counteracting Challenges to Gender Equality in the Era of Anti-Gender Campaigns: Competing Gender Knowledges and Affective Solidarity". *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 27(4), 694-717.
- Manavgat, G., İ. Daştan ve A. Abbasi. (2021). "COVID-19 Pandemisinin Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğu, Sağlık Harcamaları ve Sağlıkta Finansal Koruma Üzerindeki Olası Etkileri". *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, 5(1), 27-44.
- Nakiboğlu, A. ve S. Işık. (2020). "Kovid-19 Salgınının Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye'de İşletme Sahipleri Üzerinde Bir Araştırma". *Turkish Studies*, 15(4), 765-789.
- Neelon, B., F. Mutiso, N. T. Mueller, J. L. Pearce ve S. E. Benjamin-Neelon. (2021). "Spatial and Temporal Trends in Social Vulnerability and COVID-19 Incidence and Death Rates in the United States". *PLoS One*, 16(3), e0248702.
- Özkan, G. (2021). "Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), 93-108.
- Rammelt, C. F. (2020). "The Impact of COVID-19 on the Eradication of Poverty: An Incorrect Diagnosis". *Third World Quarterly*, 42(2), 441-447.
- Singh, S. R., M. R. Eghdami ve S. Singh. (2014). "The Concept of Social Vulnerability: A Review from Disasters Perspectives". *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies*, 1(6), 71-82.
- Yılmaz, M. (2021). Kovid-19 Pandemisinin Türkiye'deki Kentsel Yoksulluğa Etkileri. *Anasay*, (17), 181-196.
- Wang, C., Z. Li, M. Clay Mathews, S. Praharaj, B. Karna ve P. Solís. (2022). "The Spatial Association of Social Vulnerability with COVID-19 Prevalence in the Contiguous United States". *International Journal of Environmental Health Research*, 32(5), 1147-1154.

YAŞLILAR İÇİN ÜCRETSİZ TOPLU TAŞIMAYA İLİŞKİN WEB 2.0 TARTIŞMALARI: SOSYAL VATANDAŞLIK TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME

Selin Atalay¹

Öz

Bu çalışmada bir Web 2.0 platformu olan Ekşisözlük'te, 65 yaş üstü kişilerle ilişkili en fazla sayıda girinin paylaşıldığı, 'Toplu taşımada 65 yaş beşçiliği kaldırılсын' başlığı altındaki 1548 giri, temellendirilmiş kuram yaklaşımıyla nitel ve nicel içerik analizi yöntemiyle, MAXQDA 25 programı kullanılarak, analiz edilmiştir. Başlık altındaki girilerde, 65 yaş üstü kişilerin toplu taşıma kullanıma yönelik olumsuz bir pozisyon benimsendiği, yaşlıların kendilerine verilmiş hakları suistimal ettikleri ve toplu taşımayı 'gereksiz' bir şekilde kullandıklarına yönelik genel bir söylemin ortaya çıktığı görülmüştür. İncelenen başlık altında oluşturulmuş içeriklerde hizmetin kısıtlanması önerisi öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında farklı ülke örnekleri üzerinden tüm vatandaşlar, yaşlılar ve öğrenciler gibi gruplar için ücretsiz toplu taşıma uygulamaları ele alınmıştır. Böylesi bir uygulamanın özellikle yoksulluk tehdidi, yalnızlık ve sosyal izolasyon sorunu ile karşı karşıya olan yaşlı kişiler için kent hakkı kapsamında değerlendirilebilecek bir sosyal politika olduğu görülmektedir. Ekşisözlük'te uygulamaya karşı olan kişilerin oluşturdukları içeriklerde pozisyonlarını; sosyal vatandaşlık anlayışını dışlayan, sözleşme temelli vatandaşlık ve sosyal yardım devleti merkezli bir devlet-vatandaş ilişkisi üzerine kurduğu görülmüştür. Bu pozisyonu benimseyen Ekşisözlük kullanıcıları, böylesi bir uygulamayı, kendileri de dahil olacak şekilde daha fazla grup için talep edilecek bir hak olarak görmemektedir. Neoliberal bir retorik üzerinden, yaşlıların ücretsiz toplu taşıma kullanımının toplum üzerinde bir yük oluşturduğu ve ekonomik insan tahayyülüne uygun bir şekilde yalnızca ihtiyaç sahibi ve işe gitme gibi yükümlülükleri olan kişilerin toplu taşıma kullanımının 'gerekli' görüldüğü belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Devlet-vatandaş ilişkisi, kent hakkı, sosyal vatandaşlık, ücretsiz toplu taşıma, yaşlılar.

¹ Doç. Dr. İzmir Bakırçay Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, la_celina@hotmail.com, ORCID:0000-0002-7095-6396

WEB 2.0 DISCUSSIONS ON THE FARE-FREE PUBLIC TRANSPORTATION FOR THE ELDERLY: AN ANALYSIS BASED ON SOCIAL CITIZENSHIP

Abstract

In this study, 1548 entries under the Ekşisözlük- a Web 2.0 platform- topic of 'The freeloading of peoples over 65 in public transportation should be upheld' are analyzed from a grounded theory approach using quantitative and qualitative content analysis with the use of MAXQDA 25. It was seen that the general discourse that emerged under the topic encompassed a negative position towards the fare-free use of public transportation by the elderly, views that the elderly abused their 'given' rights and that they used public transportation in ways that were seen as 'unnecessary'. The solution for the problem defined within the scope of the discussion is to restrict the service. In this study, fare-free public transportation for all citizens or for some groups such as the elderly and students in different country examples are taken into consideration. It is seen that such an application is a social policy that can be considered within the scope of the right to the city, especially for the elderly under the threat of poverty, and faced with issues of loneliness and social isolation. In Ekşisözlük, those who are against the practice build their positions on a state-citizen relationship based on contract and charity state, which excludes notions of social citizenship. Ekşisözlük users who adopted this position do not see such an application as a right to be demanded for more groups, including themselves. Based on a neoliberal rhetoric, it was determined that the use of fare-free public transport by the elderly is seen as a burden and, in accordance with the homo-economicus conception, the use of public transport only by those who are in need and have obligations such as going to work are deemed 'necessary'.

Keywords: Elderly, fare-free public transportation, right to the city, social citizenship, state-citizen relationship.

GİRİŞ

Dünya genelinde ölüm oranı ve doğum hızında gerçekleşen düşüş ile doğumda beklenen yaşam sürelerinin arttığı, yaşlı bireylerin nüfus içindeki oranının yükseldiği ve nüfusların yaşlandığı görülmektedir. Yaşlanma, doğumla başlayan ve yaşam boyu devam eden, insanın “biyolojik, psikolojik ve sosyal yapısında gerçekleşen bir değişimdir” (Stein ve Kalache, 1999, s. 1). Yaşlılık ise doğal yaşam sürecinin son dönemi olarak ele alınmaktadır (Önder-Erol, 2016). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler (BM), 60 yaş üstü kişilerin yaşlı olarak kabul edileceğini belirtirken (United Nations, 2019), genel anlamda 65 yaş üstü kişilerin yaşlı olarak kategorize edildiği görülmektedir. Kronolojik yaş temelli yaşlı tanımında, belirli bir bölgedeki doğumda beklenen yaşam süresi de göz önünde bulundurulmaktadır. Örnek olarak Afrika’da doğumda beklenen yaşam süresinin dünya genelinden kısa olması sebebiyle, 50 yaş üstü kişiler yaşlı olarak tanımlanmaktadır (Sabharwal vd., 2015).

Yaşlıların bir sosyal kategori olarak ele alınması ile birlikte dünya genelinde yaşlılara yönelik sosyal politikalar oluşturulmuştur. Geçtiğimiz yüzyılda yaşlı kişilere yönelik sosyal politikanın temel çıktısı emeklilik düzenlemeleri olmuştur (Townsend, 1981). Emeklilik düzenlemeleri dışında yaşlıların sağlık ve bakım hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde yararlanmasına ilişkin düzenlemeler söz konusu olmuştur (Anttonen ve Haikio, 2011). Ayrıca çeşitli kamusal hizmetlerde de yaşlı kişilere öncelik ve ayrıcalık tanınmıştır. Yaşlı kişilerin ayrıcalıklı olduğu kamusal hizmetlerden biri toplu taşımadır.

Toplu taşıma, kentlerin ulaşım sorunları için başat bir çözüm niteliğindedir. Toplu taşıma toplumun dezavantajlı kesimlerinin kent hayatının, sosyal yaşamın bir parçası olmasını sağlayan önemli sosyal içerme araçlarından biri olarak (Aldred, 2012) düşük gelirli gruplar, engelliler ve yaşlılar gibi çeşitli kırılgan grupların sosyal dışlanmaya maruz kalmasını engelleyen bir ulaşım yöntemidir. Öğrenciler ve yaşlılar gibi gruplar açısından ücretsiz (ya da cüzi ücretli) toplu taşımanın sağladığı avantajlar öne çıkmaktadır (van Goeverden vd., 2006). Özellikle yaşlı bireylerin, ‘ulaşımdan dışlanma’ riski ile karşı karşıya olduğu belirtilmektedir (Jones vd., 2013, s. 202).

Birçok çalışma ulaşılabilirliğin, yaşlı bireylerin iyilik hali üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Green ve arkadaşlarının (2014) Londra’da gerçekleştirdikleri çalışma, yaşlı kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanabilir olmasının, sağlık hizmetlerine, daha kaliteli gıdalara, sosyal yaşama ve egzersiz imkanlarına erişebilirliklerini arttırdığını göstermektedir. Toplu taşımanın, araştırmanın katılımcıları açısından kamusal alanla bütünleşmeyi ve toplumun bir parçası olmayı sağlayan mekanlar olarak deneyimlendiği görülmektedir. Farklı çalışmalar, ücretsiz otobüs kartlarının yaşlılarda obezite oranlarını düşürdüğünü (Webb, Netuveli ve Millett, 2012), depresyon semptomlarını azalttığı ve genel akıl sağlığı durumunu iyileştirdiğini göstermektedir (Reinhard vd., 2018).

Toplu taşımanın bir kamusal hizmet olarak, farklı ülkelerde herkes için ya da toplumun çeşitli dezavantajlı grupları için ücretsiz olabilmesi söz konusudur. Dünyanın farklı yerlerinde² uygulamaya konulmuş tamamen ücretsiz toplu taşımanın en çok, araba kullanımına alternatif oluşturabildiği büyük kentler için uygun olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu uygulamanın başarıya ulaşmasında, kent içinde araba kullanımı ve parkına yönelik kısıtlamalarla birlikte gerçekleşmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Fearnley, 2013).

Özellikle yaşlılar için dünyanın birçok ülkesinde toplu taşımanın ücretsiz olduğu görülmektedir. İngiltere ve İskoçya’da 60 yaş üstü ve engelli kişiler için toplu taşıma ücretsizdir (Fearnley, 2013). Brezilya’da, şehirlerde 65 yaş üstü bireylerin toplu taşımayı ücretsiz şekilde kullanması gerekliliği anayasada yer almaktadır (Vieira, 2019). Belçika’da yaşlıların çocuklar ve engellilerle birlikte,

² Ücretsiz toplu taşımanın geçerli olduğu şehirler listesinde Türkiye’den Tunceli bulunmaktadır. Liste için bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Free_public_transport.

işgünlerinde saat dokuz öncesinde olmamak kaydıyla toplu taşıma kullanımları ücretsizdir (van Goeverden vd., 2006). Türkiye’de 2013 yılında 4736 sayılı kanunda yapılan değişiklik ile “65 yaşın üstündeki vatandaşlara... şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak, demiryolları ve denizyollarının şehirlerarası hatlarından ise % 50 indirimli olarak yararlanma hakkı getirilmiştir” (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, y.y., par. 2).

Ücretsiz toplu taşıma uygulamaları söz konusu olduğunda küresel ve büyük nüfuslu bir kent olması açısından Londra örneği öne çıkmaktadır. Londra’da 2005 yılında 12-16 yaş arası kişilere ek olarak, 2006 yılında örgün eğitime kayıtlı 17 ve 18 yaş bireyler için toplu taşıma ücretsiz hale getirilmiştir (Jones vd., 2013). 2006 yılında İngiltere genelinde 60 yaş üstü bireylerin ücretsiz bir şekilde otobüs kullanımına yönelik ‘Özgürlük Kartı’ uygulamasına geçilmiştir (Reinhard vd., 2018). Hizmetten faydalanan gençler, ücretsiz toplu taşımanın kendilerine bir Londra aidiyeti sağladığını, bir nevi ‘kent üzerinde hak sahibi’ olma durumuna karşılık geldiğini belirtirken yaşlılar uygulamanın onlara toplumun geneli tarafından tanınma, görülme, onaylanma yani sosyal değer atfedilme hissini verdiğini belirtmektedir. Londra’da gerçekleştirilmiş araştırma, uygulamanın bir sosyal grubun muhtaç ya da kırılgan olması gibi nedenlere karşılık gelmektense bir ‘hak’ olarak sunulmasının, hizmetten yararlananların iyi olma hali üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Jones vd., 2013).

‘Ulaşılabilirlik’ temel bir hak olarak görülebilmektedir. Ulaşım sisteminin toplumun tüm kesimleri tarafından erişilebilir olması, bireylerin “şehri ve kendini değiştirme hakkını” kullanabilmesi adına gereklidir (Şzeri ve Ayhan-Selçuk, 2019, s. 1215). Toplu taşıma ulaşılabilirlik ile ilişkili bir şekilde ‘kent hakkı’ tanımının içinde ele alınmaktadır (Kaymaz, 2021). Kent hakkı, bireysel olmaktan çok kolektif bir hak olarak yalnızca kentin imkanlarından faydalanmak değil, kenti değiştirme, onunla bağ kurma, onu dönüştürme ve yeniden inşa etme hakkı olarak tanımlanmaktadır (Harvey, 2012). Toplu taşıma, özellikle kamusal bir hizmet olduğunda ve ücretsiz olduğunda, mekânsal ve ekonomik eşitliğin bir aracı olarak farklı gruplara kenti ve böylelikle kendilerini dönüştürebilme imkânı sunulmaktadır. Toplu taşımayı kullanan kişi sayısının yüksek olması ve bu kişilerin farklı toplumsal kesimlerden gelmesi, bu sosyal politikanın başarılı olmasının koşuludur (Coggin ve Pieterse, 2015).

Sosyal politika, sağlığın bozulması ya da işsizlik gibi bireysel düzlemde belirsiz olup, toplumsal düzlemde öngörülebilir olan risklerin, devletler tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir (Gough ve Meadowcroft, 2012). 1980 sonrasında dünya genelinde neoliberal bir yeniden yapılandırma ile sosyal politikanın geri plana itilmesi söz konusu olmuştur (Crouch, 2014). Neoliberalizm, toplum olarak düşünme, genelin iyiliğine dair politikalar oluşturma itkilerinin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Miller ve Rose (2008, s. 84), neoliberal toplumsal düzende “sosyal olanın öldüğünü” belirtmektedir.

Neoliberalizmde tüm bireylerin üretici ve tüketici kapasiteleri ile piyasa süreçlerine dahil olmaları gerekmektedir. Kapitalizmin güncel aşamasında yaşlıların, topluma bağımlı bir toplumsal kategori olarak, toplum üzerinde bir ‘yük’ olarak değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır (Bilişli, 2019). Bu durum Türkiye gibi geleneksel toplumsal yapının bir ürünü olan, yaşlılara duyulan saygının sorunsallaşması anlamına gelmektedir (Önder-Erol, 2009). Bu toplumsal dönüşümün izlerinin gündelik yaşamda üretilen söylemler aracılığıyla anlamlandırılabilirliği fikri temelinde bu çalışma Türkiye’de büyük ölçüde kentli gençler tarafından kullanılan Ekşisözlük platformunda (Lüküslü, 2011), yaşlılara ilişkin seçilmiş bir başlık altında ortaya çıkan sosyal diyalogun çözümlenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak, Türkiye’de yaşlanma olgusu ve yakın dönemde yaşlılara yönelik tutumları ele alan araştırmalara değinilecek, sonrasında temellendirilmiş kuram yaklaşımını temel alan araştırma deseni ve bulguları ortaya konulacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde araştırma bulguları sosyal vatandaşlık kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

1.1 Türkiye’de yaşlanma ve yaşlılara yönelik tutumlar

65 yaş üstü kişilerin nüfus içindeki oranının %7’ye ulaşması durumunda bu nüfus “olgun/erişkin” olarak, %10’a ulaşması durumunda ise “çok yaşlı” nüfus olarak sınıflandırılmaktadır (Kurtkapan, 2019, s. 32). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2023) verilerine göre Türkiye’de, 2017 yılında nüfusun %8,5’ini oluşturan yaşlıların 2022 yılında nüfus içindeki oranı %9,9’a ulaşmıştır. Türkiye’nin yakın dönemde ‘çok yaşlı’ nüfusa sahip bir ülke olarak sınıflandırılacağı söylenebilir. 2021 yılında yaşlı nüfusun yoksulluk oranı %12,6, kayıtlı çalışan sayısını temel alan yaşlı kişilerin işgücüne katılım oranının ise %11,3 olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfusun aktif olarak çalışabilir yaştaki kişi sayısına oranlanması ile elde edilen yaşlı bağımlılık oranı, 2021 yılında AB ülkelerinde % 32,9, OECD ülkelerinde %27,2, dünya genelinde %14,8 iken Türkiye’de %14,3’tir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2022). Belirtilen ülke grupları ve dünya geneli ile kıyaslandığında Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranının düşük olduğu görülmektedir.

Nisbet (2022) Türkiye’de, çocuklardan sonra en fazla yoksulluk tehdidi altında olan grubun yaşlılar olduğunu belirtmektedir. Akbaş ve arkadaşları (2020) yaşlı bireylerin yalnızlık ve sosyal izolasyon sorunu yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sosyal izolasyon, bireyin sosyal kaynaklarla bağlarının zayıflaması, sosyal etkileşimin büyük ölçüde sınırlanması, kendini sosyal alana ait hissedememe durumu olarak tanımlanmaktadır (Akbaş vd., 2020). Özünel ve arkadaşlarının (2019) Türkiye’de 12 ilde yaklaşık yarısı 65 yaş altı, yarısı 65 yaş üstü kişilerden oluşan 2400 kişi ile gerçekleştirildiği çalışmada, katılımcıların çoğunluğunun yaşlanma konusunda kaygılı olduğu ve insanların ancak yaşlanınca yaşlılığa ilişkin hazırlık yaptıkları görülmektedir. Araştırma bulguları yaşın ilerlemesi ile birlikte, giyim alışverişi, hareketliliğin ve seyahat etme sıklığının azaldığını gösterirken, yalnız yaşayan kişiler arasında %11’lik oranla en fazla 65 yaş üstü kişilerin bulunduğunu ve 65 yaş üstü kişilerin oldukça düşük sıklıkta ev dışında vakit geçirdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 65 yaş üstü kadınların %81’inin ev dışında nadiren buldukları görülmektedir. Araştırmanın bir başka önemli bulgusu 65 yaş üstü bireylerin çoğunluğunun ev işlerini yapmakta zorlandığıdır. Yine özellikle 65 yaş üstü kadınların %72’si gündelik işleri yerine getirirken zorlandığını belirtmiştir. Çalışma kapsamında yaşlılığa ve yaşlanmaya ilişkin algının büyük ölçüde negatif olduğu görülmektedir.

Covid-19 pandemisi, Türkiye’de yaşlıların konumuna ilişkin kırılmaların görünür hale geldiği ve yaşlı ayrımcılığı mekanizmalarının kuvvetlendiği bir toplumsal yapıyı ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin pandemiye hayata geçirdiği uygulamaların, bir bakıma var olan toplumsal yapının bir ürünü olarak ve bu yapının izin verdiği ölçüde gerçekleştiği söylenebilir (Atalay ve Solmazer, 2021). Türkiye’nin pandemi sürecinde, yaş temelli sokağa çıkma yasaklarını devreye sokan “tek ülke” olduğu belirtilmektedir (Kanbur ve Akgül, 2020, s. 296). Türkiye’de Covid-19 hastalığının yayılımının engellenmesine yönelik alınan ilk tedbirlerden biri 21 Mart 2020 tarihinde 65 yaş üstü ve 3 Nisan 2020 tarihinde 20 yaş altı bireylerin sokağa çıkmasının yasaklanması olmuştur (Güner, Hasanoğlu ve Aktaş, 2020). Yerel yönetimler nezdinde ise yaşlıların oturmasını engellemek üzere bankaların ve kullanımının engellenmesi için toplu taşıma ayrıcalıklarının kaldırılması, vatandaşların sokağa çıkan yaşlıları şikâyet edebilecekleri “yaşlı ihbar hattı” kurulması gibi uygulamalar devreye sokulmuştur (Nisbet, 2022, s. 66).

Bu süreçte belirli ölçülerde halk- yaşlı karşıtlığı üzerinden yaşlıların, kriz anında sorun yaratan ve salgının seyrini kötü biçimde etkileyen bir grup olarak kategorize edildiği durumlar ortaya çıkmıştır. Böylesi söylemlerin izlerini Twitter platformu üzerinden takip etmek mümkündür. Twitter, yaşlıların toplumun ötekisi olarak kodlandığı bir platform olarak nefret söylemlerine sahne olmuştur. Bu platformda salgın sürecinde yaşlıların “virüsün kaynağı, toplumsal yük, zararlı, fazlalık, sosyal alanlarda engel yaratan” kişiler olarak konumlandırılabilirdiği görülmüştür (Öztürk, 2021, s. 157).

Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasaklarının sosyal medyadaki yansımalarını ele alan Akgül

(2020), Ekşi Sözlükte açılmış bir başlık altında oluşturulmuş girileri³ değerlendirmiş ve nefret söylemi kategorileri üzerinden analiz etmiştir. Çalışmada nefret söylemlerinin yaşlıları; çocuksu anlamda yaramaz, duyarsız, şımarık ve bilinçsiz kişiler olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Ayrıca, platformda salgın sürecinde sokakta bulunan kişilerin çoğunlukla yaşlı kişiler olduğu, salgının yayılmasından yaşlıların sorumlu olduğu gibi fikirler ortaya çıkmış, yaşlıların “kural tanımazlıklarının” komplo teorilerine benzer açıklamalar temelinde ele alındığı hikayeler kurgulanmıştır. Araştırma yaşlı kişilerin, üretken olmayan ve işe yaramaz varlıklar olarak ele alınabildiğini ve “avlanması, elenmesi ve belediyenin toplayıp itlaf etmesi gereken varlıklar” olarak görülebildiklerini göstermektedir (Akgül, 2020, s. 76).

Toplumlar yaşlanırken, yaşlanma engel olunması gereken bir süreç, yaşlılar ise özellikle pandemi politikaları ile tescillenmiş, toplum üzerinde bir yük konumunda, olumsuz imgeye sahip bir kategori haline gelmektedir. Farklı çalışmalarda yaşlıların, yoksulluk tehdidi ile yalnızlık ve sosyal izolasyon sorunu ile karşı karşıya oldukları ortaya konmaktadır. Özellikle pandemi sürecinde yaş temelli sokağa çıkma yasakları ile birlikte sosyal medya platformlarında yaşlılara yönelik, nefrete varan söylemlerin dolaşıma girmesi söz konusudur. Bu bağlamda, çalışma kapsamında bir Web 2.0 platformunda öne çıkan, seçilmiş bir konu üzerinden, yaşlılara ilişkin bir tartışma analiz edilecektir.

2. YÖNTEM

Web 2.0, kullanıcıların içerikleri oluşturduğu, toplumsal alana ilişkin çoklu kaynak yoluyla bilgi paylaşımının gerçekleştiği bir internet teknolojisidir. Web 2.0’ a “sosyal web” de denmektedir. Web 2.0 uygulamaları arasında, sosyal ağ platformları, tartışma forumları ve bloglar yer almaktadır (Benammar, 2015, s. 2). Bu uygulamalar kullanıcıların, sağlık gibi temel konularda bilgi edindikleri, kendi deneyimleri üzerinden bilgi paylaştıkları farklı kullanıcılarla sosyal etkileşim içine girerek yeni komüniteler yarattıkları, sosyal meseleleri tartışmaya açtıkları teknolojilerdir (Kata, 2012). Böylesi bir internet teknolojisi, sosyal etkileşimin sınırlarını yeniden çizmekte, görünür olmayan toplumsal pozisyonları görünür kılmakta ve insanların düşünme ve hareket etme biçimleri üzerinde etki yaratmaktadır.

Özellikle Covid-19 pandemisinin ilk dönemlerinde dünya genelinde, sosyal mesafe tedbirleri ve karantina uygulamaları ile birlikte bireylerin Web 2.0 uygulamalarını artan bir şekilde kullanmaya yöneldiği görülmektedir (Kemp, 2020). Böylesi platformlar, yarı kamusal bir alanda insanlar arası anlık olarak ortaya çıkan sosyal etkileşimin analiz edilmesine olanak tanıdığı için birçok sosyal bilimci tarafından araştırma alanı olarak görülmektedir (Ledford ve Anderson, 2013). Web 2.0 uygulamaları, anonim olan kullanıcıların kendilerini rahatlıkla ifade edebildikleri bir yer olduğu gibi aynı zamanda, gerçek hayatta sergilemeyecekleri tavırları sergiledikleri, paylaşmayacakları ifadeleri paylaştıkları bir yer de olabilmektedir (Stieglitz ve Dang-Xuan, 2013). Web 2.0 araştırmalarının içinde, kimi zaman görünür toplumsal gerçekliğin ötesinde işlerlik kazanan toplumsal mekanizmaların anlamlandırılması yönünde imkanlar barındırdığı söylenebilir. Bu bağlamda Web 2.0 platformları, yaşlılara ilişkin tutumları anlamının yollarından biri konumundadır.

Bu çalışma seçilmiş bir Web 2.0 platformu üzerinden yaşlı kişilere ilişkin tutumları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmalar yaşlılık konusunda, gençlerin diğer yaş gruplarına kıyasla daha negatif tutumlara sahip olduğunu göstermektedir (Çınar, Karadakovan ve Karaca-Sivrikaya, 2017). Bu çerçevede araştırma alanı olarak daha çok orta sınıf kentli gençler tarafından kullanılan bir web sitesi olarak Ekşisözlük (Lüküslü, 2011) seçilmiştir. 1999 yılında kurulmuş olan

³ Bu çalışmada, İngilizce entry kelimesinin karşılığı olarak Uzunoğlu’nun (2015) çalışmasında kullandığı şekliyle ‘giri’ kelimesi kullanılmıştır (Uzunoğlu, S. (2015). Bir Postmodern İntiharın Ardından Ekşi Sözlük’te Kanaatlerin Oluşumu ve Grupların Biçimlenme Süreçleri. *Intermedia International E-Journal of Communication Studies*, 2(2), 424–439).

Ekşisözlük'ü ziyaret eden kişilerin yarısından fazlası üç büyük şehirde yaşamaktadır. Web sitesinin paylaştığı verilere göre 2020 yılında site 320 milyondan fazla kişi tarafından ziyaret edilmiştir (Atalay, 2021). Sözlük, kullanıcılar arası yapılandırılmış bir hiyerarşinin olduğu, içerik oluşturan kişinin statüsünün farklı terimlerle ele alındığı bir alandır. Bir kişi, içerik oluşturmak için üye olduğunda 'çaylak' statüsüne sahip olmakta, belirli bir süre diliminde çaylak yazar statüsündeki bu kişinin oluşturduğu 10 girinin sözlük yönetimi tarafından değerlendirilmesi ve onaylanması sonucunda 'yazar' statüsüne geçmektedir. Sözlükte yazar olma sürecine ek bir başka denetim mekanizması da bulunmaktadır. 2011 yılında işlerlik kazanan "Ekşi Sözlük Nefret Söylemi Denetim Projesi" nefret söylemi içeren girilerin denetimi, silinmesi ve bu girileri oluşturan kişilere yönelik, çaylak yazar statüsüne düşürülme veya sözlükten çıkarılma gibi yaptırımlar getirmiştir (Akgül, 2020, s. 62). Bu bağlamda Ekşisözlük anonimlik temelinde kişilerin paylaşım yapabildiği fakat belirli bir denetime tabi bir sosyal medya platformudur.

Araştırmanın temel sorusu Ekşisözlük'te yaşlı kişilere ilişkin öne çıkan 'meselenin' ne olduğudur. Araştırmanın üç alt sorusu şöyledir:

1. Yaşlılara ilişkin tartışmada hangi pozisyon (olumlu/olumsuz) benimsenmektedir?
2. Yaşlılara ilişkin tartışmada meselenin kaynağı ne olarak görülmektedir?
3. Yaşlılara ilişkin tartışmada meselenin çözümü ne olarak görülmektedir?

Araştırma sorularını yanıtlamak adına 03.11.2022 tarihinde Ekşisözlük'te 'yaşlılar' ve '65 yaş üstü' anahtar kelimelerini içeren başlıklar aratılmıştır. Arama sonucu 14 başlık belirlenmiş, aynı tarihte başlığın altında oluşturulan içeriğin sayfa sayısını gösteren web sayfalarının ekran görüntüsü alınmıştır. Belirlenen başlıklar ve bu başlıkların altındaki sayfa sayıları ve başlık altında paylaşılmış ilk girinin tarihi Tablo 1'de görülmektedir:

Tablo 1: Ekşisözlük'te anahtar kelime araması sonucu belirlenen başlık altındaki sayfa sayısı ve ilk girinin oluşturulma tarihi

Başlık	Sayfa Sayısı	İlk Giri Tarihi
Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın	157	04.12.2016
65 yaş üstüne ücretsiz ulaşımın kaldırılması	119	04.10.2019
21 Mart 2020 65 yaş üstüne sokağa çıkma yasağı	95	20.03.2020
Yaşlılara saygı duyma saçmalığı	30	22.01.2020
Yaşlıların Ak partiden vazgeçmemesinin sebebi	24	22.07.2021
65 yaş üstü ölmeden ülkenin düzelmeyeceği gerçeği	22	15.12.2019
65 yaş üstünün halk otobüslerini istila etmesi	19	16.06.2015
Yaşlıların sabunla yıkanma merakı	13	02.11.2019
Otobüste yer vermeyen genci linç eden yaşlılar	11	30.12.2009
Banklar sökülünce duvara oturan yaşlılar	8	20.03.2020
Gençlere akıl vermeye çalışan yaşlılar	8	10.06.2022
Sabahın köründe bir yere giden yaşlılar	7	10.04.2003

Mendil satan yaşlılar	5	22.05.2011
Otobüste yer bekleyen yaşlılar	4	05.12.2002

Ekşisözlük'te gerçekleştirilen arama, kullanıcılar arasında en fazla etkileşime sebep olan, bir nevi üzerinde tartışılması gerekli görülen, en fazla sayıda girinin paylaşıldığı temel meselenin, 65 yaş üstü kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanımı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, sözlük kullanıcıları tarafından oluşturulmuş, yaşlılar ile ilgili farklı meselelere işaret eden 14 başlıktan 4'ünün yine toplu taşıma kullanımı ile ilgili olduğu görülmektedir. Toplu taşımanın, toplumdaki genç ve yaşlı bireylerin, birincil grupların dışına çıkarak bağımsız bir şekilde etkileşim içine girdikleri temel kamusal alanlardan biri olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Ekşisözlük kullanıcılarının yaşlı kişilere ilişkin oluşturdukları kategorilerin, ortak bir kamusal alan olan toplu taşımada vuku bulan deneyimleri üzerine kurulduğu söylenebilir.

Ekşisözlük'te girilerin silinmesi ihtimaline karşın, kullanıcılarının en fazla giri oluşturduğu başlık olan 'Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılсын' başlığı altındaki girilerin ekran görüntüsü alınmış ve 03.11.2022 tarihinde tüm giriler kopyalanmıştır. Elde edilen metin, MAXQDA 25 nitel veri analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. MAXQDA, aynı ifade, cümle ya da kelimenin farklı şekillerde kodlanmasına ve metnin ayrıntılı ve derinlikli bir şekilde analiz edilebilmesine imkân tanıyan bir programdır (Kuckartz ve Radiker, 2019). Kodlanmış içerik üzerinden otomatik olarak oluşturulan frekans tabloları, metinde ortaya çıkan tüm temaların ağırlığını gösterebilmekte, böylelikle analiz edilen metinde hangi konuların öne çıktığını görünür kılmaktadır.

Çalışma temellendirilmiş kuram yaklaşımını benimsemiştir. Sembolik etkileşimcilik yaklaşımından gelen temellendirilmiş kuramda başlangıç noktası verinin kendisidir. "Temellendirilmiş kuram, kendi başına bir kuram değildir ancak verilerle 'temellendirilerek' gelişen bir yöntemdir" (Glesne, 2015, s. 29). Sembolik anlamın insan etkileşiminin gerçekleştiği anda üretildiği ve böylelikle esnek ve değişken şekillerde ortaya çıktığı anlayışına karşılık nitel verinin analizinde, kategorilerin oluşturulmasında, esneklik benimsenmesi önemsenmektedir. Bu yaklaşımda araştırmacı bir nevi verinin kendini konuşturmasına izin verecek şekilde, zorlama kategoriler üzerinden değil, kendiliğinden ortaya çıkan temalar etrafında analiz gerçekleştirmektedir (Cutcliffe, 2000; Williams ve Moser, 2019). Çalışmada nicel ve nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma alt sorusu birin yanıtlanmasında verinin sıklığına bakılmış ve yalnızca verinin objektif ve sayısal sunumuna odaklanan nicel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Nitel içerik analizi "sistematik sınıflandırma süreci olan kod oluşturma ve tema ve örüntülerinin belirlenmesi yoluyla metinsel verinin içeriğinin subjektif bir şekilde yorumlanması yöntemidir" (Hsieh ve Shannon, 2005, s. 1278). Araştırmanın ikinci ve üçüncü alt sorularının yanıtlanmasında nitel içerik analizi kullanılmıştır.

Bu çalışmada temellendirilmiş kuram yaklaşımı temelinde ikili bir kodlama yöntemi benimsenmiştir. İlk olarak metin incelenmiş ve görüşlerin üç temelde ortaya çıktığı görülmüştür. Girilerin tümü ilk olarak, araştırmanın birinci alt sorusunu yanıtlamak adına, belirtilen başlık altında öne sürülen fikre yönelik olumlu, olumsuz ve nötr (ironi ile) yaklaşımları içermeleri açısından önceden oluşturulmuş kategoriler üzerinden gerçekleştirilen 'a priori kodlama' yöntemiyle kodlanmıştır (Neuendorf, 2019, s. 221) . İkinci aşamada, olumlu ve olumsuz olarak kategorize edilmiş pozisyonlara yönelinmiş ve bu pozisyonlar kendi içlerinde açık, eksensel ve seçici kodlama yöntemiyle tekrar kodlanmıştır.

Açık kodlamada kodlar, kendiliğinden ortaya çıkan temaların kodlama sürecinde belirlenmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Eksensel kodlama, kodlar arasında ilişkilerin keşfedildiği, kategorilerin alt

kategorilerle ilişkilendirildiği ve araştırma sorusu/ hipotezin test edildiği bir kodlama türüdür. Seçici kodlamada ise, metindeki süreklilikleri keşfetmek ve “kategorileri birleştiren hikayeyi” ortaya çıkarmak üzere kodlar arasındaki bağlantılara yeniden bakılmakta ve gerekli görüldüğünde kategoriler birleştirilmekte ya da ayrılmaktadır (Cho ve Lee, 2014, s. 8; Moghaddam, 2006). Her bir giri ilk olarak üç ana kategori altında kodlanmış, sonrasında olumlu ve olumsuz kategorilerin alt kategorileri, her bir giride bir kere kodlanacak ve yalnızca olumlu veya olumsuz pozisyonla ilişkilendirilecek şekilde kategorize edilmiştir. Araştırmada güvenilirliği sağlamak adına, kodlamalar bir dış araştırmacının kontrolünden geçirilmiş, araştırmacı ile görüş birliği sağlanarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Çalışmanın temel analiz birimi girilerdir. Metnin bütünlüklü bir şekilde incelenebilmesi için ve her bir girinin tartışmada yeni etkileşimlere sebep olabileceği göz önünde bulundurularak giriler, yazarlardan bağımsız bir şekilde ele alınmıştır. Eksisözlük'te bir yazar, bir başlık altında birden fazla kere giri oluşturabilmektedir. Tartışmada belirli yazarların görüşlerinin ağırlıklı olup olmadığını kontrol etmek adına yazarların, üç temel kategori temelinde dağılımlarına bakılmış ve birden fazla kez paylaşım yapan yazarların paylaşımları kontrol edilmiştir.

3. BULGULAR

‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın’ başlığı⁴ 04.12.2016 tarihinde oluşturulmuştur. Eksisözlük'te başlığın oluşturulması ile eşzamanlı bir şekilde Change.org sitesinde de, 65 yaş üstü kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanımının engellenmesine yönelik bir kampanya başlatılmıştır (CnnTurk, 2016). Başlık altındaki ilk girinin, verilerin kopyalandığı tarih öncesinde silinmiş olduğu görülmektedir. Change.org kampanyasını duyuran bir haber sitesinde ilk giriden ifadeler paylaşılmıştır: “Mamak'ta oturuyorum ve çevremde bulunan yaşlı kişilerin peynir, ekmek ve zeytin almak için otobüsle Ulus'a gidip geldiğine şahit oluyorum... 20 tane evi olana da bu kart veriliyor, zar zor geçinene de...” (Jurnal.ist, 2016, par. 3-4).

Verinin kopyalandığı tarihte, başlık altında 1548 giri oluşturulduğu görülmüştür. Bu giriler 1438 yazar tarafından oluşturulmuştur. 79 Eksisözlük yazarının, başlık altında birden fazla kez giri oluşturduğu, bu yazarların çoğunluğunun (%78'i) iki giri paylaştığı ve bu paylaşımların başlıktaki önermeye katılan kişiler kadar katılmayan kişiler tarafından da yapıldığı görülmüştür. Başlığın sözlükte yoğun bir tartışmaya sebep olduğu, 263 girinin aynı tarihte yani 4 Aralık 2016 günü oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Başlık altında oluşturulmuş girilerin yıl ve üç ana kategori bazında dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

⁴ <https://eksisozluk.com/toplu-tasimada-65-yas-belesciligi-kaldirilsin--5242111>. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından 22.02.2023 tarihinde Eksisözlük web sitesine erişim engellenmiştir. BTK site sorgu ekranında karara ilişkin şöyle denmektedir: “eksisozluk.com, 22/02/2023 tarihli ve 2023/1532 D.İş sayılı Ankara 4. Sulh Ceza Hakimliği kararıyla erişime engellenmiştir” (<https://internet2.btk.gov.tr/sitesorgu/>)

Tablo 2: ‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın’ başlığı altında yer alan girilerin yıl ve üç temel kategori bazında sayısı ve yüzdesi

	2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Katılıyorum	200	46,6	126	43,3	168	39,3	24	39,3	17	56,7	7	70,0	151	50,5	693	44,8
İroni/ Nötr	102	29,6	67	33,7	155	24,5	17	32,8	7	20,0	2	10,0	80	22,7	430	27,8
Katılmıyorum	127	23,88	98	23,0	105	36,2	20	27,8	6	23,3	1	20,0	68	26,8	425	27,4
Toplam	429	27,7	291	18,8	428	27,6	61	3,9	30	1,9	10	0,7	299	19,3	1548	100

65 yaş üstü kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanımına ilişkin tartışmanın daha çok 2016-2018 yılları arasında gerçekleştiği, 2019-2021 yılları arasında giri sayısının düştüğü 2022 yılında tekrar artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum Tablo 1’de görüldüğü üzere 119 sayfalık ‘65 yaş üstüne ücretsiz ulaşımın kaldırılması’ başlığının 2019 yılında oluşturulmuş olması ile ilişkili olabileceği gibi Covid-19 pandemisi nedeniyle sosyal mesafe önlemleri kapsamında hayata geçirilen çeşitli uygulamalara bağlı olarak toplu taşıma kullanımındaki düşüş⁵ ile de ilişkili görülebilir. Başlıktaki önermeye katılan kişilerin oranı 2016- 2019 yılları arasında düşerken, 2019- 2022 yılları içinde artış göstermiştir. 2019 ve 2020 yıllarında başlık altındaki paylaşım sayısı düşük olsa da 2022 yılında giri sayısı artmıştır. 2022 yılında yaşlıların ücretsiz toplu taşıma kullanımına ilişkin olumsuz tutumların kuvvetlendiği ve %50,5 ile ortalamının (%44,8) üstünde gerçekleştiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında analiz edilen ‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın’ başlığı altında ortaya çıkan tartışmanın ana ve alt kategorileri Tablo 3’te yer almaktadır:

Tablo 3: ‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın’ tartışması kod sıklığı ve ana kodların yüzdeleri

‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılın’ tartışması kodları		f	%
Katılıyorum		693	44,77
	Kullanım kısıtlanmalı	439	
	Sefer saatleri kısıtlanmalı	215	
	Düşük bir ücreti olmalı	101	

⁵ Korkmaz (2022) Covid-19 pandemisinin ilk 1,5 yıllık sürecinde, İstanbul ve Ankara illerinde toplu taşıma kullanımının %45, sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı dönemlerde ise %80 oranında düştüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca sokağa çıkma yasakları ile birlikte yaşlı bireylerin toplu taşıma kullanımı engellenmiştir.

(Korkmaz, E. (2022). COVID-19 Salgın Sürecinin Toplu Taşıma Sistemlerine Etkisinin Anket Yöntemiyle İstanbul-Ankara İçin İncelenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(1), 247-260).

	Sefer sayısı kısıtlanmalı/ Kota konmalı/ Kontür sistemi getirilmeli	77	
	Öğrencilere ücretsiz 65+ üstüne ücretli olmalı	34	
	Ücretsiz kullanımın yaş sınırı yükseltilmeli	12	
	Suistimal ediliyor	323	
	Kısa mesafe/ gereksiz kullanım sorunu	204	
	'Bedavacılık/ Beleşçilik' sorunu	69	
	Varlıklı/güçlü olanların da kullanabilir olması sorunu	34	
	Kartın başkası tarafından kullanılması sorunu	16	
	Yaşlılarla ilgili genel sorunlar	176	
	Toplu taşımada yer vermemizi istiyorlar	125	
	Hayatları boyunca üretmediler/ üretmiyorlar/ erken emekli oldular	31	
	Yaşlılarla ilgili diğer sorunlar	20	
	Ücretsiz hizmetle ilgili sorunlar	125	
	Ücretsiz hizmete karşı olmak	48	
	Ayrımcılık/ adaletsizlik söylemi	39	
	Ütopik bulma/ herkese ücretsiz olamaz söylemi	21	
	'Ben daha mağdurum' söylemi	17	
	Kent Referansları	90	
	'Duyar kasmak'/ popülizm/ zengin ithamı	47	
	İşe giderken yaşanan sorunlar	38	
	Oy karşılığı verilen bir hak olduğu iddiası	33	
	65 Yaş üstüne verilen sağlık tavsiyeleri	29	
	Okula giderken yaşanan sorunlar	20	
	Farklı çözüm önerileri	14	
	İroni/ Nötr/ Farklı konular/ Başlığı oluşturana yönelik eleştiriler	430	27,78
	Katılmıyorum	425	27,45
	Türkiye'nin koşullarına ilişkin açıklamalar	241	

	Emekli maaşları düşük/ maddi sıkıntı yaşıyorlar	73	
	Türkiye'de bu yaşa kadar çalıştılar/ zorluk çektiler	65	
	Yalnızlık/ sıklımlılık/ güçsüzlük: gezsinler	50	
	Hastaneye gidenler var	23	
	Çalışanlar var	17	
	Araba kullanmalarından iyidir	13	
	Hak temelli tartışma	128	
	Sosyal devlet olmanın gereğidir	58	
	Herkese ücretsiz olsun	52	
	Öğrenciye ve 65+ yaşa ücretsiz olsun	18	
	Kentleşmeye ilişkin sorunlar	93	
	Toplu taşıma sorunları	72	
	Kentleşmeye ilişkin çok yönlü sorunlar	21	
	Geleneksel Açıklamalar	88	
	Vicdan/ acıma temelli yaklaşımlar	45	
	Aile/ sevgi temelli yaklaşımlar	23	
	Saygı/ Ahlak temelli yaklaşımlar	20	
	Kamu yönetimi ile ilgili konular	68	
	Yeterince vergi ödeniyor/ vergiler iyi yönetilmiyor	35	
	Yaşlılar yıllarca vergi ödedi	33	
	Biz de yaşlı olacağız	43	
	Kent Referansları	10	
	Göçmen/ turist sorunu	4	
	TOPLAM	1548	100,00

Tablo 3'te görüldüğü gibi, analiz edilen 1548 girinin %44,77'sinde başlıkta öne sürülen önerme desteklenmekte, %27,45'inde önermeye karşı çıkılmakta ve girilerin %27,78'inde ise bu iki pozisyona yönelik ifadeler net bir şekilde ortaya konmamaktadır. 'Yaşlılara ilişkin tartışmada hangi pozisyon (olumlu/olumsuz) benimsenmektedir?' şeklindeki araştırma alt sorusu birin yanıtının, olumsuz olduğu

görülmektedir. Ekşisözlük tartışmasında, 65 yaş üstü kişilerin ücretsiz bir şekilde toplu taşıma kullanımına yönelik tutum olumsuzdur.

İroni/ Nötr/ Farklı konular/ Başlığı oluşturana yönelik eleştiriler kategorisi, giriler daha çok olumsuz pozisyona işaret etse de başlıkta dile getirilen önermeye ilişkin ifadelerin bulunmaması durumunda kullanılmıştır. Bu kategori altında kodlanan nitel verinin bağlamsallığı göz önünde bulundurulmuş ve çıkarım yapılmamasına özen gösterilmiştir. Bazı Ekşisözlük yazarlarının başlıkta ele alınan konuya ironi ile yanıt verdikleri görülmektedir: “ülkede bir beleş bu var. zaten emekli sayısı da göze batıyor. belli bir yaşa geleni uygun ücret karşılığında devlet öldürsün kampanyası yapın. akıl fikir” (*taklaci güvercin*, 04.12.2016). Nötr olarak kategorize edilen belirli girilerde ise ikili bir pozisyon benimsenmiştir: “gönlün istediği ama aklın kabul edemeyeceği kampanya. benim de 65 yaş üstünü direkt uyutma gibi düşüncelerim vardır ama mümkün değil bu” (*akil taker mind fucker*, 04.12.2016). Ekşisözlük yazarlarının bir bölümünün ise başlıkta bulunan ifadeye ilişkin bir yorum yapmadığı, başlığı açan kişiye yönelik tepkisini dile getirdiği görülmektedir: “başlığı açan yazarın ‘bir tarafına bir şey mi kaçı?’ sorusunu bana sordurtan başlık” (*bunlarheplaf*, 04.12.2016).

Başlıkta ortaya konan önermeye katılmayan yazarların paylaştığı girilerde, gerekçe olarak Türkiye’nin koşullarına ilişkin bir tartışma gerçekleştirdikleri, hak temelli açıklamalar sundukları, kentleşme sorunlarını tartıştıkları, yaşlılara yönelik geleneksel açıklamalara başvurdukları, genel kamu yönetimi meselelerini ele aldıkları, kendilerinin ve diğer yazarların da yaşlanacağına ilişkin öngörülerini paylaştıkları, göçmen ve turistlere ilişkin açıklamalara ve kent referanslarına yer verdikleri görülmektedir. Türkiye’nin koşullarına ilişkin yürütülen tartışmada, 65 yaş üstünün ücretsiz toplu taşıma kullanımının devam etmesi gerektiğini dile getirenlerin en fazla vurgu yaptıkları konu emekli maaşlarının düşük olması olmuştur: “emekli maaşı açlık sınırının altında, saçma bir uygulama olur” (*dernamederrose*, 19.12.2017). Hak temelli yürütülen tartışmada en fazla öne çıkan konu, söz konusu uygulamanın sosyal devlet olmanın gereği olarak görülmesidir: “sosyal devlette olması gerektir. az bile en az 60 olmalı” (*nenanaeagle*, 18.12.2017).

Kentleşmeye ilişkin sorunları tartışmaya açan Ekşisözlük yazarlarının en fazla dile getirdiği çözüm önerisi, uygulamanın kaldırılmasından sonra toplu taşıma sorunlarının çözümlenmesinin daha doğru olacağıdır: “belli saatlerde toplu ulaşımın kalabalık olmasının tek sebebi sanki 65 yaş üstü insanlar. insanların haklarını kiskanacağınıza belediyeden daha fazla sefer, daha fazla metro, tramvay hattı isteyin” (*pooreng*, 17.05.2018). Uygulamanın kaldırılmasını doğru bulmayan yazarlarının en fazla başvurduğu geleneksel açıklama, vicdan vurgusu ve acıma duygusu temellidir: “devleti eleştirin daha iyi hizmet alabilmek için. yaşlı, muhtaçtır. muhtaçların iki kuruşluk ‘istediği yere gidebilme’ zevkine göz dikmeyin” (*ay sozluhte yazıyorum ayol*, 19.12.2017). Uygulamanın kaldırılması yönündeki önermeye katılmayan yazarlardan bazıları kamu yönetimi sorunlarına değinmektedir. Bu yazarların gerekçe olarak en fazla tartıştığı konu, toplanan vergilerin yönetiminin iyi bir şekilde gerçekleştirilmemesidir: “isin ekonomik boyutu ise gerçekten çok komik. saraydaki isikların bir geceliğine gereksi[z] yakılmamasına ne dersiniz?” (*kestanekebab*, 31.03.2018).

65 yaş üstünün ücretsiz toplu taşıma kullanımının kaldırılması önermesine katılmayan bazı yazarlar gerekçe olarak, gençlerin de bir gün yaşlanacağını belirtmekte- “bir gün sizin de yaşlanabileceğinizi unutmayın. insanların haklarını elinden almaya çalışmak yerine herkese daha fazla hak talep edin” (*lesanspapier*, 10.12.2016)- büyük kentlerden referanslar paylaştıkları- “zırvalamadır. ankarada yaşayıp, sabah iş saatinde ya da iş çıkışında yaşlıların otobüse beleş bindiğini sanan ergen zırvalamasıdır” (*artci sarsinti*, 04.12.2016)- ve göçmenleri sorun olarak tanımladıkları- “insanlar kendi ülkelerinde toplu taşımaya binmeli eli ayağı tutuyorsa halen...rahatsız olacağı şey; bu ülkenin vatandaşı olmayan insanların her hakkımızı elimizden alması olmalı” (*zelyot*, 25.09.2022) - görülmektedir.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü alt sorusu, başlıktaki önermenin desteklendiği giriler üzerinden yanıtlanmıştır. İkinci alt soru olan ‘Yaşlılara ilişkin tartışmada meselenin kaynağı olarak ne görülmektedir?’ sorusunun yanıtı, suistimal söylemi, yaşlılara ilişkin genel sorunlar ve ücretsiz hizmetlere ilişkin sorunlar tartışmalarında bulunmaktadır. Meselenin kaynağı olarak Ekşisözlük yazarlarının en fazla başvurduğu söylem suistimal söylemidir. Birçok farklı giride ele alındığı şekliyle kullanıcılar, Türkiye’de herhangi bir hizmetin ücretsiz olması durumunda suistimal edileceği kanısındadır: “bu ülkenin özellikle eski kafa tiplerin çoğu beleş mezar balsa içine girecek zihniyettedir... anlayış ve iyilikten anlamayıp afedersiniz b* kunu çıkararak çok olunca buda suistimale giriyor” (*nerden geldin nereye gidiyon ey yolcu*, 25.09.2022). Giride görüldüğü üzere, ücretsiz hizmetler ‘anlayış ve iyilik’ olarak görülmekte ve yaşlılar bu hizmetleri suistimale yatkın kişiler olarak kategorize edilmektedir. Burada egemen söylemin belirli bir devlet- vatandaş ilişkisi üzerine şekillendiği ve hak kavramının çoğunlukla birileri tarafından vatandaşlara ‘bahşedilen’ bir şey olduğu fikri öne çıkmaktadır: “verilen hakkın nasıl suistimal edildiğini görünce kaldırılın...” (*magella*, 19.12.2017).

Başlıktaki önermeye katılan kişilerin en fazla öne çıkardığı nokta 65 yaş üstü kişilerin kendilerine ‘verilen hakları suistimal’ ettiğidir. Suistimal söyleminde en çok öne çıkan nokta yaşlı kişilerin toplu taşımayı Sözlük yazarları tarafından gerekli görülmemiş şekillerde kullanmasıdır. ‘Gereksiz’ olarak kategorize edilen bu kullanım şekillerinden biri yaşlıların kısa mesafelerde yürümek yerine toplu taşıma kullanmasıdır: “katıldığım kampanya. ben kaç kere şahit oldum sırf ekmek almak için 50 metrelik yere yürümeyip otobüse binen insanlara... yabancılar 80 yaşında dağa tırmanır, dünya turu yapar. bizim yaşlılar iki adım atmaktan aciz vaziyette yürümekten dahi sakınırlar...” (*amator king*, 04.12.2016). Makbul yaşlı tanımının bir ‘yabancı’ yaşlı tahayyülü üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu kıyaslama birçok farklı giride görüldüğü üzere “medeni” ülkelerde böyle bir uygulamanın olamayacağı varsayımında da görünür olmaktadır: “dünyanın hiçbir gelişmiş ve medeni ülkesinde bedava ulaşım diye birsey yoktur, indirimli bilet uygulaması vardır. sosyalist arkadaşlar kızacaklar ama her zaman bedavaya verilen şey suistimale aciktir!” (*deli petro*, 04.12.2016).

Gereksiz olarak nitelendirilen temel bir durum, yaşlıların zorunluluk yerine boş zaman değerlendirme, gezme, sosyalleşme amacıyla toplu taşıma kullanmasıdır. Burada hizmetlerden faydalanma hak temelinde değil ihtiyaç temelinde ele alınmaktadır: “özellikle kış aylarında, otobüsler sıcak diye sabahdan çıkıp akşama kadar şehir turu yapan yaşlılar var” (*kuroiteiken*, 05.12.2016); “... sonra efendim goygoy yapanını mı ararsın, yoksa bulmaca çözenini mi? ha bir de ellerinden düşürmedikleri marketlerin indirim bültenleri. ve bu ihtiyaçların gezmeye çıktıkları o kadar belli ki” (*yusufcukkususu*, 31.05.2017); “her namazı şehrin ücra köşelerindeki camilerde kılan fırça bıyıklı dedelere ve günlerde kısır ve börek yemekten köşeli olmuş kare ninelere...” (*asansorde osuran adam*, 01.04.2018). Bireylerin kamusal hizmetlerden faydalanmaları ihtiyaç/zorunluluk temelinde tanımlanmakta, işe ya da okula ulaşım dışında toplu taşıma kullanımı gereksiz görülmektedir.

Suistimal söyleminin ihtiyaçla ilişkilendirildiği bir başka nokta ‘varlıklı/güçlü olan kişilerin’ de bu kartı kullanabileceği önermesidir: “misal, birebir kavgada sözlük erkeklerinin yüzde doksanını yere serecek olan sylvester stallone türkiye’de olsa toplu taşımayı bedava kullanacaktı yaşlı olduğu için” (*jaweh*, 04.12.2016). Burada yalnızca ‘muhtaç’ durumda olan kişilerin bu hizmetlerden faydalanması fikri öne çıkmaktadır. Suistimal söylemi çoğunlukla ihtiyaçla ilişkilendirilirken ‘Bedavacılık/ Beleşçilik’ sorunu olarak kategorize edilen girilerde 65 yaş üstü bireylerin toplu taşımayı yalnızca ücretsiz olduğu için kullandığı fikri de öne çıkmaktadır: “bu ülkede ne bedava olursa o suistimal edilir. ahlaki yapımızda yer alan sorunlardan kaynaklı bir durum. en güzel örneği de acil servislerdir” (*nusrat mayin gemisi*, 04.12.2016).

Yaşlıların ücretsiz toplu taşıma kullanımında öne çıkan, yaşlılara ilişkin başat sorun, bu kişilerin gençlerden oturmak için yer istemesidir: “ülkede öğrenciler iett için para öderken yaşlıların hem para

ödemeyip hemde oturarak gitmeleri adalet değildir” (*nesedenyana*, 18.12.2017). Bu ifadede ve birçok farklı giride görüldüğü üzere bir tüketici söylemi öne çıkmaktadır. Ekşisözlük yazarları ücret vererek toplu taşımada ‘oturarak’ seyahat etme hakkını satın aldıklarını öne sürebilmektedir. Jones ve arkadaşlarının (2013) Londra’da gerçekleştirdiği araştırmada, yaşlıların gençlerden kendilerine yer vermelerini istediği fakat bunun olumsuz karşılanmadığı belirtilmektedir. Londra’da öğrencilerin de toplu taşımadan ücretsiz bir şekilde faydalanmaları söz konusudur. Ekşisözlük’teki tartışmada bu pozisyonu benimseyenlerin ise böylesi bir hak talep etmektense, diğerlerinin de böylesi bir hakka sahip olmaması gerekliliğini öne çıkardığı görülmektedir.

İstanbul’da 2019 sonrası uygulamaya konulan çocuklu kadınların aylık 150 geçişe kadar toplu taşımadan ücretsiz bir şekilde faydalanmasını öngören ‘anne kartı’ uygulaması da (İBB, 2020) aynı saiklerle eleştiriye konu olmaktadır. ‘Ücretsiz hizmete karşı olmak’ kategorisi altında ele alınan girilerden biri böylesi bir pozisyona işaret etmektedir: “ayrıca son zamanlarda gerçekten çok fazla ücretsiz kart ile geçen görüyorum. engelli kartı var senden benden diri durak durak geziyor.. uydurma bir anne kart çıkmış. sonra da toplu taşımaya zam yapalım...” (*revero*, 15.05.2022). Toplu taşıma ücretlerinde yapılan zam, sosyal politikanın sonucu olarak görülmekte ve çözüm bu uygulamaların kaldırılması olarak görülmektedir.

Araştırma alt sorusu üç, yani ‘Yaşlılara ilişkin tartışmada meselenin çözümü ne olarak görülmektedir?’ sorusunun yanıtı, ‘kullanım kısıtlanmalı’ kategorisi altında görünür olmaktadır. Burada öne çıkan ‘sefer saatlerinin kısıtlanması’ fikri, ele alınan Londra (Green vd., 2014) ve Belçika (van Goeverden vd., 2006) örnekleri ile benzer bir şekilde, toplu taşıma kullanımının yoğun olduğu saatlerde ücretsiz kullanımın kısıtlanmasına yönelik önerileri içermektedir. Ayrıca girilerde, kullanımın kimi durumlarda cüzi bir ücret ile ücretlendirilmesi, günlük belirli sayıda ücretsiz kullanıma izin verilmesi, aylık kota uygulamasının getirilmesi ve ücretsiz kullanıma 65 yaş yerine 70 ya da 75 yaş sınırı getirilmesi gibi çözümler de önerilmektedir.

Başlıktaki önermeye katılan kişilerin söylemlerinde hizmet, satın alınan bir şey olarak konumlandırılmaktadır. “her gün işine okuluna gitmek isteyen zavallı bizler enayi gibi para verip akbil basıp binerken bir de benim vergimle gelip binen, sırf 65 yaşını geçtiği için ödüllendirilen, ülkeye yer kaplamak dışında hiç bir şey katmamış ihtiyarlar...” (*cheap Perry*, 04.12.2016). Suistimal ve hizmetin kısıtlanması tartışmalarında görüldüğü gibi, ücretsiz hizmetlerin yalnızca ihtiyaç sahibi ‘muhtaç’ kişilere sunulabileceği ve bu durumda da kişilerin kendilerine tanınan ayrıcalıkları suistimal etmesinin önüne geçilmesi gerektiği yönünde bir söylem öne çıkmaktadır: “duyarı yanlış tarafa doğru kasmayınız. muhtaç olan yaşlı sabahın yedisinde otobüse binip bir yere oturmaya gidemez zaten. hepsi gayet sağlıklılar” (*dutopya*, 19.12.2017). Ekşisözlük tartışmasında, 65 yaş üstü kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanıma karşı olanların pozisyonlarının, belirli bir devlet- vatandaş ilişkisi üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tartışma sosyal vatandaşlık nosyonu üzerinden değerlendirilecektir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yaşlılara ilişkin seçilmiş bir konuda, kentli gençler tarafından kullanılan bir Web 2.0 platformu olan Ekşisözlük’te ortaya çıkmış tartışma analiz edilmiştir. Ekşisözlük’te gerçekleştirilen yaşlılara ilişkin başlık araması, en fazla sayıda girinin ‘Toplu taşımada 65 yaş beleşçiliği kaldırılсын’ başlığı altında oluşturulduğunu göstermiştir. Başlık altında 1438 yazar tarafından oluşturulmuş 1548 giri, temellendirilmiş kuram yaklaşımı kapsamında nicel ve nitel içerik analizi yöntemiyle, MAXQDA 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın araştırma sorusu, Ekşisözlük’te yaşlı kişilere ilişkin öne çıkan ‘meselenin’ ne olduğudur. Bu sorunun yanıtının, genç ve yaşlıların ortak bir kamusal alanda buluşmasını sağlayan toplu taşımanın, yaşlılar tarafından ücretsiz bir şekilde kullanımı olduğu görülmektedir.

Jones ve arkadaşları (2013) toplu taşımanın, vatandaşlığın icra edildiği kamusal alanlardan biri olduğunu belirtmektedir. İngiltere'de vatandaşlık kelimesinin ilk olarak kentte yaşayan kişileri tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Kentliler feodal hizmetkarlık (servitude) ilişkisini kırıp özgürleştikleri için, vatandaşlık kelimesinin özgürlüğe ilişkin konotasyonları olduğu da belirtilmektedir (Fraser ve Gordon, 1992). Feodalitedeki toplumsal bağlardan farklı olarak vatandaşlık nosyonu, bir toplumsal miras olan "medeniyete" ortak olma durumu üzerinden bireyleri birbirlerine bağlamaktadır (Marshall, 1992).

Vatandaşlık, bireye çeşitli haklar ve sorumluluklar yükleyen ve bireyin hukuki bir statü kazanmasını sağlayan durum olarak tanımlanmaktadır. Sosyolojide vatandaşlık tartışmaları bu haklar ve sorumlulukların hangi kurumlar üzerinden ve hangi müzakereler temelinde ortaya çıktığını ele almaktadır (Turner, 1997). Devlet-vatandaş ilişkisi ve bu ilişkinin sınırları, belirli bir dönemde ortaya çıkan toplumsal yapı ile ilişkilidir ve kamusal hizmetlerin sunumunda belirleyicidir. Devlet ve vatandaşın hak ve yükümlülükleri arasındaki sınırlara ilişkin müzakere, doğal afet ve/ya sosyal kriz durumunda ortaya çıkan kamusal tartışmalarda açık bir şekilde görünür olmaktadır. Bunun örneklerini, Chernobyl patlaması (Petryna, 2004), Fukushima patlaması (Kimura, 2018), Katrina kasırgası (Johnson, 2011), İzmit depremi (Kale-Lostuvalı, 2007) ve Covid-19 pandemisinde (Atalay, 2022) bulmak mümkündür. Böylesi durumlarda sorumluluk paylaşımı, zararın telafi edilme biçimleri, kriz yönetiminin hangi kurumlar aracılığıyla gerçekleştirildiği, toplumdaki hâkim devlet-vatandaş ilişkisi tarafından belirlenmektedir.

Fraser ve Gordon (1992), T.H. Marshall'ın (1992 [1950]) kavramsallaştırması temelinde, modern dönemde devlet-vatandaş ilişkisini üç temel kategori üzerinden ele almaktadır. Bu kategorilerden biri, eşitler arası bir karşılıklılık ilişkisini temele alan 'sözleşme temelli'⁶ vatandaşlık, diğeri tek taraflı bir alma- verme ilişkisini merkeze alan 'sosyal yardım' (charity) devleti üzerine kurulu vatandaşlık ve bir de bir karşılıklılık ilişkisini gözetmeyen 'sosyal' vatandaşlıktır. Sosyal vatandaşlığı temel alan sosyal politikada hedeflenen, "riskin ve güvencesizliğin azaltılması, şanslı olan ve olmayan, sağlıklı ve hasta olan, işi olan ve işsiz olan, yaşlı ve aktif olanı... belirli bir temelde eşitlemektir" (Marshall, 1992, s. 33). Marshall (1992)'a göre sosyal vatandaşlığın hedefi, bireylerin asgari düzeyde, insanca yaşamın gerektirdiği standartlarda yaşamasıdır. Böylesi sosyal hakları ortaya koyan ve toplumdaki sınıfsal eşitsizliklerin aşılması yönünde araçsallaştırılacak bir vatandaşlık anlayışı ancak yakın zamanda ortaya çıkmış ve 1960 sonrası Avrupa'daki refah devleti politikaları aracılığıyla uygulamaya konulmuştur (Güllüpinar, 2012).

Modern dönemde ulus-devletler, sınıfsal eşitsizliğin uç noktası olan yoksullukla mücadelede, sosyal yardımları araçsallaştırmış, nakdi yardım gibi politikalara başvurmuştur. Böylesi politikaların eğitim ve sağlık hizmeti, kültür ve toplu hizmetlere ulaşma, kamu kararlarına katılım gibi bireylerin "karar alma kapasitesini" genişleten sosyal politikalar kadar etkili olmadığı görülmüştür (Şenkal ve Doğan, 2012, s. 68). Ayrıca toplumdaki her bireyin asgari standartlarda yaşama hakkını merkeze almayan, yalnızca ihtiyaç sahiplerini hedef alan bir sosyal yardım anlayışının, yardım alan grubun damgalanmasına sebep olduğu da görülmektedir (Marshall, 1992). Sosyal vatandaşlık anlayışında bireylerin insan onuruna yakışır bir biçimde yaşaması gerekliliği öne çıkmaktadır. Böylesi bir vatandaşlık anlayışını temele alan bir toplumda bireylerin temel hakları kabul görmektedir (Fraser ve Gordon, 1992). Turner (1990) sosyal vatandaşlığın, yıllarca mücadele etmiş insanların kazanımları üzerine kurulmuş olduğunu ve sosyal hakların verilmiş haklar değil 'alınmış' haklar olarak ele alınması

⁶ Modern devlet anlayışının temelindeki sözleşme fikri, doğa durumundan toplum olma haline geçişi ele alan 'toplum sözleşmesi' kuramcılarının yaklaşımları üzerine kurulmaktadır. Montesquieu ve Tocqueville gibi daha 'ilişkisel' bir sözleşme anlayışını temele alan 18. ve 19. yüzyıl aydınlanma düşünürlerinin fikirlerindense, modern devletler temelde daha çok özel mülkiyet merkezli bir sözleşme anlayışı benimsemiştir (Fraser ve Gordon, 1992, s. 53).

gerektiğini belirtmektedir. Sosyal vatandaşlık üzerine kurulmuş devlette bireyler ihtiyaçlarını karşılarken, “toplumun eşit derecede saygıyı hak eden bir üyesi olarak statülerini koruyabilmektedir” (Fraser ve Gordon, 1992, s. 46).

Dünya genelinde 1970 sonrasında yaşanan sermaye birikimi krizi sonucu hayata geçirilen neoliberalizm, farklı ülkelerde 1930 sonrasında işlerlik kazanmış refah devleti ve sosyal politika anlayışının sonu olmuştur (Harvey, 2015). Neoliberalizm toplumsal birçok alanda özgürlük ve özgür seçim temelli sözleşme nosyonlarını ve atomize bir birey anlayışını öne çıkarırken (Freidman, 2008) “sosyal adalet ve eşitlik” (Güllüpinar, 2012, s. 97) gibi kavramları ikincilleştirmiştir. Bu durum da devlet-vatandaş ilişkilerinin dönüşümüne yol açmıştır. Türkiye’de de neoliberalizm birçok farklı alanda devlet ve vatandaşların sorumluluklarının yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. Neoliberal dönüşüm 1980 sonrası IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların güdümünde Türkiye’nin küresel piyasaya eklenmesi yoluyla gerçekleşirken (Önis, 2006), 2001 ekonomik krizi sonrasında neoliberalizmin güncel aşamasında, ‘sosyal yardım devleti’ önem kazanmıştır (Uysal, 2019). Böylesi bir toplumsal yapıda Fraser ve Gordon’un (1992) ABD için geçerli olduğunu belirttiği sözleşme ve sosyal yardım ikilemine sıkışmış bir devlet-vatandaş ilişkisinin geçerlilik kazandığı görülmektedir.

Atalay (2022), Covid-19 pandemisine ilişkin söylemler üzerine analizinde, özellikle vergi veren (hizmet alan) ve alan (hizmet veren) taraflar arasındaki sözleşmeyi merkeze alan bir devlet-vatandaş ilişkisinin öne çıktığını belirtmektedir. Bunun yanında sosyal yardım anlayışının, sosyal politikanın yerine geçmekte olduğu görülmektedir. Fraser ve Gordon’un (1992) belirttiği gibi sözleşme temelli devlet-vatandaş ilişkisinden doğan sosyal yardım devletinde, sosyal adaletin sağlanmasındansa, yoksulluğun yönetilen bir durum haline gelmesi söz konusu olmuştur. Burada yardım bir hak değil, hediye gibidir ve ‘veren tarafın’ (devletin) iradesine ve onun ‘yüce gönüllüğüne’ dayanmaktadır. Eksesizlik’te incelenen başlık altındaki suistimal söylemi böylesi bir anlayışın, sosyal politikayı dışlayan neoliberal devlet- vatandaş ilişkisinin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

65 yaş üstü bireylerin ücretsiz bir şekilde toplu taşıma kullanımına karşı olan Eksesizlik kullanıcılarının pozisyonlarını, sözleşme ve sosyal yardım devleti temelli bir devlet-vatandaş ilişkisini merkeze alan söylemler üzerine kurduğu görülmüştür. Böylesi bir uygulama, daha fazla toplumsal grup için hak olarak görülecek ve talep edilecek bir sosyal politika olarak görülmemektedir. 65 yaş üstü kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanıma karşı olan Eksesizlik kullanıcıları uygulamayı, kendileri için de bir hak olarak talep etmek yerine diğer gruplara ‘ihtiyaç’ temelli bir şekilde sunulması gerekliliğine ilişkin söylemler ortaya koymaktadır. Yaşlı bireylerin ücretsiz toplu taşıma kullanımı özellikle neoliberal toplumsal dönüşümün izlerini taşıyan bir retorik üzerinden ‘gereksiz’ olarak tanımlanmakta, yaşlılara ve diğer dezavantajlı gruplara sağlanan hizmetler bir ‘yük’ olarak görülmektedir. Yalnızca işe, okula gidişte toplu taşıma kullanımı gerekli görülmekte, ‘ücretini ödemeyen’ 65 yaş üstü kişilerin oturarak seyahat etmek için diğerlerinden yer istemesi temel bir sorun olarak tanımlanmaktadır.

Çalışmanın temel bir sınırlılığı, incelenen Web 2.0 platformu gibi sosyal medya araçlarının toplumda hedeflenen belirli politika değişimlerinde yönetimler tarafından, rıza üretiminde araçsallaştırılan, bir propaganda aracı olması durumu (Karakuş, 2021) ile ilişkili bir şekilde, başlığın Change.org sitesinde başlatılan bir kampanya ile eşzamanlı bir şekilde oluşturulması ve etkileşime sebep olmasının kurumsal bir yapının ürünü olabileceğidir. Buna rağmen giri ve paylaşım yapan yazar sayısının yüksek olmasının, tartışmanın toplumsal gerçekliğe karşılık gelebilecek söylemleri de içinde barındırmasına olanak tanıdığı söylenebilir. Bu çalışma, sosyal vatandaşlık nosyonu üzerinden Eksesizlik’te yaşlılar konusunda öne çıkan bir başlık altında ortaya çıkan, yaşlı kişilerin ücretsiz toplu taşıma kullanıma yönelik tutumları ele almıştır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (y.y.). Ücretsiz Seyahat Ve Ücretsiz Seyahat Kapsamında Yapılacak Gelir Desteği Ödemelerine Dair Bilgi Notu. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/sayfalar/uccretsiz-seyahat/>. Erişim tarihi: 10.12.2022
- Akbaş, E., Taşdemir-Yiğitoğlu, G. ve Çunkuş, N. (2020). Yaşlılıkta Sosyal İzolasyon ve Yalnızlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 4540–4562.
- Akgül, M. (2020). Çevrimiçi Ortamlarda Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük'te 65 Yaş Üstü Sokağa Çıkma Yasağı Tartışmaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Derneği*, (51), 57–78.
- Aldred, R. (2012). Governing transport from welfare state to hollow state: The case of cycling in the UK. *Transport Policy*, 23, 95–102.
- Anttonen, A. ve Haikio, L. (2011). Care 'going market': Finnish elderly-care policies in transition. *Nordic Journal of Social Research*, 70–90.
- Atalay, S. (2021). Neoliberal Yönetimsellik ve Performansın Tıbbileştirilmesi Bağlamında Ekşi Sözlük'te Ritalin Tartışmaları. *Sosyoloji Dergisi*, (41–42), 187–216.
- Atalay, S. (2022). 'The ones who die are lost and the survivors are what we have': neoliberal governmentality and the governance of Covid-19 risk in social media posts in Turkey. *Health, Risk and Society*, 24(3–4), 127–148.
- Atalay, S. ve Solmazer, G. (2021). The Relationship Between Cultural Value Orientations and the Changes in Mobility During the Covid-19 Pandemic: A National-Level Analysis. *Frontiers in Psychology*, 12, 1–13.
- Benamar, S. K. (2015). The Sociology of Web 2.0. *International Journal of Social Sciences*, IV(4), 1–15.
- Bilişli, Y. (2019). İnternet sağlık haberlerinde tıbbileştirmenin inşası: sağlık haber söylemine eleştirel bir bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 3608–3629.
- Cho, J. Y. ve Lee, E. H. (2014). Reducing confusion about grounded theory and qualitative content analysis: Similarities and differences. *Qualitative Report*, 19(32), 1–20.
- Çınar, D., Karadakovan, A. ve Karaca-Sivrikaya, S. (2017). Investigation of the attitudes of university students to discrimination of elderly. *Northern Clinics of Istanbul*, 5(1), 25–30.
- CnnTurk. (2016). "65 yaş ve üstü otobüse bedava binemesin" kampanyası. <https://www.cnntrk.com/sosyal-medya/65-yas-ve-ustu-otobuse-bedava-binemesin-kampanyasi?page=6>. Erişim tarihi:20.11.2022
- Coggin, T. ve Pieterse, M. (2015). A right to transport? Moving towards a rights-based approach to mobility in the city. *South African Journal on Human Rights*, 31(2), 294–314.
- Crouch, C. (2014). *Neoliberalizmin Garip Ölüksüzlüğü* (U. Gezen, Çev.). İstanbul.
- Cutcliffe, J. R. (2000). Methodological issues in grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 31(6), 1476–1484.
- Fearnley, N. (2013). Free fares policies: Impact on public transport mode share and other transport policy goals. *International Journal of Transportation*, 1(1), 75–90.
- Fraser, N. ve Gordon, L. (1992). Contract versus charity: Why is there no social citizenship in the United States? *Socialist Review*, 22(3), 45–67.

- Freidman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (E. Ali ve Y. Pelin, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gough, I. ve Meadowcroft, J. (2012). Decarbonizing the welfare state. İçinde J. S. Dryzek, R. B. Norgaard ve D. Schlosberg (Ed.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society* (ss. 490–503).
- Green, J., Jones, A. ve Roberts, H. (2014). More than A to B: The role of free bus travel for the mobility and wellbeing of older citizens in London. *Ageing and Society*, 34(3), 472–494.
- Güllüpinar, F. (2012). Eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma açısından vatandaşlık üzerine sosyolojik bir analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(1), 81–109.
- Güner, R., Hasanoğlu, İ. ve Aktaş, F. (2020). Covid-19: Prevention and control measures in community. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(SI-1), 571–577.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London, New York: Verso Books.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hsieh, H. F. ve Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
- İBB. (2020). İstanbul'da 100bin anne artık ücretsiz seyahat ediyor. erişildi <https://www.ibt.istanbul/arsiv/37316/istanbulda-100-bin-anne-artik-uccretsiz-seyahat>. Erişim tarihi: 22.12.2022
- Johnson, C. (2011). Introduction. İçinde C. Johnson (Ed.), *The Neoliberal Deluge: Hurricane Katrina, Late Capitalism, and the Remaking of New Orleans* (ss. xvii–l).
- Jones, A., Goodman, A., Roberts, H., Steinbach, R. ve Green, J. (2013). Entitlement to concessionary public transport and wellbeing: A qualitative study of young people and older citizens in London, UK. *Social Science and Medicine*, 91, 202–209.
- Jurnal.ist. (2016). “65 yaş ve üstü otobüse bedava binemesin” kampanyası. <https://www.gzt.com/jurnalist/65-yas-ve-ustu-otobuse-bedava-binemesin-kampanyasi-2580123>. Erişim tarihi: 25.03.2023
- Kale-Lostuvalı, E. (2007). Negotiating state provision: State-citizen encounters in the aftermath of the İzmit Earthquake. *Sociological Quarterly*, 48(4), 745–767.
- Kanbur, N. ve Akgül, S. (2020). Quaranteenagers: A single country pandemic curfew targeting adolescents in Turkey. *Journal of Adolescent Health*, (67), 296–299.
- Karakuş, M. (2021). Gelenekselden dijital propaganda araçlarının dönüşümü. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(1), 462–491.
- Kata, A. (2012). Anti-vaccine activists , Web 2 . 0 , and the postmodern paradigm – An overview of tactics and tropes used online by the anti-vaccination movement. *Vaccine*, 30(25), 3778–3789.
- Kaymaz, C. (2021). Henri Lefebvre'in müdahaleleri: Kentsel haklara karşı kent hakkı. *Alternatif Politika*, 13(3), 758–789.
- Kemp, S. (2020). Digital Around The World in 2020. <https://wearesocial.com/uk/blog/2020/04/digital-around-the-world-in-april-2020>. Erişim tarihi: 20.10.2020
- Kimura, A. H. (2018). Fukushima ETHOS: Post-disaster risk communication, affect, and shifting risks.

Science as Culture, 27(1), 98–117.

- Kuckartz, U. ve Radiker, S. (2019). *Analyzing Qualitative Data With MAXQDA*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Kurtkapan, H. (2019). Türkiye’de demografik dönüşümün sosyal yansımaları ve yaşlılık. *Sosyal Güvençe*, 7(15), 27–46.
- Ledford, C. J. W. ve Anderson, L. K. N. (2013). Online social networking in discussions of risk: applying the CAUSE model in a content analysis of Facebook. *Health, Risk and Society*, 15(3), 251–264.
- Lüküslü, D. (2011). Bilişim teknolojileriyle örgütlenen gençlik hareketleri ve yeni siyaset arayışı. İçinde A. Telli-Aydemir (Ed.), *Katılımın E-Hali: Gençlerin Sanal Alemi* (ss. 48–67). İstanbul: Alternatif Bilişim.
- Marshall, T. H. (1992). Citizenship and social class. İçinde *Citizenship and Social Class* (ss. 1–51). London: Pluto Press.
- Miles, M. B. ve A. Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An expanded Sourcebook* (2. baskı). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Miller, P. ve Rose, N. (2008). *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Moghaddam, A. (2006). Coding issues in grounded theory. *Issues in educational research*, 16(1), 52–66.
- Neuendorf, K. A. (2019). Content analysis and thematic analysis. İçinde P. Brough (Ed.), *Advanced Research Methods for Applied Psychology: Design, Analysis and Reporting* (ss. 211–223).
- Nisbet, L. (2022). Yaşlılara yönelik hak ihlallerinin sosyal medyaya yansımaları. *Senex:Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 60–85.
- Önder-Erol, P. (2009). Social construction of old age among university students in Turkey. *Sincronia*, 1, 1–16.
- Önder-Erol, P. (2016). Türkiye’de yaşlanma sosyolojisi alanında yapılan çalışmalara dair kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, (Armağan Sayısı), 153–165.
- Önis, Z. (2006). Varieties and crises of neoliberal globalisation: Argentina, Turkey and the IMF. *Third World Quarterly*, 27(2), 239–263.
- Öztürk, F. E. (2021). Salgınla yayılan nefret: Twitter’da 65 yaş üstü bireylere yönelik nefret söylemi. *Yeni Düşünceler*, (15), 143–159.
- Petryna, A. (2004). Biological citizenship: the science and politics of Chernobyl-exposed populations. *Osiris*, 19, 250–265.
- Reinhard, E., Courtin, E., Van Lenthe, F. J. ve Avendano, M. (2018). Public transport policy, social engagement and mental health in older age: A quasi-experimental evaluation of free bus passes in England. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 72(5), 361–368.
- Sabharwal, S., Wilson, H., Reilly, P. ve Gupte, C. M. (2015). Heterogeneity of the definition of elderly age in current orthopaedic research. *SpringerPlus*, 4(1), 1–7.
- Şenkal, A. ve Doğan, M. (2012). Sosyal politika ve sosyal haklar; vatandaşlık haklarının yeniden kavramsallaştırılması arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 63–80.

- Stein, C. E. ve Kalache, A. (1999). Ageing: A global perspective. *Community Eye Health*, 2(29), 1–4.
- Stieglitz, S. ve Dang-Xuan, L. (2013). Social media and political communication: a social media analytics framework. *Social Network Analysis and Mining*, 3(4), 1277–1291.
- Szeri, R. ve Ayhan-Selçuk, İ. (2019). Eşitlik, Erişilebilirlik ve Toplu Taşıma. *İdealkent*, 10(28), 1207–1229.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2022). *Sağlık İstatistik Yıllığı 2020*. <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/40564,saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf>. Erişim tarihi: 25.03.2023.
- Townsend, L. ve Wallace, C. (2016). *Social media research: a guide to ethics*. https://www.gla.ac.uk/media/Media_487729_smx.pdf. Erişim tarihi: 20.01.2021.
- Townsend, P. (1981). The structured dependency of the elderly: a creation of social policy in the twentieth century. *Ageing and Society*, 1(1), 5–28.
- TÜİK. (2023). İstatistiklerle Yaşlılar, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2022-49667>. Erişim tarihi: 26.03.2023
- Turner, B. S. (1990). Outline of a theory of citizenship. *Sociology*, 24(2), 189–217.
- Turner, B. S. (1997). Citizenship studies: A general theory. *Citizenship Studies*, 1(1), 5–18.
- United Nations (2019). World Population Ageing 2019. <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulati-onAgeing2019-Highlights.pdf>. Erişim tarihi: 10.12.2023
- Uysal, G. (2019). Charity state: Neoliberalism, political Islam, and class relations in Turkey. *New Proposals: Journal of Marxism and Interdisciplinary Inquiry*, 10(1), 16–28.
- van Goeverden, C., Rietveld, P., Koelemeijer, J. ve Peeters, P. (2006). Subsidies in public transport. *European Transport*, (32), 5–25.
- Vieira, R. S. (2019). Travel behavior effects of fare-free public transit for seniors in Brazilian cities. <http://rsvieira.com/>. Erişim tarihi: 12.12.2022
- Webb, E., Netuveli, G. ve Millett, C. (2012). Free bus passes, use of public transport and obesity among older people in England. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 66(2), 176–180.
- Williams, M. ve Moser, T. (2019). The art of coding and thematic exploration in qualitative research. *International Management Review*, 15(1), 45–55.

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA 'EV'İN ANLAMI VE EV İLE KURULAN İLİŞKİNİN FARKLILAŞMASI

F. Aysin Koçak Turhanoglu¹ & Oya Beklan Çetin²

Öz

Ataerkil ve kapitalist toplumlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitsizliklerinin inşa edildiği ve yeniden üretildiği özel alan ve kamusal alan ayırımına dayalı olarak karakterize edilmektedir. Bu ayırma bağlı olarak ev yaşamı, genellikle mahremiyet, özgürlük, güvenlik ve rahatlıkla ilişkilendirilerek kamusal dünyadan ayrılan, özel ve kişisel bir alan olarak kabul edilir. Ayrıca ev, insanların aidiyet ve duygusal bağlılık kurduğu, hatıralar barındıran tanıdık bir yer, sevgi ve huzur ortamı olarak tanımlanır. Bu anlamda bir konutun veya mekânın eve dönüştürülmesi, eve yüklenen anlamlar ve evle kurulan ilişkiler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu süreçte kadınların ve erkeklerin eve ilişkin pratik ve deneyimleri farklılaşmakla birlikte bazı çelişkiler de içermektedir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet bağlamında evin anlamının ve evle kurulan ilişkinin nasıl farklılaştığını araştırmayı amaçlamaktadır. Eskişehir'de yapılan nitel araştırmada, amaca yönelik örneklem seçimi uygulanarak evli çiftlerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, kadınlar ve erkekler tarafından eve benzer anlamlar yüklendiği; ev ve aile üyeleri arasında kurulan ilişkinin ise toplumsal cinsiyet bağlamında ev işlerine harcanan zaman ve emek, ev içinde kendilerine ait kişisel zaman ve mekân ile evdeki hatıra eşyalar açısından farklılaştığı ve bazı çelişkiler içerdiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Ev, toplumsal cinsiyet, ev-içi kadın emeği, kişisel zaman ve mekân, hatıra eşya.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, fakocak@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2350-0943.

² Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, obcetin@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0080-5717.

THE MEANING OF 'HOME' AND DIFFERENTIATION OF THE RELATIONSHIP WITH HOME IN THE CONTEXT OF GENDER

Abstract

Patriarchal and capitalist societies are characterized by the distinction between private and public spheres, where gender relations and inequalities are constructed and reproduced. Due to that distinction, home life is generally considered as private and personal space separated from the public world by being associated with privacy, freedom, security and comfort. In addition, home is defined as a familiar place, an environment of love and peace, where people establish a sense of belonging and emotional attachment, and hold memories. In this sense, the transformation of a house or a space into a home is realized through the meanings attributed to home and the relations established with home. In this process, practices and experiences of women and men regarding to home differ and also contain some contradictions. This study aims to investigate how the meaning of home and the relationship with home differ in the context of gender. In the qualitative research conducted in Eskişehir, in-depth interviews were conducted with married couples by applying purposive sampling. According to the results of the research, women and men attribute similar meanings to home; in the context of gender it is seen that the relationship between home and family members differs in terms of time and labour spent on housework, personal time-space allocated and souvenir items at home, and contain some contradictions.

Keywords: Gender, Home, Women's domestic labour, Personal time and space, objects of memory.

GİRİŞ

Modern kapitalist toplumlarda özel ve kamusal alan, ev ve iş yaşamı ayırımına dayalı olarak örgütlenmektedir. Kamusal alan, toplumsal yaşamı ifade ederken özel alan, kamusal dünyadan ayrılan, aile ile birlikte tanımlanan, kişisel ilişkilerin alanı olarak kabul edilmektedir. Bu ayırım, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve eşitsizliklerinin politik, ekonomik ve mekânsal ifadeleri olmaktadır.

Kamusal-özel alan ayırımı, erkeklerin zamanını ve emeğini, büyük ölçüde ev dışında ücretli bir işte çalışarak harcadığı kabulü üzerine kurulurken kadınları aile ve ev yaşamının merkezine anne ve eş olarak yerleştirmektedir. Gardiner'e (1993, s. 62) göre, ideolojik ve tarihsel olarak erkek siyasi topluluk ve haklarının gelişimine atıfta bulunan ve iktidarla özdeşleştirilen erkek merkezli kamusal alanın gelişmesi, kadınların siyasi iktidar dünyasından dışlanmasıyla birlikte, ailenin ve evin paralel gelişimini gerektirmiş ve özel alan, kadınların yeri ve mekânı haline getirilmiştir. Böylece ev yaşamı, ataerkil güç ilişkilerinin, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü temelinde kurulduğu ve korunduğu bir mekân olmaktadır.

Sosyal bilimlerde, özel ve kişisel ilişkilerle tanımlanmasına bağlı olarak ev yaşamının çözümlenmesi uzun süre ihmal edilmiştir. Ancak, ailede erkek egemenliği, aile ücreti, kadınların ev-içi emeği, aile-içi şiddet gibi konuları ele alan feminist çalışmalarla birlikte sorgulanmaya başlanan özel alan; ataerkil ve kapitalist ilişkiler bağlamında politik ve ekonomik açıdan ele alınmış ve kamusal alanla arasındaki geçişkenlik ve ilişkiler ortaya konmuştur. Kadınlar arasında sınıfsal, ırk ve etnik açıdan farklılıklar bulunmasına karşın ev yaşamı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin mekânsal ve toplumsal inşasında merkezi bir yer tutmaktadır (Bowly, vd., 1997; Gardiner, 1993; Hunt, 1989). Özellikle feminist coğrafyacıların toplumsal cinsiyet ve ev ilişkisine yönelik çalışmaları bu alana önemli katkılar sağlamaktadır (Bkz. Bowlby, vd., 1997; Massey, 2001; McDowell, 2003; Valentine, 1989).

Ev yaşamının, toplumsal cinsiyet bağlamında farklı pratikler ve ilişkilerle kurulması, kadınlar ve erkekler tarafından farklı deneyimlenmesine yol açmaktadır. Bu farklılaşmanın çözümlenmesi, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve eşitsizliklerinin evle ilişkili olarak nasıl inşa edildiğinin anlaşılmasına yöneliktir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet bağlamında evin hangi anlamları ifade ettiğini, ev seçiminin mekânsal özelliklerinin neler olduğu ve evle ilişki kurma biçimlerini ele alarak kadınlar ve erkekler açısından hangi farklılıklar ve benzerlikler içerdiğini araştırmayı ve bu süreçte ortaya çıkan çelişkili durumlar üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kadınların ve erkeklerin deneyimleri, eve yüklenen anlamlar, ev seçimi ve evle kurulan üç ilişki biçimi olarak ev içi işlere ayrılan zaman ve emek, ev içinde kişisel olarak kendilerine ait zaman ile mekân ve eşyaların anlamları bakımından karşılaştırılarak ele alınmaktadır.

1.ÖZEL ALAN OLARAK EV ve AİLE YAŞAMI

Ev, işgücü piyasası ve siyaset dünyasından dışlanan özel alan anlayışı doğrultusunda tanımlanmakta ve genellikle kamusal alandan ayırımını vurgulayan anlamlar içermektedir³. Bu bağlamda evle ilgili çalışmalarda evin, özel alan olarak nitelenmesini sağlayan unsurlar, özellikle mahremiyet, güvenlik, özgürlük, huzur ve rahatlık kavramlarıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır: Ev, kamusal alanın kural ve düzenlemelerinden uzak, rahatlık ve özgürlük yeri olmakla beraber mahremiyetin, güvenliğin ve yaratıcılığın yeridir ve "evde" olmak, bireyin başkalarının müdahalesi ve

³ Mart 2020 tarihinde ilan edilen Covid-19 salgını nedeniyle alınan tedbirler kapsamında, okullar ve çoğu işyeri kapatılmış, kamusal alan faaliyetleri yasaklanmış ya da sınırlandırılmıştır. Bu dönemde "Hayat eve sığar" sloganı ile evin anlamı, ev dışında gerçekleştirilen çalışma, iş, eğitim, eğlence, sağlık gibi alanlardaki birçok faaliyeti kapsayacak ölçüde genişlemiş ve "evden çalışma", "uzaktan eğitim" gibi uygulamalar hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla ev ve iş yaşamının iç içe geçmesine yol açan bu koşullar ve faaliyetler bağlamında, bu alanlar arasında iddia edilen belirgin ayırımın giderek zayıfladığı görülmektedir.

yönlendirmesinden uzakta olması, kendini bağımsız ve güvende hissedebilmesi anlamına gelir (Allan ve Crow, 1989, s. 3); tehdit edici veya tehlikeli olabilen dış dünyaya karşı kapalı, rahat ve güvenli bir iç alanı temsil etmekle birlikte kamusal gözetimden uzakta özgür olmayı ifade eden özel bir yerdir (Mallett, 2004, s. 71); fiziksel bir konum ve psikolojik bir kavram olarak ev, genellikle olumlu bir sıcaklık, güvenlik anlamı taşıyan ve ücretli çalışma yaşamından, kamusal yaşamın baskılarından koruyan bir sığınaktır (Bowlby, vd., 1997, s. 343); dışarıda yaşanan tüm olumsuzluklara karşı aşına olandır, huzur, güven ve sevgi ortamıdır (Heller, 1995, s. 15). Bununla birlikte ev, "bizim dünyadaki ilk köşemiz, ilk evrenimizdir" (Bachelard, 2013, s. 34); insan yaşamının kalbinde yer alan duygular, deneyimler, uygulamalar ve ilişkileri kapsayan, aidiyet ve yakınlık alanı olan bir mekândır (Gregory, vd., 2009, s. 339-340); bir kişinin doğumdan hemen sonra ve çocukluğu boyunca yaşadığı evleri kapsamakla birlikte, yakın ilişkilerde bulunduğu, beslenip bakıldığı ve yetiştirildiği, sonrasında ayrıldığı, bir köken ve aidiyet yeridir (Bowlby, vd., 1997, s. 344).

Diğer taraftan birçok çalışma, ev ortamının her zaman sevgi dolu, rahat ve huzurlu olmadığını, psikolojik gerilimler, çatışma, kontrol ve baskı içeren bir mekân olabileceğini ortaya koymaktadır. Ev sadece bağlanma, aidiyet ve aşinalık duygularını değil, aynı zamanda yabancılaşma ve dışlanma gibi duygu ve deneyimleri de barındırmaktadır (Gregory, vd., 2009, s. 342). Dolayısıyla kişi, bir evde yaşayabilir ama kendisini "evde" hissetmeyebilir (Blunt ve Dowling, 2006, s. 10). Bununla birlikte ev, kamusal yaşamın tehlikeli ve tehditkâr ortamına karşı aile üyeleri için korunaklı ve güvenli bir yer, bir "sığınak" olduğu kadar, şiddet ve istismarın yeri de olabilir (Bowlby, vd., 1997; Koskela, 1999; Mallett, 2004). Kadınlar ve çocuklar kamusal alandan daha çok savunmasız oldukları ev içi alanda tanıdıkları erkekler tarafından şiddete uğrama riski altındadır ve şiddet olaylarının büyük çoğunluğu evde yaşanmaktadır⁴ (Blunt ve Dowling, 2006; Tyner, 2012; Valentine, 1989). Bu bağlamda evin bir 'sığınak' olarak tanımlanmasına karşı aynı zamanda 'şiddet ve istismarın yeri' de olması, özellikle kadınlar açısından çelişkili bir durum yaratmaktadır.

Evin anlamı tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlamlara göre de farklılık gösterebilmektedir. Bora (2009, s. 63) evin, dilimizde zengin anlam, tarih ve duygu yüklü olduğunu, bu nedenle evi bütünüyle ele almanın kolay olmadığını belirtir. Öncü'ye (2005, s. 92) göre her kültürde zengin çağrışımları olan ev sözcüğü, Türkçe'de ev-evlenme-aile anlam bütünlüğünü taşımaktadır. Bununla birlikte ev, çoğu zaman "yuva" ile aynı anlamda kullanılır: Güncel Türkçe Sözlük'te 'yuva'nın ikinci anlamı, "genellikle ailenin oturduğu ev"dir (sozluk.gov.tr). Ayrıca "yuvayı dışı kuş yapar" sözü, evle kurulan ilişkinin toplumsal cinsiyete dayalı ideolojik ayrımını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir konut veya bir mekânın, 'ev' anlamı taşımadığı; eve/yuvaya dönüşebilmesi için bazı toplumsal ve kültürel nitelikler taşıması gerektiği görülmektedir.

Ataerkil ve kapitalist toplumlarda kamusal alandan ayrılan ve özel alan olarak nitelenen evi ev yapan en önemli unsurun aile olduğu, evin ancak aile ile bir anlam kazandığı fikri, yaygın ve egemen görüşü ifade eder. Bu anlamda ideolojik olarak "normal aile yaşamı", bağımsız bir konutta yaşayan çekirdek aileyi varsayan, Batılı, beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel bir aile modeline dayanmaktadır (Blunt ve Dowling, 2006; Bowlby, vd. 1997; hooks 2015). Aile yaşamının temel dayanağı ise ev ve aile ile özdeş kılınan kadının varlığıdır. Allan ve Crow'a (1989, s. 2) göre evi aile etrafında inşa eden, ev ve aileyi kaçınılmaz olarak bir arada gören modern ev ideolojisi, ev yaşamında ideal olarak anne olan kadının varlığını gerekli kılmakta ve güçlü bir şekilde korumaktadır.

Siyasi iktidar dünyasından dışlanan, aile yaşamında yeniden üretim faaliyetleriyle sınırlandırılan

⁴ Covid-19 pandemi döneminde, güvenli bir yer, bir "sığınak" olma anlamı öne çıkarılan evde, kadınlara yönelik şiddet olaylarındaki artış, yapılan araştırmalarla (Bkz. Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı, 2020; Kaşıkırık, vd., 2022; United Nations, 2020) ortaya konmuştur.

kadınlar için ataerkil tahakküm, baskı ve kontrol alanı olan ev, özellikle ikinci dalga feministler⁵ tarafından “hapishane”, “kafes” olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın, birçok kadın için aile ve ev yaşamı, romantik, aşk ve çocuklarla, diğer bağımlılarla ilişkiler yoluyla kişisel bir tatmin alanı olabilmektedir (McDowell, 2003, s. 89) Diğer taraftan evin, ırkçı tahakkümlere ve baskıya karşı yenilenme ve iyileşme için güvenli bir yer olduğunu ifade eden bell hooks (2015, s. 82-87), yoksulluk ve cinsiyetçiliğin çelişkilerine rağmen ev fikrini yeniden kavramsallaştırarak özgürleştirici bir alan olarak kurmakta ve siyahların direniş ve kurtuluş mücadelesinin yeri olarak tanımlamaktadır. Young (2005, s. 149-154) ise evin olumlu yönlerinin, baskıcı bir ev anlamından ayrılması gerektiğini ileri sürmekte, feminist siyasetin, evin pozitif değerlerini kavramsallaştırmasını ve güvenlik, bireyselleşme, mahremiyet, koruma değerlerine sahip çıkılarak evin herkes için erişilebilir olması gerektiğini savunmaktadır.

Modern aile ideolojisinin temel dayanakları olarak ev, aile ve kadının birbiriyle özdeşleştirilmesi, toplumsal cinsiyet açısından kamusal yaşamla kurulan ilişkinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Kadınların çalışma hayatına, toplumsal ve kültürel faaliyetlere katılımı ve aile ilişkileri açısından yaşamları önemli ölçüde değişirken, içinde yaşadıkları kentsel çevrenin değişmediğini, kentlerin halen erkekler tarafından, erkekler için planlanmakta olduğunu vurgulayan Wekerle (1984, 11-12), kentlerin gelişim sürecinde kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini destekleyen ve yeni fırsatlara erişimini sınırlayan konut ve ulaşım sistemlerinin planlandığını belirtir. Kadının tam zamanlı ev kadını, erkeğin ise tam zamanlı ücret kazanan olarak kabul edildiği çekirdek aileye yönelik evlerin ve mahallelerin tasarımı, bütün zamanını evde geçiren bir kişiyi varsayarken ücretli işlerin örgütlenmesinde ise çalışanların evle en az sorumluluğa sahip oldukları varsayılmaktadır (Hayden 1980; Mackenzie 2002). Oysa kadınlar anne, eş, bakıcı, ev kadını, çalışan gibi farklı rollere ve bu rollerin gerektirdiği ev içi ve ev dışı çoklu işlere sahiptir (England 1991). Gün içerisindeki iş ve görevlerinin bu karmaşık yapısı, kadınların mekânsal pratiklerini belirlemektedir. Örneğin kadınların ulaşım örüntülerini etkilemekte ve kadınlar daha kısa mesafelerde, çok duraklı (zincirleme), genellikle yaya ve toplu taşıma bağlı yolculuklar yapmaktadır (Brennan 1996; Jeff ve McElroy 1996; Bianco ve Lawson 1996). Bu bağlamda ailenin yaşayacağı evin konumu, kadınların rol ve sorumluluklarına bağlı ev-içi ve ev dışı hareketliliği açısından önem taşımaktadır. Ayrıca kadınların hareket özgürlüğünü ve kamusal yaşamını kısıtlayan en önemli etkenlerden biri, ev dışındaki mekânları kullanımında karşılaştığı fiziksel, cinsel, sözlü erkek şiddeti veya tehdidi olmaktadır. Bu anlamda kadınlar genellikle tanıdıkları, bildikleri mahalle ve semtlerde kendilerini daha güvende hissederken, yeni gittikleri yerleri ise güvenlik açısından zihinsel haritalara, fiziksel çevre özelliklerine ve tavsiyelere göre değerlendirmektedir (Valentine 1989, 385-388).

2. 'EVİN KURULMASI' ve TOPLUMSAL CİNSİYETİN İNŞASI

Evi ev yapan sadece aile ilişkileri ve kadının varlığı değildir, aynı zamanda kadın ve erkeklerin aile için tasarlanmış evde toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne göre erkeklerden ücretli bir iş sahibi olmaları ve ailelerini geçindirmeleri beklenirken bir “ev/yuva kurmak” ise kadınların sorumluluğundadır. Bowlby, vd. (1997, s. 346), ev içinde özellikle ev işleri, çocuk bakımı gibi faaliyetlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesinin ve mekân kullanımının, hem “toplumsal cinsiyeti” inşa ettiğini hem de “ev kurma”nın belirleyici bir unsur olduğunu vurgular.

Bir konutun veya mekânın eve dönüşme süreci, her ne kadar aile üyelerinin işleri paylaşımına gönderme yapsa da toplumsal cinsiyete dayalı eşitsiz bir işbölümüne dayanmaktadır. Bu süreçte “yuva” olarak ev yaşamı, kadınlar tarafından aile üyeleri için düzenli, temiz ve rahat bir ortamın yaratılmasını,

⁵ Feminist düşünce hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Tong, 2014.

dekore edilip güzelleştirilmesini, her gün tekrarlanması gereken temizlik, bulaşık, çamaşır vb. ev işlerinin yapılmasını, özellikle çocuk, yaşlı ve hastaların beslenme ve bakım ihtiyaçlarının karşılanmasını, sıcak, samimi ve sevgi dolu aile ilişkilerinin oluşturulmasını içermektedir. Rowbotham'ın (1987, s. 113) ifadesiyle, "içinde insanların huzur bulduğu, sevimli, mutlu ailenin ardında yatan çarpıcı gerçek, kadın emeğinin tüketildiğidir".

Feminist kuramcılarının temel çalışma konuları arasında yer alan ev-içi kadın emeği, doğallaştırılmış, karşılıksız ve "görünmeyen" nitelikleriyle kapitalist ve ataeril sistemin en temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır (Bkz. Acar-Savran ve Tura Demiryontan 2012; Ecevit 2013). Karşılıksız emeği, "meta ekonomisi sınırları dışında gerçekleşen, büyük bir kısmını günlük yaşamsal ihtiyaçları sağlayan ev-içi işlerin oluşturduğu ekonomik veya ekonomiyi doğrudan etkileyen faaliyetler" olarak tanımlayan Memiş ve Özay'ın (2012, s. 241), çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen, "piyasa değeri olmayan ancak iktisadi değer üreten" karşılıksız emeğin ölçülmesinde zorluklar yaşanmakla birlikte, nicel olarak saat-zaman cinsinden ölçülebildiğini ortaya koyan araştırma sonucuna göre karşılıksız emek yükü, orantısız biçimde kadınlarca üstlenilmektedir⁶ (2012, s. 256-257). Kadınlar işgücü piyasasına katılarak ücretli istihdam edildiğinde ise evle ilgili iş ve sorumlulukların eşler arasındaki bölüşümünde bir değişiklik olmamakta ve kadınların hem ev dışında hem de birincil olan ev içinde çalışmaya devam etmesiyle "çifte yük"leri, emeklerinin çifte sömürüsü anlamına gelmektedir (Bkz. Benston 1969; Hochschild 1989).

Ev ve aile yaşamının temelinde yer alan toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin, konutların tasarımı ve planlarında da mekânsal olarak etkili olduğunu görmek mümkündür. Modern toplumlarda çekirdek ailenin yaşam biçiminin işlevsel olarak tanımlanması konutların mekân organizasyonunu tek tipleştirmekte ve yalnız yaşayanlar, evi paylaşan arkadaşlar, tek ebeveynli aileler gibi alternatif hanehalklarının "mekân kullanımı ve mahremiyet kavramına farklı dinamikler" getirmelerine (Ünsal Gülmez ve Ulusu Uraz, 2010, s. 56) karşın, evdeki iç mekânların salon, yatak odası, mutfak gibi odaların işlevleri ve kullanımı, ataeril toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarıyla ilişkili olarak düzenlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, hane halkının gündelik yaşamında mekânsal olarak örgütlendiğini belirten İnce Güney (2009, s. 112), konutu oluşturan mekânların, ulaşılabilirlik ve görsellik açısından farklı mahremiyet durumları oluşturmak üzere tasarlandığını ifade eder. Belirli odalarda belirli atmosferlerin yaratılması, ev içi sorumlulukların toplumsal cinsiyete dayalı dağılımıyla bağlantılı olarak odalar arasında farklılıklara yol açmaktadır (Townsend, 2000, s. 44). Örneğin, resmiyeti ve mesafeyi temsil eden ve yabancı misafirlerin kabul edildiği salon, aynı zamanda ev kadınlarının temizlik, sunulan ikramlar ve hizmet açısından başkaları tarafından değerlendirildiği ve sınındığı toplumsal ve fiziki bir mekândır; iç ev ve oturma odası ise samimiyet, tanıdıklık ve rahatlıkla ilişkili, kadınların özel yaşamını yansıtan, mahrem bir alan olarak tanımlanır (Ayata, 1988, s. 6-9). Ev içinde kadınlarla özdeşleştirilen en önemli mekânlardan biri de mutfaktır. Mutfağın ailenin kamusal statüsünü yansıtan anlamının modern dönemde, kadının aile yaşamındaki baskın rolünü görünür kılmaya ve kurumsallaştırmaya doğru değiştiğini belirten Craik (1989, s. 62), önceden mutfağın kadınların yönetim gücünü ifade ederken, günümüzde sadece annelik ve kadınlığın bir göstergesi haline geldiğini vurgular.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin örgütlendiği, mahremiyet ve özgürlük alanı, huzurlu, güvenli bir ortam, dinlenme ve boş zaman yeri olarak tanımlanan ev ve ev içi yaşam aile üyeleri tarafından farklı

⁶ Covid-19 salgını nedeniyle evden çıkmanın yasaklandığı, sınırlandırıldığı ve evde kalmanın teşvik edildiği süreçte, kamusal alanda gerçekleşen birçok faaliyetin ev içine taşınmasıyla kadınların ev ve bakım iş yükü ile sorumluluk alanları artmış ve kadınlar bu iş ve sorumlulukları yerine getirmek için çok daha fazla zaman ayırmış ve emek harcamıştır. (Bkz. Hızıroğlu-Aygün, vd., 2021; İlkaracan ve Memiş, 2020; Kalaylıoğlu, vd., 2020; Özar ve Memiş, 2021).

deneyimlenmektedir. Özellikle kadınlar için ev, birçok yönüyle çelişkiler ve çatışmalar içeren (Allan ve Crow, 1989; Bowlby, vd., 1997; Craik, 1989; McDowell, 2003; Townsend, 2000) bir mekân olmaktadır.

Ev yaşamının en değerli yönü kabul edilen mahremiyet, aile üyeleri için, özellikle kadınlar için eşit ölçüde sağlanmamaktadır (Allan ve Crow, 1989, s. 4). Özellikle “kadın mekânı” olarak kabul edilen mutfak kadınların, yemeklerin hazırlanması, pişirilmesi ile sunulmasından ve mekânın temizlenmesi ile düzenlenmesinden sorumlu olduğu bir iş yeridir. Bununla birlikte mutfak, aile üyelerinin kahvaltı etmek/yemek yemek için kullandığı bir mekân olabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı mutfağın kadınlar için kişisel bir alan olduğu söylenemez. Buna karşın erkekler için çalışma odası gibi mekânlar, kişisel alanlar olarak tanımlanır.

Evin tamamının kadınlara ait bir alan olarak görülmesine karşın ev içinde, kadın için tanımlı kişisel bir mekânın olmaması, kadının mahremiyet yokluğunu göstermektedir: Kişisel bir alana sahip olmanın rahatsız edilmeden kişisel faaliyetlerde bulunmanın mümkün olduğu ve kişisel eşyaların saklanabileceği bir yer anlamını taşıdığı belirten Hunt’a (1989, s. 71-72) göre, kadınların kişisel alan ve mülk yoksunluğu, başkalarına bakım ve hizmet işleri karşısında kendi kimliklerini ne ölçüde bastırdıklarının bir ifadesidir. Bununla birlikte Madigan ve Munro (2002, s. 71), kadınların mahremiyet sorununun, kendine ait bir mekândan ziyade, kendilerine ait bir zamanının olmamasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Aile üyeleri dinlenirken ya da kendi ilgi alanlarında faaliyet gösterirken, kadınlar ev toplama, çamaşır-bulaşık yıkama, temizlik, yemek yapma gibi ev işleriyle uğraşırlar ve aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılamak, düzenli, rahat ve huzurlu bir ortam oluşturmak için çaba sarf ederler. Bu nedenle, boş zaman ya da dinlenme mekânı olarak görülen ev, kadınlar için aynı anlamı taşımaz.

Ev yaşamında aile üyeleri için rahat, temiz ve düzenli bir ortamın yaratılmasının bir yönü de kadınların sorumluluğunda olan evin dekore edilmesidir. Evin dekorasyonu ve eşyalar bir taraftan ailenin sınıfsal konum ve statü göstergesi (Ayata 1988; 2002) olurken diğer taraftan insanların kendini ifade etme aracı olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin izlerini taşımaktadır. Kadınların ve erkeklerin yaşamları evdeki eşyalara, mobilyalara yansır ve evler, aile üyelerinin ortak geçmişlerini, anılarını, alışkanlıklarını barındırır (Bowlby, vd., 1997, s. 348). Yaşam deneyimlerinin izlerini taşıyan evin, bireyler için anlamlarla yüklü birincil önemde bir yer olduğunu ifade eden Townsend (2000, s. 41), içinde yaşadığımız evlerde paylaştığımız tarih, hatıralar ve aşinalık hissiyle duygusal bağlılıklar ve ilişkiler kurduğumuzu belirtir. Ev, bireylerin karakterlerinin ve yaşamlarının ifade edilmesi için bir alan sağlamaktadır.

Hurdley (2006, s. 717-719) evdeki nesnelere/eşyaların, toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ve pratiklerle bağlantılı olduğunu, bireylerin kendileri ve kimlikleri hakkında hikâyeler anlattığını ve böylece bu nesnelere zaman ve bellek bağlamında kendilerine yer bulduklarını belirtir. İnsanlar, kendileri için hatırası olan, anlam taşıyan eşyaları nesiller arasında aktarır, evlerinde bulundurarak saklar veya sergilerler. Kadınların günlük yaşamda aile ve topluluk ilişkilerine erkeklerden daha fazla katılması nedeniyle evdeki eşyaların bakımı ve düzenlenmesi yoluyla bir kişinin, ailenin kimliğini destekleyen tarihin korunması, genellikle kadınlar tarafından yürütülen bir faaliyettir (Young, 2005, s. 144).

Kadınların ve erkeklerin evdeki eşyalarla kurduğu ilişki, eşyaların anlamları, değeri ve düzenlenmesi bakımından farklılık gösterir. Kişisel alan yoksunluğuna benzer bir şekilde çok az sayıda ev kadınının kişisel eşyaya sahip olduğunu belirten Hunt (1989, s. 71-72), ev kadınları ile evi arasındaki güçlü özdeşleşmenin, aldığı hediyelerin türüne yansıdığını, hediye olarak ev eşyaları veya bir aile ortamında kullanılacak süsler, kilimler, sofrta takımları, saksı bitkileri gibi eşyaların sıklıkla ev kadınları için uygun görülürken erkekler için bireysel olarak tüketmekten keyif alacağı veya ilgi alanına uygun,

örneğin tütün, içki, spor malzemeleri, kitap gibi hediyeler verildiğini belirtir. Bununla birlikte, ev kadınlarının en çok değer verdiği nesnelere, ailesiyle arasındaki bağları ifade edenlerdir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Toplumsal cinsiyet açısından kadınların ve erkeklerin eve yükledikleri anlam ve evle ilişki kurma biçimlerine göre ortaya çıkan farklılıklar, benzerlikler ve çelişkileri çözümlenmeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak Eskişehir'de yapılan bir saha araştırmasının verilerine dayanmaktadır. Nitel araştırmanın temelindeki fikir, araştırmacının, araştırma sorusunu anlamasına en iyi şekilde yardımcı olacak katılımcıların amaçlı olarak seçilmesidir (Creswell, 2009, s. 178) ve araştırmanın nitel veri toplama sürecinde, esas olguyu deneyimleyen bireylerin seçilmesini sağlayan bir örnekleme kullanılır (Creswell, 2009, s. 217). Araştırmanın kuramsal temeli, bu örneklemin oluşturulmasına, örneğin insanlar, durumlar, olaylar gibi örneklerin seçimine yön verir (Neuman, 2020, s. 437). Bu bağlamda, çalışmada, araştırmanın problematiği doğrultusunda kuramsal amaca yönelik örneklem seçimi ile Eskişehir'de yaşayan evli çiftlerle görüşülmüştür. Evin anlamının ve evle kurulan ilişkide toplumsal cinsiyete dayalı olarak ne tür farklılıkların ve benzerliklerin görüldüğünün anlaşılabilmesi için uzun süre aynı evde yaşayan, aynı ev koşullarını paylaşan kadınlar ve erkeklerle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Örnekleme birimi esas olarak çekirdek aile olmakla birlikte, ailenin yanında yaşayan aile büyüklerinden biri varsa onlarla da mülakat yapılması, ev yaşamına dair gözlem ve deneyimlerinin değerlendirilmesi planlanmıştır. Ancak araştırmanın başlangıcında hedeflenen bu mülakatlar, görüştüğümüz 11 aile arasında, oğlu, gelini ve torunuyla yaşayan yalnızca bir kadın katılımcımızın olması nedeniyle amacına ulaşamamıştır. Ayrıca bir erkek katılımcımızın sağlık sorunları nedeniyle mülakat yapılamamıştır. Bu nedenle çalışmada 12 kadın ve 10 erkekle, toplamda 22 kişiyle görüşülmüştür. Görüşülen kişiler hakkındaki temel bilgiler (katılımcıların isimleri değiştirilerek), EK 1'de yer alan Tablo 1'de sunulmuştur.

Mülakatların (2017) bazıları katılımcıların evlerinde gerçekleşirken bazıları ise ofis veya kafede olmak üzere ev dışında gerçekleşmiştir. Görüşmelerde aynı evi paylaşan kadın ve erkeklerin, ev ile ilgili faaliyet ve deneyimlerini anlamak amacıyla; evin/yuvanın ne anlam ifade ettiği, evdeki cinsiyete dayalı işbölümünde rol ve sorumlulukların paylaşımı, kendilerine ait yer ve zaman, evdeki mekânların/odaların kullanımı, evde bulunan özel/değerli olarak gördükleri eşyalar gibi konularda sorular sorulmuştur. Katılımcıların izniyle görüşmelerin ses kaydı alınmıştır.

Araştırmada verilerin analizi için herhangi bir yazılım kullanılmamıştır. Ses kayıtları deşifre edilmiş ve bu deşifreler incelenerek araştırma problematiğine yönelik olarak oluşturulan temalar kodlanmıştır. Bu temalar toplumsal cinsiyet açısından analiz edilmek üzere düzenlenerek iki ana başlıkta toplanmıştır. Araştırma bulguları evin anlamı ve ev seçim süreci ile evle kurulan ilişki biçimleri adlı başlıklar altında sunulmaktadır. Bulgular bölümünde kadınlarla erkeklerin eve ilişkin deneyimleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve betimsel olarak sunulmuştur.

Araştırma örnekleminin yaş aralığı 35 ila 80 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 56'dır. Daha çok orta yaş grubunda yer alan katılımcılarımız, biri okur-yazar ve biri ilköğretim mezunu olmakla birlikte, ağırlıklı olarak üniversite (lisans) mezunudur. Görüşülen aileler orta düzey gelir grubunda yer almakta ve Eskişehir'de genellikle orta sınıf ailelerin yaşadığı semt veya mahallelerde oturmaktadır. Çoğunluğu ev sahibidir ve konut tipi olarak müstakil evde oturan iki aile dışında, apartman dairesinde oturmaktadırlar.

4. TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA 'EV'İN ANLAMI ve EV SEÇİM SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde, (1) ev/yuva kavramına yüklenen anlamlar ve evi ev yapan özellikler

ile (2) ev seçimini etkileyen beklentiler ve mekânsal özelliklere yönelik araştırma bulguları sunulmaktadır.

4.1.Ev/Yuva Kavramına Yüklenen Anlamlar ve Evi Ev Yapan Özellikler

Görüşmelerde, konutun eve ve yuvaya dönüştürülme süreci, ev-yuva kavramlarına yüklenen anlam ve evi, konut ve barınak olmanın ötesinde ev yapan özelliklerle ifade edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu ev ve yuva kavramlarını eş anlamda kullanmaktadır. Evi “yuva”, “mutluluk”, “huzur”, “rahatlık”, “aile”, “çocuklar”, “korunma” ve “barınma” kavramlarıyla tanımlarken, yuva kavramını da benzer biçimde “aile”, “sıcaklık”, “mutluluk”, “huzur” gibi kavramlarla tanımlamıştır.

Eşler arasında ev ve yuva kavramlarının tanımlanmasında benzerlik gözlenmektedir. Örneğin ev kadını olan 53 yaşındaki Canan evi “*Mutluluk, rahatlık bence*” ve yuvayı “*çocuklarla birlikte güzel*” sözleriyle tanımlarken eşi de ev için “*Huzur, mutluluk, aile yani hayat*” ve yuva için “*daha çok böyle çocukların çocukları ve torunları belki ya da çocuklarının çocukları*” ifadelerini kullanmıştır.

Ev ve yuva kavramlarını ayırarak evi daha çok fiziksel mekân, yuvayı ise sosyal ilişkiler olarak ele alan cevaplar da gözlenmiştir. Örneğin, 78 yaşındaki Filiz evi, “*Rahat hissettim, asansörü var dedim, mutfağı geniş dedim*” ifadeleriyle, yuvayı ise “*Aile, evlatlarım, damatlarım, torunlarım... Toplanıyor, çok önemli bir yer*” diyerek ifade etmiştir.

Evi barınma için bir yer, bir konut olmaktan çıkararak ev haline getiren şeyin ne olduğu sorulduğunda “aile”, “çocuklar”, “huzur” (eşlerin uyumu), “mutluluk” ile tanımlanması ön plana çıkmaktadır:

Ev huzurdur. 70 metre kare evde de çok huzurluydum, mutluydum. Ben dedim yani evdeki cennet ve cehennem size bağlı, iki kişiye bağlı. Kadın ve erkeğe bağlı. Bunu yaratmak isterseniz 70 metre kare evde de yaratırsınız. Ama sarayda oturursunuz, çok büyük evlerde oturursunuz, mutlu olamazsınız. (Reyhan, 54, Emekli).

Valla bence evi ev yapan sonuçta yani sevgidir, yani ailedir sonuçta. Ben yalnız yaşadığım yere ev diyemem, anlatabildim mi? Bireyler arasındaki sevgidir, o nefestir, adına ne diyorsanız. Ben evi öyle tanımlarım. Çünkü onun konforu, işte biblo olmuş, bilmem ne olmuş, bence önemli değildir. (...) Sevgiyle beraber yaşıyorsan bir anlamı var o evin, bana göre. Yoksa ben size pırlantalar içinde bir ev vereyim, her tarafı altın olsun, mutlu değilseniz bir anlamı yok o evin, kaçarsın o evden. (Cihan, 60, Emekli).

Ev, başkalarının müdahalesinden uzak, kararları kişinin kendisinin verdiği bir özel alan olarak da karşımıza çıkmaktadır. Evi ev yapan şeyi, Aynur “... kendine ait kapını kendin kilitliyorsun, orası sana ait” sözleriyle ifade ederken Deniz “*İstemediğim insanı almamam*” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, evin dış müdahalelere kapalı, kendine ait özel bir alan olarak sahiplenilmesine, kişinin kendi seçimi olan eşyalar da eşlik etmektedir:

Evi sıcak bir yuva, çabalamakla, merakla, kendi emeğinle alıp şey yapmak çok hoş oluyordu. Şimdiki gibi bedava bulamadık, bir şeyi almak için çok çabaladık. Özene özene. Özeniyorduk, alamıyorduk. O yüzden çok özeniyorsun, merakla alıyorsun, çok kıymetini biliyorsun. Hoşuna gidiyor, daha memnun, rahat, huzurlu oluyorsun. (Ayşe, 78, Ev kadını).

Evlenmek de beni çok heyecanlandırdı. Evimi hazırlamak, evlilik, evlenince evimin olması. Ben çok duygusalım, çok bağılım bu tip işlere, hâlâ aldığım eşyaları değiştiremem mesela. (Aynur, 49, Öğretmen).

Ev ve yuva kavramlarına yüklenen anlamlarda ve evi ev yapan özellikler bakımından bulgularda toplumsal cinsiyet farklılığı yerine katılımcıların yaşı ön plana çıkmaktadır. Yaş, evlilikte geçirilen süreyi

ve yaşamın eşle birlikte inşa sürecini de içermektedir. Ortalama 50 yaş civarında olan görüşmecilerin tanımlarında daha çok sosyal ilişkiler ve duygusal anlam yüklemeler ön plana çıkarken, daha yaşlılarda ev ve yuva kavramlarının birbirinden ayrıldığı gözlenmiştir. 70 üzeri yaşlarda yuva, duygusal ve sosyal ilişkiler bağlamında anlamını korumakla birlikte ev, bedensel ihtiyaçlar doğrultusunda artık fiziksel bir mekân olarak algılanmaktadır. Ev ve yuva kavramlarına benzer anlamlar yükleyen evli çiftlerin uzun yıllardır evliliklerini devam ettirdiklerini, bir kısmının emekli olduğunu, diğer bir deyişle yaşamı inşa etme sürecinin tamamlandığı bir dönemde olduklarını gözlemliyoruz.

4.2.Ev Seçimini Etkileyen Beklentiler ve Mekânsal Özellikler

Araştırmamızda kadınların ve erkeklerin, bir evin/yuvanın anlamı ve evin özellikleri hakkında benzer ifadeler kullanmasına karşın, oturacakları evi seçerken evin mekânsal özelliklerine dair beklentileri toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmaktadır. Kadınlar, şu anda yaşadıkları evin konumuna ilişkin aradıkları özellikler olarak çarşı, pazar, market gibi alışveriş yerlerine yürüme mesafesinde olması ve dolmuş, otobüs, tramvay gibi toplu taşıma duraklarına yakın olmasını öncelikli olarak vurgulamıştır. Ayrıca şehir merkezine, işyerine, çocuklarının okuluna, dershaneye ulaşım kolaylığının olması da sıkça ifade edilen evin tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır.

Ev seçiminde belirleyici olan diğer bir unsur, evin bulunduğu mahallenin veya konut sitesinin güvenli olup olmamasıdır. Görüşmelerde kadınlar oturdukları semti seçerken güvenliğin önemli olduğunu vurgulamış, hem çocuklarının hem de kendi güvenliklerini sağlayan unsurları, *“evin site içerisinde güvenli bir yerde olması”, “eskiden oturdukları bir sokakta olması”, “tanıdık bir çevre olması”* ve *“bildiğimiz bir muhit olması”* ifadeleriyle ev seçimi anlatımlarında dile getirmişlerdir.

Evin güvenilir olmasını erkekler de dikkate almakla birlikte başka beklentilerinin olduğu da görülmektedir. Akademisyen olan Serdar, oturdukları evin tercih etme nedenini; *“normal büyüklükte bir apartman dairesi ve her odası güneş görmesi ve önceki evimizden daha ucuz kirası, aidatı olması nedeniyle tuttuk ve bulunduğu semt de oldukça nezih ve güvenilir olduğu için”* diyerek ifade etmiştir. Bu bağlamda erkekler açısından *“kirasının ve aidatının uygun olması”, satın alışlarda ise gayrimenkul olarak “gelecekteki değerinin artmasıyla para kazandırması”* ya da *“en azından para kaybettirmemesi”*, aynı değerde kalması veya *“kentsel dönüşüme girme ihtimaline bağlı rant elde edilebilmesi”,* evin seçim sürecinde öne çıkan özellikler olmaktadır. Ayrıca *“orta sınıf veya dindar bir mahalle olması”, “apartmanın nezihliği”, “komşuların iyi seviyedeki kariyerleri”, “nezih ve güvenilir bir semt olması”* da evin tercih edilme nedenleri arasında yer alırken semt veya mahalle sakinlerinin yaşam tarzının, *“kadınların ulaşım araçlarını rahatça kullanması”, “istediği gibi giyinebilmesi”* ve güvenliği ile ilişkili olduğu da erkekler tarafından ifade edilmiştir.

Eşlerin, evin fiziksel koşulları açısından aradıkları özellikler benzerlik göstermektedir. Öncelikli sorumluluk alanları olarak kabul edilen ev işlerini yapacağı, çocuk bakımını gerçekleştireceği evin ferah olmasına, güneş almasına, odaların aydınlık olmasına önem veren kadınlar, eski olmayan, kullanışlı ve bahçeli evleri tercih etmektedir. Güneşli, ferah, müstakil evlerin ayrıca bir de garajının olması erkekler tarafından göz önünde bulundurulmuştur. Semt/mahalle ve ev seçiminde farklı beklentilere sahip olsalar da eşler, daha çok ortak karar alarak yeni bir eve taşınmışlardır.

Görüştüğümüz çiftler, ufak-tefek tadilatlar dışında çoğunlukla yaşadıkları evlerden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan hayalini kurdukları ev, geçmişe duyulan özlemin bir ifadesi olarak bahçe içinde, tek katlı, bol güneş alan ve geniş evler olarak tanımlanmaktadır.

5.TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA EVLE KURULAN İLİŞKİ BİÇİMLERİ

Bu bölümde sunulan araştırma bulguları, bir konutun veya mekânın eve dönüştürülme sürecinde, kadınların ve erkeklerin evle nasıl ilişki kurdukları; (1) ev içi işlere ayrılan zaman ve emek, (2)

ev içinde kişisel olarak kendilerine ait zaman ve mekân, (3) eşyaların anlamı olarak üç alt başlık altında ele alınmaktadır.

5.1.Ev-içi İşlere Ayrılan Zaman ve Emek ile Evle Kurulan İlişki

Araştırmamızda, katılımcılarımızın evle ilgili sorumluluk alanlarının ve yapması gereken işlerin cinsiyete dayalı işbölümüne göre belirlendiği görülmektedir. Görüşmelerde eşler, evlilikleri süresince birkaç kez ev değiştirdiklerini; ev bulma ve taşınma aşamasında emlakçıyla görüşme ve nakliye ayarlanması, evdeki tamiratlar gibi işlerin erkekler tarafından yapıldığını, evin toplanması sürecindeki işlerin ise kadınların sorumluluğunda olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar evin toplanmasını genellikle tek başına üstlenmekte, bazen kadın arkadaşları veya varsa kız çocukları yardım etmektedir. Erkekler nadiren kitap gibi kendi önem verdiği eşyaları toplamakta, genellikle yeni evde tamirat, perde asma gibi işleri yapmakta, kanepeler, dolap gibi ağır eşyaların yerleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Evin bütün oda ve bölmelerindeki eşyaların toplanması, kutulara/kolilere yerleştirilmesi, kırılacak ya da hassas olanların dikkatlice paketlenmesi, atılacakların, verileceklerin ayrılması gibi işler, kadının sorumluluğundadır. Bu emek yoğun işlerin ne kadar yorucu olduğu, Duygu'nun ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Evin toplanmasının büyük bir bölümü benim oldu. Hatta o çok yorucu bir şeydi. Hem işte bazı eşyaların atılması gerekiyor, dolaplardan boşaltılması gerekiyordu. Onlarla uğraştım. Hatta en son aşamada çok dayanamayacak noktaya geldiğimde mutfak kalmıştı, en son aşamada da dayanamayacağımı anlayınca... Eşim de çalışıyordu o dönem, o nedenle de biraz ağırlık bende oldu ama bir de dolap içlerindeki boşaltılacak şeyleri daha çok ben biliyorum, onun karar vermesi çok mümkün değil açıkçası, mecburen ben yaptım, (yardım) almadım. (53, Emekli).

Taşınma sonrasında ise aile üyelerinin ev, iş, okul yaşamının aksamadan devam etmesi için yeni evdeki düzenin en kısa zamanda kurulması gerekmektedir. Bu süreç, kutuların/kolilerin açılması, eşyaların odalara yerleştirilmesi ve düzenlenmesi, taşınma nedeniyle çamaşır ve bulaşık yıkanması, temizlik yapılması gibi işleri kapsamakta ve bu işler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kadınların sorumluluğunda olan evin yerleştirilmesi, aynı zamanda evin nasıl dekore edileceği, hangi eşyaların sergileneyeceği, saklanacağı veya kullanılacağına karar verilmesini içermektedir.

Görüşmelerde, katılımcılarımızın ifade ettiği üzere, gündelik yaşamda fiziksel güç ya da mekanik beceri gerektiren işlerle fatura ödeme gibi işler, erkekler tarafından yapılmaktadır. Sorumluluğu kadınların üzerinde olan gıda ve giyim alışverişini ise bazen erkeklerin de yaptığı görülmektedir. Bunların dışında, yemek, bulaşık, temizlik, çamaşır ve ütü gibi gündelik ev işleri ve bu işlerin sorumluluğunu (ev dışında ücretli bir işte çalışıyor olması fark etmeksizin) kadınlar üstlenmekte, eşleri ise bazen "yardım" etmektedir:

Yıllarca bunlar benim sorumluluğundaydı. Hele ki evliliğimizin ilk yıllarında da hep ben yardım isteyerek sürekli uyararak bir ortaklaşma zaman zaman söz konusuydum ama sorumluluk benim tabii ki. Ne zaman ne yapacak ona ben karar veriyordum. (Duygu, 53, Emekli).

Ev işlerini hiç eşimle paylaşmadım. Hep benim üzerimdeydi. Çocuklar hep benim üzerimdeydi. Erkekler, bizim erkekler eski adamlardı. Şimdikilerine ben bakıyorum "ay öyle alayım da, dur ağıladı ben bakayım, bir yere giderken götürüyüm"... Öyle yoktu bizim zamanımızda. (Ayşe, 78, Ev kadını).

Toplumsal cinsiyete dayalı rol ve iş ayrımının, katılımcılarımızın büyüdükleri evlerde de benzer biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Kadınlar, genellikle ev işlerini annelerinden öğrendiğini ve sorumluluk aldıklarını belirtmişlerdir. Erkek katılımcılarımızın çoğunluğu, ev işleriyle ilgili sorumluluk almadıklarını, bazen bakkala gitme, fatura ödeme gibi işlere yardımcı olduklarını, bazıları ise basit

yemekler yaptığını, evi süpürme ya da kendi kıyafetlerini ütöleme gibi işler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Evlilik sonrasında da ev yaşamının, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne göre örgütlendiği ve “ev kadınlığı”nın, evin temeli olarak kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca kadınların ev işleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, çoğu zaman yakın çevre ve akrabalar tarafından değerlendirilmekte ve denetlenmektedir. Bu bağlamda kadınların, genellikle eşlerinin evlenmeden önce yapabildiği ev işlerini de yüklendikleri, eşlerinin bu işleri yapmalarına ancak emeklilik ya da kendileri hastayken, yapamayacak durumdayken izin verdikleri görülmektedir:

O (Kocas) bekârken ütü çok güzel yaparmış. Annesinin bile ütülerini babasının ütülerini bile. ... Ama ben hiç vermedim. Kendi ütülerimi onun ütülerini de hep yaptım. O zamanlar yetişebiliyordum, yapabiliyordum. Bilmiyordum ki bu zamanlarda hiç yetişemeyeceğim. Fırsat vermeyince sorumluluk almıyorlar. Fırsat vermek gerekiyor. Onda ben hatalıyım. (Aynur, 49, Öğretmen).

Türk toplumunun genel yapısı itibarıyla kadınların yapmak zorunda hissettikleri çamaşır, ütü gibi işleri eşimin yaptığını söyleyebilirim. Bana hiç dokundurtmadan bu tür şeyleri o yapar. (Rıza, 56, Öğretmen).

Görüşüğümüz çiftlerin çoğunun 50 yaş civarında olması ve bazılarının emekliliği nedeniyle eşlerin evde geçirdikleri zaman artmaktadır. Söz konusu zamanda kadınlar, ev işlerini yapmaya devam etmekte, arkadaşlarıyla görüşmekte, misafir ağırlamaktadır ve kocalarının genellikle talep edildiğinde, “sürekli uyarılarda bulunarak” ev işlerine yardım ettiğini ya da emeklilik öncesine göre bir değişiklik olmadığını belirtmektedir:

Öyle ev işine yatkın biri değil. Emekli olduktan sonra hiçbir değişiklik olmadı. Ben görmedim yani. Çıkar camiye gider, oradan kahveye gider. (...) Çok şükür iyi yani kendi işini görüyor. (Ayşe, 78, Ev kadını).

Emeklilik zamanı erkekler için, özellikle ev dışında vakit geçirmek, gezmek, arkadaşlarla görüşmek için bir imkân olarak da görülebilmektedir:

Çalışırken iki güne bazı şeyleri sıkıştırmak istiyorsun. Bunlar nedir? Hem evle ailecek gezmek, hem oturmak, hem arkadaşlarıyla dışarıda oturmak. (...) Yani bunu iki güne sıkıştırmaya çalışıyorsun ama, emekli olduktan sonra bunlara mesela zaman olarak ayırabiliyorsun. (...) Napıyorsun, işte hep saat ikiye üçe kadar evdesin ondan sonra dışarıya çıkıyorsun, arkadaşlarıyla ilgileniyorsun. Zamanın çok. Ama çalışırken bu yok. (Yalçın, 56, Emekli)

Erkekler çalışmadıklarında ya da emeklilik sonrasında evde oldukları zaman “huzursuzluk” hissedebilmektedir, bazen “ev adamı” olmadıkları ya da “işten kopamadık”ları için ev dışında daha çok vakit geçirmekte, bazen de evde “(internet) oyun oynamak, gazete okumak veya televizyon seyretmek” isterken yapması beklenen ev işleri nedeniyle evden “kaçmak”tır. Bu bağlamda erkeklerin evde geçirdikleri zamanı, genellikle kişisel uğraş veya işleri için harcamayı tercih ettikleri görülmektedir.

5.2. Kişisel Olarak Kendine Ait Zaman ve Mekân ile Evle Kurulan İlişki

Araştırmamızda görüşüğümüz çiftler, çoğunlukla üç oda ve bir salon olarak planlanan evlerde oturmaktadır. Bazıları evde kendilerine ait vakit geçirebilecekleri bir mekânın ve zamanın bulunduğunu bazıları ise bulunmadığını belirtmiştir. Görüşmelerde salon, ortak yaşam alanı olarak tanımlanırken yatak odasını, ev içinde kendisine ait alanları olan katılımcılar uyku ile özdeşleştirmekte, kendi alanları olmayanlar ise huzur ve dinlenme yeri olarak tanımlanmaktadır. Mutfak ve banyo ise işlevleri doğrultusunda tanımlanmaktadır. Bazı kadın katılımcılarımız, salonda eşlerinin daha çok vakit geçirdiği belirtmişlerdir:

Odam (Yatak odası) var, odamız var. Eşim uyuyorsa eğer salonda vakit geçiriyorum. Bazen ben odada vakit geçiriyorum o salonda oluyor. İkimiz de kendimize ait dinlenme süreçlerini yaşıyoruz. Kaçırduğım diziler varsa, internetten dizi izleyerek dinleniyorum ya da işte bu aralar birazcık da oyun oynuyorum bilgisayarda. O da dinlendiriyor. (Aynur, 49, Öğretmen).

Özel olarak bir yer yok kendisine (kocasına) ait. O dinlenmeye çekildiyse ya da zaman geçiriyorsa salonda, yani ortak alanda zaman geçiriyor. Ama briç oynamayı çok sever. Eskiden bilgisayarda laptop'da oynardı şimdi telefonda zamanın bir kısmını alıyor. (Duygu, 53, Emekli).

Ev kadını olan Canan, kendine özel zaman ayırdığında salonu tercih ettiğini belirtmiş, akşamları uyumadan önce yarım saat yatağında kitap okuduğunu, eşinin yatak odasına daha sonra geldiğini söylemiştir. Eşi ise, kendisine ait çalışma odasında “İşiyile ilgili, bilgisayarla haşır neşir” olmaktadır. Esra ise zorunlu olarak yatak odasında vakit geçirdiğini vurgulamıştır: “Eşim sigara içtiği için dumandan kaçmak adına yatak odasında vakit geçiriyorum, ütüyü orada yapıyorum, müzik dinliyorum.” Bunun yanı sıra Aysin, kendisinin evde genellikle her odayı kullandığını, eşinin ise salonu kullandığını ifade etmiştir:

Onun (Kocasının), oturma odasında oturamama gibi bir sıkıntısı var, salonları tercih ediyor. Salon bana çok büyük geliyor. Daha küçük mekânlar bana göre daha iyi oluyor. Salon ona (kocasına) ait diyebiliriz. (Kadın, 42, Akademisyen).

Ev dışında ücretli bir işte çalışan ve/veya meslek sahibi olan bazı kadınlar, kendilerine ait özel bir mekân ve uğraşları dile getirmektedir fakat bu mekânların kullanımı için bazen zaman bulunamamaktadır:

Tam bana ait diyebilir miyiz altta bir atölye gibi düşünmüştük öyle yaptık ama şu anda onu atölye olarak kullanmıyorum henüz. Fakat hobi malzemelerimi, el işi malzemelerimi falan oraya koydum. Fırsat olursa bundan sonra orada zaman geçireceğim ama onun dışında özel olarak şurası bana ait dediğim bir yer yok. (Duygu, 53, Emekli)

Görüşülen kadınların bazıları evde kendilerine ait bir mekânın olmadığını belirtirken bazı erkek katılımcılarımız, bütün evin kadınlara ait bir yer olduğunu, “Bütün ev hanımın, bütün ev hanımın yani”, “Valla her yer ona ait” ve “Salon, yatak odası, mutfak... Her yer onun. İsteddiği her şeyi yapıyor” sözleriyle belirtmişlerdir.

Erkekler, çoğunlukla salonda, TV izleyerek ya da bilgisayar başında, bazen yatak odasında uzanıp kitap okuyarak, bazen de (varsa) kendilerine ait çalışma odasında zaman geçirmektedir:

Çalışma odasına geçtiğim zaman yazıp çiziyorum işte. Herhalde bir üç saat dört saat geçiriyorum. Çalışma ofisi var, onun dışında salonda televizyon seyrediyorum. Maç olursa severek seyrediyorum. Televizyon kavgası olmuyor. Üç tane televizyon var evde. Salonda, yatak odasında ve mutfakta. O günkü halet-i ruhiyeye göre evde baskın olan salonda oluyor. Diğeri öbür taraflara gidiyor. (Ahmet, 57, Mühendis).

Evde kendine ait mekânı, “Benim mesela bir özel koltuğum var, yani salonda olan” sözleriyle tanımlayan 60 yaşındaki emekli Cihan’la benzer bir şekilde Semih de (54, Emekli) salondaki koltuğu işaret etmiştir.

5.3.Eşyalara Yüklenen Anlamlar ile Evle Kurulan İlişki

Görüştüğümüz kişilerin evlenmeden önceki dönemden kalan eşyalarını evlerine getirmelerinin yanı sıra, evlendikten sonra edinilen eşyaların bazılarını da hatıra olarak evlerinde sakladıkları ya da sergiledikleri gözlenmiştir. Erkeklerin ve kadınların evde bulunan kişisel/özel gördükleri bu eşyalar farklılaşmaktadır.

Akademisyen olan Aylin, evi ev yapan şeyin “belki geçmişten gelen hatıra eşyalar” olabileceğini belirtmiştir. Bu hatıra eşyalar, özellikle kadınlar için kendi ailesiyle bağlarının ve kişisel tarihinin korunması anlamına gelebilmektedir:

Aileden kalan şey, dediğim gibi sakladığım antikalar var. Kıyafetlerim ve takılarım var. Yani şeyden bu yana genç kızlığımdan beri taktığım takılarım durur. Bebeklik battaniyem duruyor. (Aynur, 49, Öğretmen)

Özellikle vefat eden annelerinden kalan eşyalar, kadınlar için ayrı bir değer taşımaktadır. Bu durumu Filiz, “Annemden kalan bana yazdığı mektuplar var. Annemin hastaneden yazdığı mektuplar var. Çeyiz olarak yaptığı el işleri var” sözleriyle ifade etmektedir. Bununla birlikte anneleri, kayınvalideleri ya da kendileri tarafından elde örülmüş, dikilmiş, işlenmiş her türlü giysi, el işleri gibi emek harcanarak yapılanlar, çocuklarının getirdiği hediyeler, çocukluk giysi ve eşyalara değer vermekte ve saklamaktadır. Aynur, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Çocuklarımla hiçbir şeyini atamam ben, torunlarıma. Çocukların ilk giydikleri giysiler. O kadar çok saklıyorum ki, ilk çizdikleri resimler anasınıfındaki resimler. Benim en çok değer verdiğim şey onların eşyaları, onlarla birlikte yaşadığım özel şeyler çok önemli. Asla kıyamıyorum yani ya da işte onlar çocuklarına göstereyim anı olarak saklasın istiyorum. Anneannesi örmüş, babaannesi örmüş. Ben örmüşüm, annem dikmiş. (49, Öğretmen)

Kadınlar ayrıca eskiden kalan dikiş makinası, bakır tepsi, vazo, çeyiz sandığı, fotoğraf albümü ve kitaplar önem taşımakta, arkadaşlarının ya da eşlerinin verdikleri hediyeleri kişisel/özel olarak nitelendirerek evlerinde yer vermektedirler:

Mesela çocuklarımla bir yere gittiği zaman getirdiği şeyler var. Belki çok güzel değil, belki pahalı değil ama onlar benim için çok özel. Ya da eşimin bana aldığı bir şey çok özel. Onlar var. Birkaç tane annemden kalmış bir şeyler var. İki tane babaannemin hiç evime uymayan bir şeyi var ama benim için onun değeri çok büyük. (Canan, 53, Ev kadını).

Serbest meslek sahibi Doğan özel eşyalarının, biriktirdiği kalemler ve eski çakmakları, kitapları, kravatları ve saatleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca komando olarak yaptığı askerlik kıyafetlerini de saklamaktadır. Kemal ise yedek subayken keman dersi aldığını ve özel olarak kemanını halen sakladığını ifade etmiştir. Daha önce kullanılan el yapımı mobilyalar da erkekler tarafından korunan eşyalar arasında yer almaktadır.

Hem erkekler hem de kadınlar tarafından kişisel tarihin bir parçası olan özel eşyalardan bazıları, çocuklara hatıra olarak bırakılmak istenmektedir. Bu eşyaların bir kısmının katılımcılar tarafından edinildiği diğer kısmının ise ebeveynleri veya akrabalarından kalan eşyalar olduğu görülmektedir:

Mesela bir tane benim tesbihim vardı, çok sevdiğim halamın kocası, eniştem vermişti yıllar önce onu. Oltu taşından falan. (...) Yani eğer (çocukları) muhafaza ederlerse var. Halen benim çalışma masamın altında duran şeylerim var. Taaa 80 yılında 81 yılında aldığım küçük bir not defterim var. O günlerde birtakım notlar almışım. Böyle evlenmeden önce, evlenince de tutuyorum onu, kızıma vereceğim. Mesela babamın bahçede dinlediği radyo, benim çalışma masamın hemen ucunda duruyor. Onlar anı. Babamdan istedim. Mesela bir mangal maşamız vardır eski el yapımı. Onu aldım o şeyde duruyor. Ben de anısı var, onların mangal maşası annemin diye. (Ahmet, 57, Mühendis).

Annemim verdiği kendi el dokuması halı vardır bir tane. ... (Çocuklarına) Bunu vermek isterim. Çok mu değerli, hayır. Benim için çok değerli. ... o el emeğinin değeri kalmadı ülkemizde. Öyle bir şey vermek isterim. (Semih, 54, Emekli)

Görüşmeler sonucunda, eşlerin evlilik öncesinden kalan hem kişisel geçmişleri hem de aile geçmişleriyle ilişkili eşyaları evlerinde korudukları görülmektedir. Genellikle hatıra değeri taşıyan bu eşyalar evi ev yapan özellikler arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Ev ve ev yaşamı, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve eşitsizliklerinin inşa edilmesi ve sürdürülmesi açısından merkezi önem taşıyan bir alandır. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet bağlamında evin anlamının ve evle kurulan ilişkinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan nitel araştırmada, aynı evde yaşayan evli çiftlerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre iki ana başlık belirlenmiştir. İlk olarak kadınlar ve erkekler açısından evin ne anlam ifade ettiği ve ev seçimini etkileyen mekânsal özelliklerin neler olduğu araştırılmış, görülen farklılıklar ve benzerlikler değerlendirilmiştir. İkinci olarak, bir konutun veya mekânın eve dönüştürülme sürecinde kadınlarla erkeklerin evle kurdukları ilişki, üç ilişki biçimi aracılığıyla incelenmiştir. Ev işlerine harcanan zaman ve emek, ev içinde kişisel zaman ve mekân ile eşyalara yüklenen anlamlar olarak tanımlanan bu üç ilişki biçimi, araştırmanın bulgularına dayalı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ev ile ilgili faaliyet ve deneyimler bakımından kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklar ve ortaya çıkan çelişkili durumlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, evle kurulan ilişkinin bir konutun eve/yuvaya dönüşme sürecinde ele alınması ve tanımlanan üç ilişki biçimiyle incelenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin inşa sürecinin çok boyutlu olarak çözümlenmesine katkı sağlamaktadır.

Ev, özel alan nitelikleri vurgulanarak kamusal alandan ayrılırken kadınların yaşamı da ev ve aile ile özdeşleştirilerek toplumsal ve mekânsal olarak kamusal alandan ayrılmaktadır. Buna bağlı olarak çalışmada, evli çiftler tarafından evin/yuvanın anlamının aile ve çocuklarla birlikte vurgulanmasının yanı sıra huzur, mutluluk, korunma gibi anlamlarla da ifade edilmiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet açısından bir farklılık gözetilmeksizin ev ve yuvaya benzer anlamlar yüklediği görülmektedir. Ancak ev ve yuva kavramlarının birbirinden ayrı olarak tanımlanmasında katılımcıların yaşının etkili olduğu, ileri yaştakilerin yuvayı, duygusal ve sosyal ilişkilerle, evi ise bedensel ihtiyaçları karşılayabilen fiziksel koşulları bakımından değerlendirdiği görülmüştür.

Kadınların yaşamının özel alanda tanımlanması, faaliyetlerinin ve ilişkilerinin eve bağlı olarak belirlenmesi, hareketliliğinin ve kamusal yaşama katılımının kısıtlanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ailenin ikamet edeceği mahalle/sem ve evin seçiminde kadınların ve erkeklerin beklentilerinin ve aranan mekânsal özelliklerin farklılaştığı görülmektedir. Kadınlar için evin konumu, güvenli ve merkezi olması, kamusal hizmetlere erişim ve ulaşım kolaylığı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Erkekler de güvenliği dikkate almaktadır ancak bu konuyu mahalle veya semtin seçiminde öncelikle önem verdikleri ekonomik değer ve sosyal statü göstergeleriyle ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte çiftler, evin fiziksel koşulları bakımından benzer özellikleri göz önünde bulundurmaktadır.

Çalışmada, bir konutun veya mekânın eve dönüştürülme sürecinde kadınların ve erkeklerin evle kurdukları üç ilişki biçimi tanımlanmış, bu ilişki biçimlerine göre ev ile ilgili faaliyet ve deneyimler farklı ve benzer yönleriyle değerlendirilerek bu süreçte ortaya çıkan çelişkili durumlar üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, ev işlerine harcanan zaman ve emek aracılığıyla evle ilişki kurulmasıdır.

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, hem ev yaşamının kurulmasında hem de toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklarına bağlı hiyerarşinin inşasında belirleyici olmakta ve nesiller arasında aktararak sürdürülmektedir. Bir konutun ev/yuva anlamı taşıması, ev/aile yaşamının kurulması ve sürdürülmesi, kadınların ev-içi emeğine dayanmaktadır. Kadınların, bir evden başka bir eve taşınma sırasında yapılan işler, gündelik ev işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi birçok iş ve sorumlulukları

yerine getirmek için yoğun zaman ve emek harcadığı görülmektedir. Buna karşın kadınların ev-içi emeğinin piyasa değeri olmayan, üretken olmayan bir emek olarak kabul edilmesi, kadınlar için çelişkili bir durum yaratmaktadır. Erkekler ise ücretli bir iş sahibi olarak iş yerinde zaman ve emek harcamaktadır. Fakat emeklilik sonrasında evde daha fazla vakit geçirmelerine rağmen ev işlerinin paylaşımında bir değişiklik olmadığı, ancak talep ve ısrar edildiğinde bazı işlere yardım ettikleri, görüşülen kadınlar tarafından ifade edilmiştir. Oysa kadınların ücretli bir işte çalıştıklarında ya da emekli olduklarında ev kadınlığına ve evle ilgili işleri yapmaya devam etmeleri, kadınlar için bir başka çelişkili durumu ortaya koymaktadır.

Kadınların ve erkeklerin ev içinde kendilerine ait zamana ve mekâna sahip olması, evle kurulan bir diğer ilişki biçimini tanımlamaktadır. Ev yaşamı, aile üyeleri tarafından farklı deneyimlenmekte, kişisel zaman ve mekân kullanımı eşit ölçüde gerçekleşmemektedir. Bu anlamda evin büyüklüğünün yanı sıra çocuklarla birlikte yaşayıp yaşamama durumu da etkili olmaktadır. Görüşülen kadınlar, ev içinde kendilerine ait zaman ve mekân tanımlamakta zorlanmış ve çoğunun, salon ya da yatak odasını eşlerinden farklı zamanlarda kullanarak kendilerine yer ve zamanı yarattığı görülmüştür. Bu bağlamda kadınların ev ile özdeş kılınmasından kaynaklanan ve araştırmada erkeklerin de ifade ettiği "bütün evin kadınlara ait olduğu" görüşünün bir yanılgı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle mutfak, varsayılanın aksine, hiçbir kadın tarafından kişisel zaman geçirilen bir mekân olarak belirtilmemiştir. Dolayısıyla evle ilgili birçok iş ve sorumluluğu yerine getirmek için yoğun çaba harcamalarına karşın kadınların evde kendilerine ait bir yer ve zamanının olmaması, önemli bir çelişkiyi işaret etmektedir. Erkeklerin ise ev içinde kendilerine ait zaman ve mekân rahatlıkla tanımladıkları ve genellikle salonda vakit geçirdikleri, varsa çalışma odalarını kullandıkları görülmektedir.

Evle kurulan bir diğer ilişki biçimi eşyalara yüklenen anlamalara yöneliktir. Evi ev yapan özellikler arasında aile üyelerinin geçmişleriyle bağ kurulan eşyaların yer aldığı ve bu eşyaların toplumsal cinsiyet ilişkilerinin izlerini taşıdığı görülmektedir. Kadınlar için, özellikle annelerinden hatıra kalan eşyalarla birlikte el emeği olanlar manevi değer taşımaktadır. Erkekler ise genellikle geçmişleriyle ilişkili kişisel eşyalarına önem vermektedir. Eşler, evde saklanarak ya da sergilenerek korunan bu eşyaların çocuklarına hatıra kalmasını istemektedir.

Sonuç olarak, bir konutun eve/yuvaya dönüştürülmesi sürecinde evle kurulan ilişki biçimleri toplumsal cinsiyet açısından farklı deneyimlenmekte ve özellikle kadınlar için çelişkili durumlar içermektedir. Erkeklerin, ücretli emek katkısının ön planda olmasıyla ev ile ilgili işlerde oldukça sınırlı zaman ve emek harcaması, evde kendisine kişisel zaman ve alan ayırması ve evi ekonomik değerde bir konut ve statü göstergesi olarak görmesi, ev ile kurduğu ilişkide, genellikle sınıf, mülkiyet ve iktidar ilişkilerinin önem kazandığını göstermektedir. Kadınların, ev ve aile yaşamının kurulması ve sürdürülmesi için harcadığı yoğun zaman ve ev-içi emeği, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temel kaynağı olmaktadır.

Evin anlamının ve evle kurulan ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından çözümlenmesini amaçlayan bu çalışmada, araştırmanın sınırlılıklarından biri, örneklemin yaş dağılımı, yaşların gruplandırılması ve bu yaş gruplarına yönelik değerlendirmeler yapılması için uygun olmamasıdır. Bu nedenle, ileride evle ilişkili konularda yapılacak araştırmalarda yaş gruplarının oluşturulmasına imkân sağlayan bir örnekleme çalışması ve yaşlılık literatürü dikkate alınarak yaş grupları arasında karşılaştırma yapılması önerilmektedir. Bir diğer sınırlılık ise araştırmada emeklilik konusunun, sadece evde geçirilen zamanının artmasıyla özellikle erkeklerin ev işlerine harcadığı zaman ve emek üzerindeki etkisi açısından değerlendirilmesidir. Dolayısıyla ileride evle ilişkili konularda yapılacak çalışmalar için emeklilik konusunun üzerinde durulması bir başka öneri olarak sunulabilir.

EK 1:

Tablo 1. Görüşülen kişilerin demografik bilgileri

Aile	Aynı evde yaşayan kişi sayısı	Görüşülen kişiler	Cinsiyet	Görüşülen kişiler hakkındaki bilgiler
1	4 (Karı-koca, bir çocuk ve bir aile büyüğü)	Aynur	Kadın	49 yaşında, lisans mezunu, öğretmen olarak çalışıyor.
		Doğan	Erkek	55 yaşında, lisans mezunu, serbest meslek sahibi.
		Zeynep	Kadın	77 yaşında, okur-yazar, çalışmıyor, oğlu ve gelini ile birlikte yaşıyor.
2	2 (Karı-koca)	Canan	Kadın	53 yaşında, lise mezunu, ev kadını.
		Ahmet	Erkek	57 yaşında, lisans mezunu, mühendis olarak çalışıyor.
3	3 (Karı-koca ve bir çocuk)	Sedef	Kadın	50 yaşında lise mezunu, ev kadını.
		Yalçın	Erkek	56 yaşında, lisans mezunu, emekli.
4	3 (Karı-koca ve bir çocuk)	Reyhan	Kadın	54 yaşında, lisans mezunu, emekli.
		Cihan	Erkek	60 yaşında, lisans mezunu, emekli.
5	2 (Karı-koca)	Nurcan	Kadın	62 yaşında, lisans mezunu, emekli.
		Rıza	Erkek	56 yaşında, lisans mezunu, öğretmen olarak çalışıyor.
6	2 (Karı-koca)	Duygu	Kadın	53 yaşında, lisans mezunu, emekli.
		Semih	Erkek	54 yaşında, lisans mezunu, emekli.
7	2 (Karı-koca)	Ayşe	Kadın	78 yaşında, ilkokul mezunu, ev kadını.
		Ayşe'nin eşi	Erkek	86 yaşında, emekli. Sağlık sorunları nedeniyle görüşme yapılamamıştır.

8	3 (Karı-koca ve bir çocuk)	Aylin	Kadın	42 yaşında, doktora derecesine sahip, akademisyen olarak çalışıyor.
		Murat	Erkek	52 yaşında, lise mezunu, serbest meslek sahibi.
9	5 (Karı-koca ve üç çocuk)	Esra	Kadın	47 yaşında, lisans mezunu, memur olarak çalışıyor.
		Serdar	Erkek	47 yaşında, yüksek lisans mezunu, akademisyen olarak çalışıyor.
10	3 (Karı-koca ve bir çocuk)	Deniz	Kadın	35 yaşında, lisans mezunu, danışman olarak çalışıyor.
		Emre	Erkek	37 yaşında, doktora derecesine sahip, danışman olarak çalışıyor.
11	2 (Karı-koca)	Filiz	Kadın	78 yaşında, lise mezunu, ev kadını.
		Kemal	Erkek	80 yaşında, lisans mezunu, emekli.

Araştırmacıların Katkı Oranı:

1.Yazar % 60

2. Yazar% 40

Proje Desteği ve Teşekkür:

Bu çalışmanın dayandığı araştırma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından kabul edilen 1601E039 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

Bilimsel Etkinlik:

Bu çalışmada yer alan araştırmanın ilk aşama sonuçları, VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde (ODTÜ, Ankara) 2 Aralık 2016 tarihinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. ve Tura Demiryontan, N. (2012). (Der.) *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. İstanbul: Yordam.
- Allan, G. ve Crow, C. (1989). *Home and Family: Creating the Domestic Sphere*. London: Macmillan.
- Ayata, S. (1988). Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması ve Salon Kullanımı. *Toplum ve Bilim* 42: 5-25.
- Ayata, S. (2002). Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Der.) *Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat* içinde (s. 37-56). İstanbul: Metis.
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın Poetikası*. İstanbul: İthaki.
- Benston, M. (1969). The Political Economy of Women’s Liberation. *Monthly Review* 21(4): 13-27.
- Blunt, A. ve Dowling, R. (2006). *Home*. London: Routledge.
- Bora, A. (2009). Rüyası Ömrümüzün Çünkü Eşyaya Siner. A. Alkan (Der.) *Cins Cins Mekân* içinde (s. 63-75). İstanbul: Varlık.
- Bowlby, S., Gregory, S. ve McKie, L. (1997). ‘Doing home’: Patriarchy, Caring, and Space. *Women’s Studies International Forum*. 20(3): 343–350.
- Craik, J. (1989). The Making of Mother: The Role of the Kitchen in the Home. G. Allan ve C. Crow (Ed.) *Home and Family: Creating the Domestic Sphere* içinde (s. 48-65). London: The Macmillan Press.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. London: Sage.
- Ecevit, Y. (2013). Emek. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (s. 24-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gardiner, P. (1993). Housing and Gender: Beyond the Public/Private Dichotomy. H. C. Dandekar (Ed.) *Shelter, Women and Development: First and Third World Perspectives* içinde (s. 62-67). MI: George Wahr Publishing Company.
- Gregory, D., Johnston, R., Pratt, G., Watts, M. J. ve Whatmore, S. (2009). Home. *The Dictionary of Human Geography* içinde (s. 339-342). West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Heller, A. (1995). Where are We at Home? *Thesis Eleven* 41: 1-18.
- Hızıroğlu-Aygün, A., Köksal, S. ve Uysal, G. (2021). *Covid-19 Pandemisinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Ev İşlerini Kim Yaptı? Çocuklara Kim Baktı?* İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi Stiftung Mercator Girişimi.
<https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20210401-19040880.pdf>
- Hochschild, A. R. (1989). *The Second Shift*. New York: Penguin.
- hooks, b. (2015). *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics*. London: Routledge.
- Hunt, P. (1989). Gender and the Construction of Home Life. G. Allan ve C. Crow (Eds.) *Home And Family: Creating The Domestic Sphere* içinde (s. 66-81). London: The Macmillan Press.
- Hurdley, R. (2006). Dismantling Mantelpieces: Narrating Identities and Materializing Culture in the Home. *Sociology* 40(4): 717-733.

- İlkkaracan, İ. ve Memiş, E. (2020). *COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler*. UNDP. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.html>
- İnce Güney, Y. (2009). Konutta Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Cinsiyet: Yirminci Yüzyıl Ankara Apartmanları. A. Alkan (Der.) *Cins Cins Mekân* içinde (s. 102-135). İstanbul: Varlık.
- Kalaylıoğlu Y., Öztürk, A. M. ve Bingüler Eker, G. (2020). *The Economic and Social Impact of COVID-19 on Women and Men: Rapid Gender Assessment of COVID-19 Implications in Turkey*. United Nations Women Turkey Office. <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publication/s/2020/06/Rapid%20Gender%20Assessment%20Report%20Turkey.pdf>
- Kaşıkırık, A., Dokuzcan, H. ve Toprak, M. (2022) *Pandemi Gölgesinde Kadına Yönelik Şiddetin İzlenmesi Raporu*. Küresel Eşitlik ve Kapsayıcılık Ağı Derneği. https://www.esitlikvekapsayicilikagi.org/wp-content/uploads/2022/06/KAPI_Raporu_1-Haziran-2022_k.pdf
- Koskela, H. (1999). 'Gendered Exclusions': Women's Fear of Violence and Changing Relations to Space. *Geografiska Annaler* 81(2): 111-124.
- Madigan R. ve Munro M. (2002). 'The More We are Together': Domestic Space, Gender and Privacy. T. Chapman ve J. Hockey (Ed.) *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life* içinde (s. 61-72). London: Routledge.
- Madigan, R., Munro, M. and Smith, S. J. (1990). Gender and the Meaning of the Home. *International Journal Of Urban and Regional Research* 14(4): 625-647.
- Mallett, S. (2004). Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *The Sociological Review* 52(1): 62-89.
- Massey, D. (2001). *Space Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McDowell, L. (2003). *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Memiş E. ve Özay Ö. (2012). Ev içi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme. S. Sancar (Der.) *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (s. 239-268). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı (2020). *Koronavirüs Salgını Süresince Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu*. <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/koronavirus-salgini-suresince-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-izleme-raporu/>
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Cilt 1-2. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öncü, A. (2005). 'İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. A. Öncü ve P. Weyland (Der.) *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* içinde (s. 85-103). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özar, Ş. ve Memiş, E. (2021). *Korona Salgınının Yarattığı Kriz Kadın Emeği Açısından Ne İfade Ediyor? Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG)*. <http://www.keig.org/korona-salgininin-yarattigi-kriz-kadin-emeği-acısından-ne-ifade-ediyor/>
- Rowbotham, S. (1987). *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*. İstanbul: Payel.

- Tong, R. (2014). *Feminist Thought*. Boulder: Westview.
- Townsend, P. (2000). Gendered Space? An Exploration of The Gendered Meaning and Experience of 'Home' in Contemporary British Society. *Forum* 3(1): 40-46.
- Tyner, J. A. (2012). *Space, Place, and Violence*. London: Routledge.
- United Nations (UN) (2020). *The Impact of COVID-19 on Women, UN Policy Brief*. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Policy-brief-The-impact-of-COVID-19-on-women-en.pdf>
- Ünsal Gülmez, N. ve Ulusu Uraz, T. (2010). Metropolde Çeşitlenen Hanehalkları ve Konut. *itüdergisi/a* 9(1): 54-64.
- Valentine, G. (1989). The Geographies of Women's Fear. *Area* 21(4): 385-390.
- Young, I. M. (2005). *On Female Body Experience*. New York: Oxford University Press.

GÖRÜNMEYEN ÇOĞUNLUK “BİRİNCİ NESİL ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ”NİN COVID-19 SALGIN DENEYİMLERİ

Aylin Çakıroğlu Çevik¹

Öz

Ebeveynlerinden hiçbiri üniversite düzeyinde eğitim derecesine sahip olmayan öğrenciler birinci nesil üniversite öğrencileridir. Bu çalışmada, bu öğrenci grubunun COVID-19 salgını sürecindeki deneyimleri anlaşılmasına çalışılacaktır. COVID-19 salgını; sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamı derinden etkileyen dünyanın daha önce deneyimlemediği küresel bir süreçtir. Etkilediği alanlar ve güçlüklerle farklı grupların, özellikle dezavantajlı grupların daha olumsuz bir biçimde etkilendiği yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Salgından etkilenen en önemli demografik gruplardan biri de gençlerdir. Eğitim sürecinin içinde olan gençler, “evde kalma” politikasıyla yüz yüze eğitimden uzaktan/çevrimiçi eğitime geçmek zorunda kalmıştır. Bu geçiş, kendi içlerindeki eşitsizliklerin daha şiddetli biçimde görünür olmasına ve yeniden üretilmesine neden olmuştur. Uluslararası çalışmalarda, birinci nesil üniversite öğrencilerinin, dezavantajlı bir grup olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmada ise, Türkiye’deki üniversite öğrencilerin dörtte üçünü oluşturan bu öğrenci grubunun salgın sürecindeki deneyim örüntülerinin anlaşılması amacıyla, 14 öğrenciyle gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış mülâkatlar tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş ve dört ana tema ortaya çıkmıştır: ekonomik zorluklar, çevrimiçi eğitim, aile yanına geri dönme ve arkadaşlık ilişkileri. Bu temalar çerçevesinde yaşanan tüm güçlükler onların eğitime katılımlarına etki etmekte ve mezuniyet sonrası yaşamları için sorun oluşturma potansiyeline sahip görünmektedir. Bu nedenle, salgın dönemindeki deneyimlerden de anlaşıldığı üzere, yukarı sosyal hareketlilik için üniversitelerin sağladığı her türlü olanak birinci nesil öğrenciler için çok değerlidir. Öyleyse, kurumların onların ihtiyaçlarına yönelik politikalar üretmeleri, akademik, sosyal ve kültürel sermayeleri için yatırım yapmaları hem bireysel hem de ulusal düzeydeki refahın artmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: birinci nesil üniversite öğrencisi, COVID-19 salgını, çevrimiçi eğitim, eşitsizlik, güçlükler.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, aylin.cakiroglucevik@tedu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0967-0169

COVID-19 PANDEMIC EXPERIENCES OF THE INVISIBLE MAJORITY “FIRST-GENERATION UNIVERSITY STUDENTS”

Abstract

Students whose parents do not have a higher education degree are first-generation university students. This study aims to comprehend the COVID-19 pandemic experiences of this student group. In a way that the world has never previously seen, the COVID-19 pandemic is a global phenomenon that has a significant impact on social, cultural, economic, and political life. Studies have revealed that different groups, especially disadvantaged groups, are negatively affected more by the difficulties and areas it affects. One of the most important demographic groups affected by the pandemic is the youth. Young people in the education process had to switch from face-to-face education to distance/online education with the policy of "stay at home". This transition has caused the inequalities within themselves to be more visible and reproduced. International studies indicate that first-generation university students are a disadvantaged group. In this study, semi-structured interviews with 14 students were evaluated with a thematic analysis method to understand the experience patterns of this student group, which constitutes three-quarters of university students in Turkey, and four main themes have emerged: economic difficulties, online education, returning to family (family reunion), and friendship relations. All the difficulties experienced within the framework of these themes affect their participation in education and seem to have the potential to create problems for their lives after graduation. Because of this, as evident from the experiences during the pandemic, all kinds of opportunities provided by universities for upward social mobility are very valuable for first-generation students. Therefore, making policies that address their needs and investing in their academic, social, and cultural capital will contribute to the increase of welfare at both individual and national levels.

Keywords: first-generation university student, COVID-19 pandemic, online education, inequality, difficulties.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, 2019’da Çin’de ortaya çıkan ve kısa bir zamanda tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgınından önce de büyük çaplı birçok salgını deneyimlemiştir. Ancak COVID-19, dünyanın her yerine yayılması ve yaşamın tüm alanlarını etkisi altına alması bakımından önceki salgınlardan oldukça farklıdır. Nitekim bu salgın, kısa bir sürede dünyaya yayılınca, 11 Mart 2020’de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilmiştir. Dünyanın pek çok yerinde sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamı derinden etkileyen bu salgının, özellikle küresel salgın ilan edildiği ilk dönemlerde, yayılma hızı göz önünde bulundurularak herkes için eşit şekilde bir tehdit oluşturduğu varsayılmıştır. Ancak salgının, yayılımına bağlı olarak deneyimler çoğaldıkça, gelir eşitsizliği başta olmak üzere birçok farklı sosyal eşitsizlikle şekillenen farklı düzeylerde sosyal kırılganlıklara sahip grupları daha çok etkilediği (Matthewman ve Huppertz, 2020) ortaya konmuştur.

Gençlerin özellikle salgın öncesindeki yaşam koşulları; “enerjik, hareketli, coşkulu, değişime açık olma” gibi ön kabul niteliğindeki özellikleriyle birlikte ele alındığında, kapanmalar nedeniyle, eğitim ve sosyal hayattan uzak kalarak salgının olumsuz etkilediği önemli gruplardan biri olduğu daha rahat anlaşılacaktır. Bu nedenle gençlerin yaşamında önemli değişimlere neden olan salgının sosyo-ekonomik boyutlarını daha iyi anlayabilmek için gençlerin salgın deneyimlerindeki *örüntüleri* anlamak önem taşımaktadır. Ancak “gençlik” ya da “gençler” kavramı, tek tip/homojen bir kategoriye ifade etmez. Belirli bir yaş grubu söz konusu olsa da sosyo-ekonomik yapılar, değerler, toplumsal cinsiyet, sosyal ve kültürel sermaye gibi eksenlerde birbirinden ayrıışan farklı gençlik kategorileri söz konusudur.

Birleşmiş Milletler’in tanımı ile 15-24 yaş aralığında olan kişiler genç (UN, 2020) olarak tanımlandıklarından, bu grubun önemli bir kısmının öğrenci² olduğu görülmektedir. Ancak öğrenci olan gençlerin homojen bir yapıya sahip olmadığı dikkate alınırsa, farklı kategorilerdeki öğrenci alt gruplarının salgın sürecini deneyimleme biçimlerinde farklılıklar olabileceği öngörülür. Bu nedenle farklı grupların salgın sürecindeki eğitim deneyimlerinin incelenmesi hem alan hem de politika yapıcılar için önem arz etmektedir. Bu çalışma ise, ebeveynlerinden hiçbiri üniversite düzeyinde eğitim derecesine sahip olmayan öğrenciler olarak tanımlanan birinci nesil üniversite öğrencilerinin salgın sürecindeki deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu öğrenci grubunun sahip olduğu ekonomik (sosyo-ekonomik statüleri), sosyal ve kültürel sermayeleri ikinci nesil (ebeveynlerinden herhangi biri üniversite düzeyinde eğitim derecesine sahip olan) öğrencilerden daha düşük düzeyde (Çevik, 2015; Engle, 2007; Jehangir vd., 2020; Riehl, 1994) olduğu için üniversite eğitimi; onlar için sınıfsal, kültürel ve sosyal sermayelerini değiştirme ve yukarı sosyal hareketlilik imkânı sağlayacak bir ortam sağlar. Dolayısıyla, bu grup için üniversiteye erişmek, akademik ve sosyal katılım sağlamak, ailelerinin (atfedilen) sınıfsal pozisyonundan daha yukarıda bir yer edinmek- yani yukarı sosyal hareketlilik- açısından çok daha değerli ise, salgın ile birlikte uzaktan eğitim sürecinde bu dezavantajlı öğrenci grubu neler deneyimlemiş olabilirler? Üniversitenin yüz yüze eğitimde öğrencilerine sağladığı olanaklardan, sosyal ve kültürel sermayeden/katkılardan uzaktan eğitim nedeniyle mahrum kalmaları söz konusu olabilir mi? Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, Türkiye’de üniversite öğrencilerinin %73’ünü (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015) oluşturan bir grup olmasına rağmen bu öğrencilerle ilgili sınırlı sayıdaki çalışmaya katkı sağlamak ve salgın sürecindeki deneyimlerinden yola çıkarak üniversitenin yüz yüze eğitimde öğrencilerine sağladığı olanakların, sosyal ve kültürel sermayenin/katkıların önemini vurgulamaktır.

² 2020-21 yılı TÜİK ve MEB istatistiklerine göre, Türkiye’de net okullaşma oranı 14-17 yaş grubu için %90,76 ve yükseköğrenim net okullaşma oranı %44,4’tür.

1. BİRİNCİ NESİL ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİ

Genel olarak “birinci nesil üniversite öğrencisi”, ebeveynlerinden hiçbiri üniversite düzeyinde eğitim derecesine sahip olmayan öğrenciyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, ailede üniversiteye erişen ve devam eden ilk kişiler ya da anne veya babası en fazla lise diplomasına sahip olan öğrenciler olarak tanımlanmaktadır (Billson ve Terry, 1982; Hottinger ve Rose, 2006)³. Birinci nesil öğrenciler, homojen bir grup olmamakla birlikte çoklu ve kesişen kimlikleri/kesişimsellikleri de barındırmaktadır (Beattie, 2018; Ives ve Castillo-Montoya, 2020; Orme, 2021). Örneğin, Amerika’da tüm lisans öğrencilerinin yaklaşık üçte birini (Cataldi vd., 2018) oluşturan bu grup yeterince temsil edilmeyen, ırksal olarak azınlıklardan oluşan (siyahi, yerli, Hispanik vd.), daha yaşlı, kadın, bakmakla yükümlü olduğu çocukları olan, düşük akademik başarılı ve düşük gelirli ailelerden gelen öğrencilerdir (Riehl, 1994; Engle, 2007; Jehangir vd., 2020). Dolayısıyla, “kesişen ezilen kimlikler”in oluşturduğu bir grup olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Santa-Ramirez vd., 2022a). Bu nedenledir ki; birinci nesil, sosyal eşitsizlik, eğitimde fırsat eşit(siz)liği ve yukarı sosyal hareketlilik süreçlerini anlamak için kritik bir grup (Beattie, 2018) olduğu için hem genel olarak bu gruba hem de grup içindeki farklılıklara dair çalışmalara ihtiyaç vardır.

Yukarı sosyal hareketlilik, kişilerin içine doğdukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşullardan daha iyi koşullara ulaşmak olarak tanımlanırsa, eğitim ve özellikle de yükseköğrenim nesiller arası sosyal hareketliliğin önemli bir aracıdır (Aslankurt, 2013). Sadece ebeveynlerden daha yüksek seviyedeki bir eğitim derecesine sahip olmak değil, aynı zamanda kaliteli bir eğitime ulaşmak da sorgulanması gereken bir gerçekliktir. Eğitimde fırsat eşitliği kavramını göz önüne alarak değerlendirdiğimizde ise, kişilere atfedilen statülerinden ne derecede bağımsız olarak kazanılan/başarılan statülere erişileceğinin de sorgulanması gerekir. Dolayısıyla, birinci nesil üniversite öğrencileri, atfedilen statülerine bağlı olarak var olan dezavantajları ile birlikte ve bunlara rağmen eğitim süreçlerini yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle, onların bu süreç içerisinde izlenmeleri ve desteklenmeleri hem kişisel hem de ulusal düzeyde refah için elzemdir.

Son yıllarda birinci nesil üniversite öğrenci sayılarında artış olduğu bilinmektedir (Ishitani, 2003; Pike ve Kuh, 2005). Türkiye’de ise, üniversite öğrencilerinin %73’ünün ebeveynleri üniversite mezunu değildir. Başka bir ifade ile üniversite öğrencilerinin yaklaşık dörtte üçünü, birinci nesil üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Bu durum Avrupa ülkelerinden farklı olmakla birlikte (European Commission/EACEA/Eurydice, 2015), son yıllarda açılan yeni üniversiteler ve kontenjan artışları nedeniyle üniversiteye giren öğrenci sayısındaki artışla (YÖK, 2022) ilişkilendirilebilir. Genel olarak bu grubun artışı, sosyal hareketlilik çalışmalarının ortaya koyduğu ebeveynler ve çocukları arasındaki eğitim düzeyi konusundaki güçlü ilişkinin (ya da nesiller arası aktarımın ya da sınıfsal yeniden üretimin) kırıldığını göstermektedir (Gofen, 2009)⁴. Bu kırılma ya da birinci nesil üniversite öğrencilerinin artan sayıları, aynı zamanda, eğitimin sosyal hareketlilik için bir araç ve genel olarak bireylerin kişisel refahı için önemli olduğuna işaret etmektedir. Ancak yine de kurumsal yapıların birinci nesil için ne derece kapsayıcı olduğuna ve hem katılım hem de mezuniyet sonrası için onların gelişimlerine ne derece katkı sağladığına dikkat edilmelidir.

Birinci nesil öğrenciler hem üniversite öncesinde hem de üniversite eğitimleri boyunca deneyim, bilgi, kazanımlar ve ilişkiler açısından akranlarından farklılık göstermektedir (Terenzini vd.,

³ Bu tanım aslında geleneksel aile tanımını esas alarak, çeşitli aile yapılarını göz ardı etmektedir. Dolayısıyla biyolojik ebeveynlerin eğitim seviyesinin dikkate alındığı bu tanımlamada, üvey ebeveynler ya da koruyucu aileler dışarda bırakılmaktadır. Bu nedenle, Toutkoushian vd. (2018) bu tanımlamanın farklı aile biçimlerini de kapsayacak biçimde genişletilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

⁴ Bu yaklaşıma karşılık, yükseköğretimdeki büyümenin sosyal hareketlilik açısından etkisinin az ya da hiç olmadığını ortaya koyan çalışmalar da söz konusudur (Bar-Haim ve Shavit, 2013; Breen, 2010; Raftery ve Hout, 1993; Touche, 2011).

1996). Örneğin birinci neslin üniversiteye geçiş sürecinde zorlandıkları (Pratt vd., 2019; Ricks ve Warren, 2021) fakat üniversitede eğitime başlamalarının arkasında ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirme ve aileye destek olmak amacının olduğu görülmektedir (Inman ve Mayes, 1999; Ayala ve Striplen, 2002; Bui, 2002). Ayrıca birinci nesil öğrencilerin kendileri için düşük seviyede akademik hedefler koyduğu, evlerine yakın ve yurt yerine evde kalma ihtimallerinin yüksek olduğu, yerleşmesi kolay üniversiteyi veya bölümleri tercih ettiği ve üniversiteyi işe hazırlık süreci olarak algıladıkları için pratik ve uygulamalı alanda yoğunlaştıkları saptanmıştır (Nunez ve Cuccaro-Alamin, 1998; Aspelmeier vd., 2012; Beattie, 2018; Çevik, 2015). Öte yandan, birçok çalışma, bu öğrencilerin akranlarından farklı olarak üniversiteye erişim için yeterli bilgi, beceri ve kaynağa sahip olmadıklarını, yani bazı zorluk ve dezavantajlara sahip olduklarını belirtmektedir. Örneğin düşük aile geliri, yetersiz aile desteği ve katılımı, ailenin eğitime düşük düzeyde önem vermesi, eğitim haklarına dair temel bilgilerde eksiklik, kaynaklara ulaşım sorunu, yetersiz ekonomik ve eğitimsel kaynaklar, üniversite seçiminde yetersiz destek, düşük hazır bulunuşluk seviyesi, düşük problem çözme, analitik ve eleştirel düşünme becerisi bu zorluklardan bazılarıdır (McConnell, 2000; Warburton vd., 2001; Tym vd., 2004; Clauss-Ehlers ve Wibrowski, 2007; Engle, 2007, Arum ve Roksa, 2011; Redford ve Hoyer, 2017).

Bourdieu (1977, 1986) ve Coleman’ın (1988) belirttiği gibi, öğrencilerin sahip oldukları sosyal ve kültürel sermayeleri onların üniversiteye erişimi kadar üniversite sayesinde kazanacakları kültürel ve sosyal sermayeleri için de çok önemlidir. Çünkü eğitimleri boyunca sergiledikleri sosyal, kültürel ve akademik katılım ilk baştaki eksiklerini/yetersizliklerini tamamlamalarını sağlayabilir. Dolayısıyla, diğer öğrencilerle aralarındaki farkı kapatmak için üniversite iyi bir fırsat olabilir. Bu süreç içerisinde aktif katılım ve motivasyon düzeyi kritiktir. Aidiyet duygusunu da güçlendiren sosyal ve akademik katılım (Museus ve Chang, 2021; Santa-Ramirez vd., 2022b; Grim vd., 2022) için akranlarıyla ve öğretim üyeleriyle iletişim içinde olmaları, müfredat dahilinde veya dışında etkinliklerde bulunmaları, projelerde yer almaları, öğrenci topluluklarına dahil olmaları, akademik veya sosyal aktivitelere katılmaları akranlarına kıyasla birinci nesil için çok daha kıymetlidir. Başka bir deyişle, eğitime katılım sayesinde elde edilen bilgi, beceri ve deneyim hem sosyal hem akademik hem de entelektüel gelişim-yani “kültürel sermaye stoğu”- açısından bu grup için ayrı bir öneme sahiptir (Pascarella vd., 2004)

Birinci nesil öğrencilerin üniversiteye erişimindeki dezavantajlara benzer biçimde; yeni bir sosyal, kültürel ve akademik ortama uyum sağlamaları ve başarılı olmaları için bilgi, destek ve ulaşılabilir kaynaklarla ilgili sosyal, ekonomik ve kültürel sermayeleri de yeterli değildir (Schwartz, vd., 2018). Örneğin, zaman ve bütçe yönetimi problemi, bürokratik süreçler hakkında yetersiz bilgi, akademik beklentileri kavrayamama, yetersiz ders çalışmaya ayrılan zaman, düşük sosyal ve akademik katılım, yetersiz çalışma araçları ve alanları, mali kaynaklarla ilgili fazla endişe, yetersiz sözlü ve yazılı iletişim becerisi, düşük öz-yeterlilik, yetersiz aile desteği, vd.. Bu zorluklar birinci nesil öğrenciler için, okuldan erken ayrılma, okurken bir işte çalışma ya da mezun olunca iş bulamama gibi sonuçlara neden olmaktadır (Thayer, 2000; Tym vd., 2004; Engle, 2007; Kiebler ve Stewart, 2022).

Sonuç olarak hem üniversite öncesinde hem de eğitim sürecinde birçok güçlükle karşılaşan ve dezavantaja sahip olan birinci neslin genel olarak eğitim deneyimleri avantajlı gruplardaki öğrenci akranlarından kaynaklara erişim, akademik, sosyal ve kültürel katılım açısından farklı olmaktadır.

2.COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE EĞİTİM VE BİRİNCİ NESİL ÖĞRENCİLER

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını, yalnızca sağlık açısından değil; eğitim dâhil olmak üzere hayatın tüm alanları bakımından önemli sonuçlara yol açmıştır. COVID-19 salgınının eğitim alanında meydana getirdiği başlıca etki, yüz yüze eğitime ara verilmesi olmuştur. Küresel düzeyde, 1 Nisan 2020 tarihli rakamlara göre, 185 ülkede okullar ve yüksek öğretim kuruluşları kapatılmış, kayıtlı

öğrencilerin %89,4'ünü oluşturan 1.542.412.000 öğrenci bu durumdan etkilenmiştir (Marinoni vd., 2020:8).⁵ Türkiye'de ise, COVID-19 salgınının ortaya çıktığı 2019-2020 öğretim yılında ilk olarak 16 Mart 2020'den itibaren üç hafta süreyle eğitime ara verilmiş ve ardından 23 Mart Pazartesi gününden itibaren uzaktan eğitim kapasitesine sahip olan tüm üniversitelerde uzaktan eğitime geçileceği duyurulmuştur (YÖK, 2020). Bu akademik dönemde yükseköğretimde kayıtlı toplam 7.940.133 öğrenci (ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora) (YÖK, 2020) hızlı bir biçimde uzaktan eğitime geçiş yapmıştır.

Yapılan çalışmalar, okulların bir hafta kapalı kalmasının dahi, uzun vadeli olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları olduğunu göstermektedir (OECD, 2020: 9; Azevedo vd., 2021). Örneğin, okulların kapanması, benzeri görülmemiş sayıda genç insanın eğitiminde önemli bir kesintiye neden olmuş ve bir kısmının eğitim yaşamlarının son bulması (okuldan erken ayrılma) riskini de ortaya çıkarmıştır (UN IANYD, 2020: 7). Okullar sadece eğitim alınan kurumlar olmayıp aynı zamanda genç insanların sosyalleştikleri, kendilerini ve yeteneklerini keşfettikleri sosyal ve kültürel alanlardır. Bu nedenle gençlerin eğitim alanlarından uzun süreli olarak uzak kalması; birbirleriyle inşa ettikleri sosyal destek ağlarının yıpranması, aidiyet ve genel sosyal refah seviyelerinin düşmesine de yol açmıştır (OECD, 2020: 8).

Gençlerin COVID-19 salgını sürecinde eğitimle ilgili deneyimleri birçok çalışmaya konu edilmiştir (Coman vd., 2020; Devkota, 2021; Gillis ve Krull, 2020; Grewenig vd., 2021; Lassoued vd., 2020; Ilieva vd. 2021). Bu çalışmalarda genel olarak, çevrimiçi eğitim süreçleri ve uzaktan eğitimin gençlere kazandırdığı yeni beceriler ve/veya gençlerin karşısına çıkardığı zorluklar ele alınmakta, zaten var olan ama pekişen eşitsizliklere dikkat çekilmekte ve bu zorlukların aşılmasına katkı sunabilecek öneriler geliştirilmektedir. Bu çalışmalarda da ortaya konulduğu üzere, salgın sürecinde eğitim alanındaki en büyük değişim, okulların kapatılıp dijital ortamda uzaktan eğitim uygulamasına geçilmesidir (Iivari vd., 2020: 4). Çünkü salgının önüne geçmek için başvurulan "evde kalma" yöntemi, gençler için ancak uzaktan eğitimle mümkün olabilmektedir. Ancak salgın sürecinde teknolojinin böylesi yoğun kullanımı, bir taraftan eşitlikçi öğrenme deneyimleri sunmaya imkân tanırken diğer taraftan da mevcut eşitsizliklerin büyümesine ve yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Casey, 2020; Hall vd., 2020: 436; Casey, 2020; Davis vd., 2021). Öyle ki, ekonomik olarak ulaşılabilir eğitim imkânları sunulduğunda dahi uzaktan öğrenme araçları ve internete erişim kanallarından yoksun olan gençlerin salgın sürecinde eğitimlerini devam ettirmekte zorluk çektikleri görülmüştür (UN IANYD, 2020: 7). Bu çerçevede salgın sürecinde birçok ülke alternatif eğitim formları sunmuş olsa bile dünya genelindeki öğrencilerin ancak yarısı, öğretim programlarının tamamına veya çoğuna ulaşabilmiştir (OECD, 2020: 9). Bu tablo da aslında, internet ve elektronik aygıtlara ulaşma imkânları açısından öğrenciler arasındaki mevcut eşitsizliğin çevrimiçi eğitim sürecinde büyüyüp belirginleştiğini ve bir tür "dijital uçurum"a dönüştüğünü göstermektedir. Söz konusu uçurum hem teknolojiye erişim olanaklarındaki hem de dijital araçları, öğrenme pratiklerine anlamlı biçimlerde entegre edebilmeyi gerektiren becerileri edinip geliştirmedeki eşitsizlikler şeklinde düşünülmelidir (Iivari vd., 2020: 5). Salgın süresince öğrencilerin, çevrimiçi eğitime dair; sistemsel hatalar, yoğunluk sebebiyle sistemin yavaş çalışması, ders sürelerinin kısa olması ve internet kotaları nedeniyle yaşanan sınırlılıklar gibi konulardan yakındıkları görülmektedir (Pinar ve Dönel Akgül; 2020). Bu çerçevede öğrencilerin, uzaktan çevrimiçi eğitim sürecinde eğitim planlaması ve dijital sistemlere dair güçlüklerle karşılaştıkları, aynı zamanda bu uygulamalara erişim bakımından ekonomik sıkıntılar da yaşadıkları görülmektedir.

Çevrimiçi eğitim, eğitimcilerin sahip olduğu pedagojik araçları kısıtlayarak öğrencilerin kaygı ve isteksizlik seviyelerini yükseltmiştir (UNFPA & IFRC, 2020: 8). Uzaktan eğitimin yol açtığı bir diğer güçlük de yüz yüze eğitim sürecindeki sosyal etkileşimi neredeyse sıfıra indirmiş olmasıdır. Sosyal etkileşimin kısıtlanması, öğrencilerin akran etkileşimi ile öğrenme veya diğer öğrencilerin soruları aracılığıyla

⁵ Daha detaylı rakamlar için bakınız: <https://covid19.uis.unesco.org/global-monitoring-school-closures-covid19/>

öğrenme gibi teknikleri kullanamaması anlamına gelmekte ve böylece öğrencilerin okul ortamının sağladığı motivasyon ve okul kültürünü oluşturan unsurlarından mahrum kalmasına neden olmaktadır (Özer ve Suna, 2020: 163). Tüm bunlarla birlikte uzaktan eğitimin, yüz yüze eğitimdeki kaliteyi yakalama garantisi olmasa bile, hiç eğitim alamamaktan daha iyi olduğunu da yine yapılan çalışmalar (Marinoni vd., 2020: 25) ortaya koymaktadır.

Öğrenci grubu homojen bir grup değildir ve farklı sosyo-ekonomik özellikleri nedeniyle kendi içlerinde alt grupları söz konusudur ve eğitim deneyimleri açısından bu grupların arasında farklılıklar söz konusu olabilir. Salgın sürecindeki öğrenci odaklı çalışmalar, genel olarak öğrenciler arasında ortaya çıkan eşitsizlikler ve güçlükleri vurgularken, bunlar nedeniyle birinci nesil üniversite öğrencileri arasında çok daha fazla sorun yaşanmasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Bu sorunları kısaca şu şekilde sıralamak mümkün: kapanmalara bağlı olarak izolasyon sorununun yol açtığı zihinsel sağlık sorunları, yüksek kaygı, stres ve yalnızlık duygusu, akran ve öğretim üyeleri ile iletişim kopukluğu, aidiyet duygusunda düşüşe bağlı okul terki, akademik ve sosyal etkinliklerden mahrumiyet, aile yanına geri dönüş, aile içindeki sorumluluklarda ve bakım emeğinde artış, ekonomik güvensizlik, aile üyelerinin maaş kaybı, artan yaşam ve teknoloji harcamaları gibi ekonomik zorluklar, yetersiz çalışma alanları, teknolojik kaynaklara erişim sorunu, çevrimiçi eğitime uyum, devam ve katılım zorluğu (Baum, 2020; Soria vd., 2020; Barber vd., 2021; Davis vd., 2021; Santa-Ramirez, 2022b; Kiebler ve Stewart, 2022).⁶

Görüldüğü gibi var olan güçlüklerle birlikte, COVID-19’a bağlı olarak eklenen yeni güçlükler ve zorluklar birinci nesil için bu dönemin çok daha zor koşullarda deneyimlenmesine neden olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki, salgın döneminde yaşanan bu sorunlar sadece o dönemle sınırlı değildir. Dolayısıyla bu dönemin birinci nesil öğrencilerin üzerindeki etkisi salgın sonrası kısa-orta ve uzun vadede incelenmelidir. Bu çalışma ise, “COVID-19, Türkiye’de birinci nesil üniversite öğrencilerini nasıl etkiledi? Öğrenciler bu süreçte neler deneyimledi?” şeklinde temel iki soruyu merkeze alarak bu grubun deneyimlerini anlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma, Türkiye’de birinci nesil üniversite öğrencileriyle ilgili sınırlı sayıda çalışmadan biri olarak, salgın sürecinin etkilerini yeniden gündeme taşımayı da amaçlamaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, 2020 yılında TÜBİTAK desteğiyle gerçekleştirilen “Gençlerin COVID-19 Salgını ile Baş Etme Stratejilerinin Farklı Dinamikleri” başlıklı araştırmanın verilerine dayanmaktadır. Veri toplama sürecinde karma araştırma yöntemi kullanılarak birçok açıdan bu dinamiklerin anlaşılması amaçlanmıştır. Projenin araştırma evreni, Türkiye’de 18-30 yaş aralığındaki gençlerdir ve onların salgın ile baş etme stratejileri, dayanıklılık ve uyum süreçleri, yaşama dair görüşleri, tecrübeleri ve algıları; nitel ve nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Veriler, Eylül-Kasım 2020 tarihleri arasında eş zamanlı gerçekleştirilen çevrimiçi anket ve çevrimiçi mülâkatlar ile toplanmıştır. Anket duyurusu Facebook, Twitter vb. sosyal medya hesaplarından yapılmıştır. 1129 gencin katıldığı anketten, mülâkata gönüllü olarak katılmak isteyen ve e-posta adreslerini paylaşan 40 gençle çevrimiçi mülâkat gerçekleştirilmiştir (iç-içe örnekleme yöntemi / nested sampling).

Bu çalışma ise, 18-30 yaş aralığında farklı eğitim düzeylerinden proje kapsamında mülâkata katılan toplam 40 gençten sadece, çalışmanın hedef grubu olan, ebeveynlerinden hiçbiri üniversite düzeyinde eğitim derecesine sahip olmayan (birinci nesil) lisans düzeyindeki 14 üniversite öğrencisinin yarı-yapılandırılmış mülâkatlarına dayanmaktadır. Nicel verilerin kullanılması ya da karşılaştırmalı bir

⁶ Olumsuz etkilerin yanı sıra bazı olumlu etkilerin ortaya çıktığını savunanlar da vardır. Örneğin, Orme (2021) uzaktan eğitime geçiş ile birlikte üniversitelerin web sitelerini güncelleyip daha aktif bir biçimde sosyal medya hesaplarında bilgi paylaşmaları nedeniyle öğrencilerin yüz yüze dönemden farklı olarak burs, kaynak ve diğer servisler konusunda daha fazla bilgi edindiklerini ve birinci nesil için önemli bir gelişim imkânı sağladığını belirtmektedir.

çalışma yapmak yerine, sadece nitel verilerin kullanılmasındaki temel amaç, nitel çalışmaların doğrudan birinci nesil katılımcılarla ilgili zengin bilgi aktarması ve onların “sesinin” duyulmasına imkân sağlamasıdır. Dolayısıyla, birinci nesil üniversite öğrencilerini görünür kılmayı ve deneyimlerini onların ifadeleriyle aktarmayı sağlayacağı için nitel veriler kullanılmıştır.

Bu veriler ise, öğrencilerin salgın süresince deneyimlerini anlamak üzere, davranış ve düşüncelerini anlamak için en uygun yöntem olan tematik analiz yöntemi (Guest vd., 2011) kullanılarak analiz edilmiştir. Çevrimiçi gerçekleştirilen mülâkatlar önce deşifre edilmiş, sonra bu mülâkat deşifreleri tek tek ve birkaç defa okunarak ilk kodlama işlemi yapılmıştır. Daha sonra ilk kodlardan yola çıkarak tümevarımsal yöntem ile temalar oluşturulmuştur. Bu çerçevede; ekonomik zorluklar, çevrimiçi eğitim, ailenin yanına geri dönme ve arkadaşlık ilişkileri olmak üzere dört ana tema başlığına ulaşılmıştır. Dolayısıyla, bu temalar etrafında birinci nesil üniversite öğrencilerinin salgın sürecindeki deneyimleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

3.1.Katılımcılar

Mülâkata katılan birinci nesil üniversite öğrencilerinin seçilmiş bazı sosyo-demografik özellikleri aşağıda verilmektedir:

Tablo 1: Birinci Nesil Lisans Öğrencilerinin Bazı Sosyo-demografik Özellikleri

	Katılımcı ⁷	Cinsiyet	Yaş	Üniversite	Alan	Salgın öncesinde yaşadığı yer	Salgın süresince yaşadığı yer	Anne eğitim düzeyi	Baba eğitim düzeyi	Anne çalışma durumu	Baba çalışma durumu	Hane Geliri
1	Ayşe	Kadın	22	Balıkesir Ü.	Sosyal Bil.	Balıkesir aile ile	Balıkesir aile ile	Lise	İlkokul	Emekli	Emekli ve Çalışıyor	7500TL
2	Bahar	Kadın	20	Kastamonu Ü.	Eğitim	Kastamonu devlet yurdu	Gaziantep aile ile	İlkokul	Ortaokul	Hayır	Evet	3000-4000TL
3	Cemre	Kadın	20	İstanbul Ü.	Sosyal Bil.	İstanbul aile ile	İstanbul aile ile	Lise	Lise	Evet	Evet	8000 TL
4	Dilek	Kadın	21	Ankara Ü.	Filoloji	Ankara Özel yurtda	Kayseri aile ile	İlkokul	Lise	Hayır	Emekli	3000TL
5	Esen	Kadın	21	Kırıkkale Ü.	Sosyal Bil.	Kırıkkale aile ile	Kırıkkale aile ile	İlkokul	Lise	Hayır	Evet	8000-9000tl
6	Fatma	Kadın	22	Çankırı Karatekin Ü.	İdari Bil.	Çankırı öğrenci evi	Giresun aile ile	İlkokul	Lise	Hayır	Evet	8000-10000TL
7	Gül	Kadın	23	Ankara Ü.	İletişim	Ankara aile ile	İstanbul ablası ile	Okur-yazar değil	İlkokul	Hayır	Emekli ve Evet	4000-5000TL

⁷ Görüşmeci isimleri, görüşmecilerin kimliklerinin gizliliğini sağlamak açısından rumuz isimlerdir.

8	Hazal	Kadın	22	Samsun Ondokuz Mayıs Ü.	Sosyal Bil.	Samsun devlet yurdu	Artvin aile ile	Lise	İlkokul	Evet	Evet	3000- 4000TL
9	Ali	Erkek	24	Özyeğin Ü.	Sosyal Bil.	İstanbul tek başına	Kuşadası aile ile	Lise terk	Lise terk	Hayır	Emekli	4000TL
10	Berk	Erkek	20	Ankara Ü.	Filoloji	Ankara aile ile	Ankara aile ile	Lise	İlkokul	Hayır	Evet	3500- 4000 TL
11	Cemil	Erkek	22	Bitlis Eren Ü.	Sosyal Bil.	Bitlis devlet yurdu	Bingöl aile ile	Okur- yazar	İlkokul	Hayır	Evet	2325TL
12	Demir	Erkek	22	Dokuz Eylül Ü.	Sosyal Bil.	İzmir öğrenci evi	Siirt aile ile	Okur- yazar değil	Okur- yazar değil	Hayır	Emekli	2500- 3000 TL
13	Emre	Erkek	22	Gazi Ü.	Sosyal Bil.	Ankara özel yurtta	Eskişehir anne ile	Lise	Lise	Hayır	Hayır	4500 TL
14	Fikret	Erkek	22	Kırıkkale Ü.	Sosyal Bil.	Ankara öğrenci evi	Mersin aile ile	Lise	İlkokul	Evet	Evet	----

20-24 yaş aralığındaki 14 katılımcının 8’i kadın 6’sı erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Üniversite dağılımına baktığımızda ise Ankara, Balıkesir, Bitlis Eren, Çankırı Karatekin, Dokuz Eylül, Gazi, İstanbul, Kastamonu, Kırıkkale, Samsun Ondokuz Mayıs ve Özyeğin Üniversitelerinden öğrenciler oldukları görülmektedir. Sosyal bilimler alanından öğrencilerin çoğunlukta olduğu katılımcılar en az 2. ve en fazla 5. Sınıf öğrencileridir. Salgın öncesi ve sonrası yer değişikliğine baktığımızda ise, sadece 5 öğrencinin yer değişikliği yapmadığı, diğerlerinin ise eğitim gördükleri şehirdeki yurt veya öğrenci evlerinden başka bir şehirde bulunan ailelerinin yanına geri gittikleri görülmektedir. Çoğunluğu (11) çalışmadığını, çalışanlar (3) ise geçici ve yarı zamanlı işlerde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak anne ve babaların eğitim düzeyi, en düşük seviye olan “okur-yazar değil” ile birinci nesil için en yüksek eğitim düzeyi olan “lise mezunu” seviyelerinde değişmektedir. Annelerin çoğunluğu ücretli bir işte çalışmazken, babaların çalışma durumu eğitim düzeyleriyle ilişkilidir. Örneğin lise mezunu bir baba belediyede şoför olarak düzenli bir işte çalışırken, ilkökul mezunu bir baba düzensiz gelire karşılık gelen inşaat işçiliği, kalıpcılık veya hayvancılık yapmaktadır. Ayrıca emekli olan anne-babalar azınlıkta olmakla birlikte ek iş yapan emekli babalar da söz konusudur. Son olarak, katılımcılar hane geliri sorusuna “sanırım” diyerek veya aralık belirterek cevap vermişler ve buna göre hane gelirleri 2.325 TL (aşgari ücret) ile 10.000 TL⁸ arasında değişiklik göstermektedir.

4.YAŞANDI BİTTİ (Mİ?): COVID-19 DENEYİMLERİ

Birinci nesil lisans düzeyindeki üniversite öğrencilerinin salgın sürecindeki deneyimlerini anlamak amacıyla yarı-yapılandırılmış mülâkatlar analiz edilmiş ve sonucunda ortaya çıkan temalar başlıklar halinde ele alınmıştır.

⁸ 2020 yılı dolar kuruna göre bu rakamlar, 390\$-1677\$’a karşılık gelmektedir.

4.1. Ekonomik Zorluklar

Genel olarak tek çalışanlı ve hane geliri açısından düşük ve orta-alt gelir grubundan ailelere sahip birinci nesil üniversite öğrencileri, salgın sürecinde daha çok ekonomik olarak zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Emekli maaşı gibi düzenli bir gelire sahip olanlar ile olmayan ailelerde farklı zorluklar da yaşanmıştır. Salgına bağlı kapanmalar ile birlikte inşaat, servis sektörü gibi birçok iş sektöründeki dur(akla)ma ve 65 yaş üstü sokağa çıkma yasağıyla, kişilerin geliri olumsuz etkilenmiş ve gelir kayıpları yaşanmıştır.

“Benim annem çalıştığı için, sabit maaşı olduğu için bundan faydalandı ama babamın sabit bir geliri olmadığı için nerden baksanız yarı yarıya bir gelir kaybı yaşıyorsunuz.” (Fikret, Kırıkkale Üni.)

“Benim babam emekli olduğu için her zaman bir net geliri vardı. [...] malum emekli maaşları kimseye yetmiyor, bir de kalabalık bir aile olunca kimseye yetmiyor. Bizim kazancımız daha çok babamın ek işe gidiyordu o da salgınla biraz sekteye uğradı. [...] Sokağa çıkma kısıtlamaları babamın 65 yaş üstü olması, o konuda biraz ekonomik olarak zorluğa girmemize sebep oldu.” (Gül, Ankara Üni.)

“Babam asgari ücretle çalışıyor. Benimse devlet bursum var. [...] Ben bu aylar içerisinde bursumu tamamen ev ihtiyaçları için kullanıyordum. Yani, ne kadar olsa bile, az bir miktarda olsa 550 TL bursumuz yani az miktar olsa dahi yine de bu katkıyı sunmak gerekiyordu.” (Cemil, Bitlis Eren Üni.)

“Babam zaten maaşlı bir işte çalışmıyor, kalıpçı. Mesela sokağa çıkma yasağı olduğu günlerde babam çalışmıyordu ve eve de gelir gelmiyordu hem ekonomik olarak hem de manevi olarak sıkıntı yaşadık.” (Bahar, Kastamonu Üni.)

Özellikle ek iş yapan, düzensiz çalışan ya da kendi işletmesi olup salgın sürecinde dükkânını kapatmak zorunda kalan ebeveynlerin olduğu ailelerde gelir kaybı fazla olmuştur. Ancak, Cemil gibi, burslarıyla aile bütçesine katkı sunmaya çalışan öğrenciler de söz konusudur. Bu süreçte öğrencilerin eğitim için aldıkları burs, evde kalmak zorunluluğu nedeniyle ve harcama yapılabilecek bir etkinlik veya ulaşım, yurt vb. masraf kalemi olmadığı için ev bütçesine önemli bir katkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sadece bursla değil yarı-zamanlı işlerde çalışarak eğitimlerini sürdüren öğrenciler de salgın sürecindeki kapanmalar nedeniyle çalışamadıkları için ekonomik zorluklarla da karşılaşmışlardır.

“Benim aileye ya da ailenin bana bir gelir yardımı yok. Daha çok sık sık işlerde çalıştım. [...] [pandemi öncesinde] üniversitesi kütüphanesinde kısmi-zamanlı olarak çalışıyordum. O para sayesinde ekonomi, gelirler giderler eş değerd. Yani çok büyük bir açık çıkmıyordu. Ama bu virüs sürecinde direkt bizim maaşları kestiler. Üniversite yönetimi bizim maaşları kesince ister istemez aldığım burs yani 550 liralık burs bana yetmiyordu. [...] ben yurttaki kalıyordum. Bir anda yurt kapandı. Ee benim Siirt’e de dönme şansım yok, orada altyapı sorunu var, şebeke sorunu var. Derslerime girmem lazım. Burada kalmam lazım, ama burada nerede kalacağım?” (Demir, Dokuz Eylül Üni.)

“Ankara’da çalışıyordum. [...] Aşçı yardımcılığı yapıyordum. Fena olmayan bir maaş alıyordum. Ama pandemiden bu yana, zaten çok uzun da çalışmadım orada. Pandemiden bu yana git gide çöken bir ekonomim olduğundan bahsedebilirim. Kredi kartlarım kapandı artık.” (Fikret, Kırıkkale Üni.)

Bütün bu ekonomik zorluklar karşısında; salgının zaman, para, ulaşım ve konaklama açısından olumlu yanlarının olduğunu belirten öğrenciler de vardır. Ulaşım, yurt ve sosyal hayata dair masrafların olmamasından sürecin faydalı olduğunu belirten Ayşe “Bu bizim için bir avantaj değil mi? Yer, zaman,

para...” şeklinde ifade ederken, Emre “Olumlu bir yan da oldu çünkü sosyal harcamalar kalmadı. İşte Ankara’yı gezerken ya da yurt ve üniversite hayatı ama şimdi evde olunca masraflar da indi bir nebze yani neredeyse hiçbir şey kalmadı.” şeklinde ifade etmektedir. Ancak yine de genel anlamda öğrencilerin temel gelir kaynağının aileleri olduğu düşünülürse, ailedeki ekonomik sıkıntılar onların eğitimi başta olmak üzere birçok yönden hayatlarını olumsuz etkilemiştir. Başka bir deyişle, temel maddi/gelir kaynakları aile olan öğrenciler için evdeki maddi kazanç ya da kayıplar onları doğrudan etkilemektedir. Ekonomik bağımsızlığa sahip olmayan bu öğrenciler için bu gibi kriz anlarında, en azından eğitim açısından olumsuz etkilenmemeleri için burs, eğitim fonu gibi kaynakların işletilmesi önem kazanmaktadır.

4.2. Çevrimiçi Eğitim

Öncelikle bütün katılımcılar, salgın ile birlikte üniversitelerindeki tüm derslerin çevrimiçi devam ettiğini ve eşzamanlı/canlı (senkron) veya eş zamansız (asenkron) biçimde uygulanan derslerden bazılarının videolarını sonradan izleme şanslarının da olduğunu belirtmişlerdir. Ancak hepsi çevrimiçi eğitimin yüz yüze eğitim kadar etkili olmadığını, verimli geçmediğini, derse odaklanamadıklarını, derslere bağlanamadıklarını, bir şey öğrenemediklerini, “idare ediyoruz işte” (Gül, Ankara Üni.) diyerek bu sürece katıldıklarını ve sonuç olarak çevrimiçi eğitimden memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir.

Öğrenciler, çevrimiçi eğitim için temel ihtiyaç olan internet, bilgisayar gibi teknik altyapıyla ilgili sorunları olduğunu da belirtmişlerdir. Özellikle birinci nesil öğrencilerin üniversite hayatı öncesinde var olan güçlükler göz önüne alındığında, aile yanına geri dönen, ekonomik koşullar ve teknik ekip anlamında zorluklar içinde olan bu öğrencilerin çevrimiçi eğitime erişim açısından büyük sorunlar yaşamaları şaşırtıcı değildir.

Özellikle şehir merkezlerine uzak yerleşim alanlarında ve/veya kırsalda yaşayan ve derslerini çevrimiçi takip etmek zorunda kalmış olanlar için, internet erişiminin olmaması önemli bir güçlük üretmiştir. İnternet erişiminin olmamasının yanında internet kotasının yeterli olmamasına bağlı olarak da erişim güçlüğü yaşamışlardır.

“Evde [eğitim] daha çok sıkıntı. Hem evde, Bingöl’ün bir köyünde kalıyorum. Hem de internet bağlantısı yok. Derse katılımlarda kendi internetimi kullanmak zorundayım. Onun kotası da ne kadar, nereye kadar yeter nereye kadar götürür beni bilemiyorum. Aynı şekilde evde de bilgisayarım yok yani. Şu an teknolojik alet olarak hiçbir şey yok. Bir telefonum var. Koşullar ciddi anlamda zor çünkü canlı ders uygulamasına geçildi, hani dersler canlı oluyor. Daha ilk haftaya başladık şu ana kadar 3-4 derse katıldım. Fakat, ciddi anlamda sistem sorun yaratıyor. Yani, sisteme girebilmek için biraz daha hem teknolojik alet hem de internet bağlantısı gerekiyor. Bu yönden sıkıntı yaşıyoruz. Sisteme girdiğimiz zaman da mesela kendi adıma söyleyeyim, telefonum kaldırmıyor sistemi.” (Cemil, Bitlis Eren Üni.)

“Eve internet bağlattırmadık. [...] bilgisayar da olmadığı için sadece mobil cihaz üzerinden yani işte mobil akıllı telefonum var. Hem bilgisayar gibi hem telefon gibi her iş için kullandım. Tabi biraz küçük ekran olunca rahat rahat olmuyor [...] Geçen sene başladığında sadece merak ettiğim için interneti ve bilgisayarı olmayanlar kaç kişi diye bir Whatsapp grubu kurdum. Oradan bir liste oluşturdum. [...] Onu hocaya ilettim. Hocam sağ olsun dekanlığa da iletti [...] bir şirketle anlaşıldı okulumuz özelinde. Daha indirimli bir şekilde bilgisayar ve şeyleri sundular ama indirimli bile bana pahalı geldiği için zaten burs alan birisiyim.” (Emre, Gazi Üni.)

Görüldüğü gibi, internete erişim kadar, çevrimiçi eğitimi eşzamanlı/canlı (senkron) olarak mümkün kılacak araçların yokluğu da önemli bir eksikliktir. Salgın öncesi dönemde bu araçlara sahip

olmayan gençler, eğitim için ihtiyaçları olmasına rağmen maddi sorunlar nedeniyle bu araçları satın alamamışlardır. Bir yandan pahalı olması, diğer yandan salgının ürettiği belirsizliğe bağlı olarak kısa sürede teknolojik araç temini sağlanamamıştır. Örneğin Fikret, bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Teknolojik ekipman anlamında bir eksikliğim vardı. [...] Zaten bir anda bilgisayar alabilecek bir ekonomik yeterliliğim yoktu, haliyle alamadım. O ekipmanı temin edemediğim için geçen dönemim büyük bir ihtimalle kalmakla geçti.”. Dolayısıyla, bu gibi sorunlar nedeniyle okulun uzatılması veya mezun olunamaması gibi sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

Teknik alt yapı yetersizlikleri dışında, çevrimiçi eğitimle oluşturulan “sanal” sınıf ortamı da yüz yüze eğitimdekenden farklı ve sorunludur. Akademik ve sosyal katılım için önemli olan sınıf içi etkileşim (akran-akran ve öğrenci-eğitici arasındaki), çevrimiçi derslerde kısıtlı veya imkânsızdır. Örneğin, Fatma “Derslere gittiğinizde hocayla birebir iletişim kurabiliyorsunuz ama zoomda tam öyle olmuyor” diyerek öğrenci-eğitici ilişkisinin yetersizliğini anlatmaktadır. Benzer biçimde Fikret de bu durumu, “İstiyorum ki hocalarımla daha yakın olabileyim, istiyorum ki daha çabuk iletişime geçebileyim. Ama geçemiyorum, ilerleyemiyorum ve bunu yüz yüze anlatamadığım için zor oluyor.” şeklinde ifade ediyor. Eğitimcilerin, öğrencilerin akademik hayatlarının yanı sıra rol model ve sosyal sermaye olarak da önemi yadsınamayacağı için, öğrenciler bu önemli ilişkiden mahrum kalmaktadır.

Çevrimiçi eğitimin olumsuz yanları daha çok ekonomik sorunlarla da ilişkili olan teknik yetersizlikler ve sanal sınıf ortamının neden olduğu “uzaktan etkileşim” iken, olumlu yanları yine ekonomik nedenlerle ilişkili olarak eğitim masraflarının azalmasıdır. Ancak birinci nesil öğrenciler için ekonomik nedenlerle teknik altyapıdan mahrum olmak temel sorun olarak görünmektedir.

4.3.Ailenin Yanına Geri Dönmek

Sadece 5 öğrenci yer değişikliği yapmadığını, diğerleri ise eğitim gördükleri şehirdeki yurt veya öğrenci evlerinden başka bir şehirde bulunan ailelerinin yanına döndüklerini belirtmişlerdir. Yani bu öğrenciler eğitim için gittikleri başka bir şehirden; kapanmalar, yurtların zorunlu olarak kapatılması, uzaktan eğitime geçiş, belirsizlik gibi nedenlerle zorunlu olarak ailelerin yanına geri dönmüşlerdir. Bu yer değişikliğinin belki de en basit sonucu kadın ve erkek öğrenciler için etkileri farklı olabilecek yeni bir düzenin kurulmasıdır:

“Evet çok sıkıntı yarattı, [...] bir nevi baskıcı ailem yoktur ama orada istediğim gibi dışarı çık gez derken bu bir sorun değil ama burada markete giderken bile anneme haber veriyorum haberin olsun diye ama orada öyle değil bir şey demiyorlar ama ben kendimi öyle rahat hissediyordum yani onun gibi şeyler yani ufak şeylerden karşıma çıkıyor, 7 aydır karşımda.” (Bahar, Kastamonu Üni.)

“Köy bahçe işleri olsun, evle alakalı sorunlar varsa bu tarz şeylerle ilgilendik. Uyku düzenimiz bozuldu. Geç saatlere kadar oyun oynuyorduk yani öğlen bir iki gibi uyanıyorduk ondan sonra eğer ki bahçede ufak tefek işler varsa onlarla ilgileniyorduk.” (Cemil, Bitlis Eren Üni.)

“Annem çalışıyor, kız kardeşim dershaneye gidiyor. Annem beni arayıp yemeği koyar mısın ben biraz geç geleceğim dedi. Sorumluluk artışı var evet. Biraz da evde kaldığım için boş insan oluyorsunuz ya. Zaten evdesin ne yapıyorsun, o yüzden birçok şey sende oluyor”. (Fikret, Kırıkkale Üni.)

Öncelikle, salgın ile evde kalma zorunluluğu bütün öğrenciler için zorlayıcı olmuştur. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı olarak erkekler için, sürekli evde kalmak az da olsa ev içi işlere katılımı gerektirirken, kadınlar için artan baskı, kontrol ve ev içi iş yüküne dönüşmüştür. Dolayısıyla hem kadınlar hem de erkekler için, sadece “öğrenci” olmak değil ev içi alanda öğrenciliğe eklenen

sorumluluklarla ailenin yanına geri dönmenin pek de memnuniyet verici olduğu söylenemez. Aynı evde kapalı ve uzun süreli birlikte yaşamının özellikle ev işleri açısından yarattığı sorunlar öğrenciler tarafından dile getirilmektedir. Örneğin, ev içindeki sorumlulukları ya da bakım emeğini, annelerin ya da kadın öğrencilerin daha fazla üstlendiği görülmektedir:

“Annem de yük daha fazla olduğu için yani ben ona kıyamıyorum yorulmasın falan diye, daha çok ben yapmaya çalışıyorum ama okul da başladığı için şimdi biraz zor oluyor biraz o yapıyor biraz ben yapıyorum o şekilde devam ediyor.” (Bahar, Kastamonu Üni.)

“Normalde babalar çalışırken Karadeniz bölgesinde anneler çalışır. Anneler çay işlerine giderler, fındık işlerine giderler. Babalar da genellikle o dönemde daha pasif tarafa düşerler. Yani Karadeniz’de öyledir. Çok büyük işleri yüklenmez babalar ve daha çok anneler çalışır. Yine taşıma işlerine biz yardım ediyorduk ama işte annemin ve babaannem gibi kişilerin yükleri daha fazla arttı köyde oldukları için. Çayla fındıkla uğraştılar.” (Fatma, Çankırı Üni.)

“Benim sorumluluklarım arttı aslında. Annem tamamen kenara geçti ve evin tüm sorumluluğu bana kaldı diyebilirim. Annem de emeklilik hayatına geçti, babam da devlet memuru olduğu için onlar da yani çalışma saatleri değişti ve artık babam da evde daha çok zaman geçiriyor.” (Esen, Kırıkkale Üni.)

“Ablam çalışıyordu ama okullar kapandığı için oğlu kreşe gidemiyordu. Birinin ona evde bakması lazımdı. Ben o dönemde ablamla kaldım 3 ay kadar.” (Gül, Ankara Üni.)

Hane içindeki işlerin genel olarak kadının sorumluluğunda olduğunu kabul eden ataerkil ideoloji, salgın sürecinde kendini daha şiddetli biçimde yeniden üretmiştir. Bu süreçte ev işlerinin eşit paylaşılmaması nedeniyle en çok zorlananların kadınlar olduğu birçok çalışma ile de ortaya konmuştur (Sánchez vd., 2021; İlkaracan ve Memiş 2021; Waddell vd. 2021). Birinci nesil üniversite öğrencilerinin kırsalda ya da daha küçük yerleşim yerlerindeki ailelerinin yanına dönmeleri ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin beklendiği, bakım ve ev işlerinin kadınların görevi olarak görülmesi ile birlikte, hem öğrenci kimliklerini örtmüş (ya da ikincilleştirmiş) hem de zaman kullanımı açısından akademik katılımlarını engellemiştir. Böylece birinci nesil için önemli olan eğitim faaliyetlerine zarar verici boyutlara ulaşma ihtimali söz konusu olmuştur.

4.4. Arkadaşlık İlişkileri

Üniversitedeki eğitim sürecinin önemli bir parçası olan akranlarla ya da arkadaşlarla ilişkiler salgın sürecinde yeni bir boyut kazanmıştır. Salgın öncesinde ders dışı ya da müfredat dışı etkinliklerle de bir araya gelen öğrenciler, çevrimiçi eğitime geçiş ile birlikte fiziksel ortamlar yerine sanal ortamlarda ilişkilerini devam ettirmeye çalışmışlardır. İlişkilerini sanal ortamlarda devam ettirenler; görüntülü görüşme, mesajlaşma ya da oyun oynama (erkek öğrenciler) şeklinde etkileşim içinde olmuşlardır. Toplumsal cinsiyete dayalı olarak kullanım biçimleri farklılık gösterse de yüz yüze iletişim ve sınıf ortamından farklı olarak etkileşim içine girmişlerdir. Birinci nesil için önemli olan kampüs ve sınıf içindeki etkileşimin sağlayacağı sosyal ve kültürel sermaye açısından değerlendirildiğinde, bu sınırlı iletişim biçiminin ne derece etkili olduğunu anlamak için yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Ancak genel olarak bakıldığında, göreceli olarak yalnızlık duygusundan uzaklaşmalarına yardımcı olduğu söylenebilir.

Uzaktan eğitim süreci içinde güçlükleri olan öğrencilerin bu alanı dönüştürme gücünün sınırlı olduğu ancak sosyal ilişkilerini devam ettirmek anlamında kendilerine yeni alanlar bularak bu alanı dönüştürdükleri de söylenebilir. Sanal/dijital alanlarda buluşup birlikte oyun oynayarak, görüntülü ve

sesli mesajlaşarak hem arkadaşlıklarını korumuş hem de sosyal yaşamlarını bu sınırlılıklar içinde yeniden üretmişlerdir:

“Arkadaşlarımla hiç görüşemedim. Baya zaten 5-6 ay evde durduk. [...] Pek bir bağıımız kopmadı çünkü internetten hep bir iletişim halindeyiz. Yani şöyle söyleyeyim eskiden full dışarıda yapıyorduk her şeyimizi. Şimdi sadece internet üzerinden oldu. İnternet üzerinden muhabbet ediyoruz, oyun oynuyoruz sadece bunlar.” (Berk, Ankara Üni.)

“Pandemi dönemi boyunca ara ara haftada 1 ya da 10 günde 1 görüntülü grup konuşmaları falan yaptık. Şimdi yine farklı hepimiz farklı şehirlerdeyiz eğitimimiz online olduğu için. Yine aynı şekilde uzaktan görüntülü konuşuyoruz. Sohbet ediyoruz. Gün içinde Whatsapp’tan yazışıyoruz konuşuyoruz (Gül, Ankara Üni.)

“Benim farklı illerde ya da memleketlerde arkadaşlarım olsun salgından dolayı pek yüz yüze görüşemiyoruz. Daha çok online platformlarda birbirimizle iletişim kuruyoruz. (Cemil, Bitlis Eren Üni.)

“Onlarla da sohbetlerimiz tamamen online’a döndü. Böyle elimize kahvelerimizi alıyoruz, görüntülü konuşmayı açıyoruz. Kafede yapacağımız konuşmaları buradan yapıyoruz. (Esen, Kırıkkale Üni.)

Görüldüğü gibi, fiziksel mekân ve ortak amaç etrafında bir araya gelememek, beraberinde arkadaşlık ilişkilerinde de değişikliklere neden olmaktadır. Öğrenciler için okul arkadaşlığı sadece belli bir fiziksel mekânı paylaşmak olmadığı için sosyal iletişim becerileri ve sosyal sermaye açısından gençlere önemli kazanımlar sağlayacaktır. Ama yine de salgın süreci, yaratılan yeni iletişim kanalları ile bazıları için verimli, bazıları için de bu ilişkilerden mahrum kalınan bir dönem olmuştur.

SONUÇ

Genel olarak yukarı doğru toplumsal hareketliliğin somut örnekleri olarak kabul edilen birinci nesil öğrenciler, var olan birçok dezavantajlar ile başta eğitime erişim olmak üzere eğitime katılma süreçlerinde de zorluklar yaşamaktadırlar. Uluslararası yazındaki çalışmalara dayanan bu bilgilerin yanı sıra, COVID-19 salgınının olumsuz etkisine ve eşitsizlikleri yeniden üretmesine dair olumsuzluklara tekrar dikkat çekilmiştir. Bu çalışmalar dezavantajlı olan bu grubun görünürlüğü açısından önemli olmasına rağmen, Türkiye’de hem özellikle birinci nesil üniversite öğrencisi kavramına hem de onların COVID-19 salgını sürecindeki deneyimlerine dair çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma ulusal yazındaki hem kavramsal boşluğa hem de bu grubun salgın sürecindeki deneyimlerine dayanan araştırma boşluğuna katkı sunmayı amaçlamıştır.

Yarı-yapılandırılmış mülâkatlardan elde edilen veriler ışığında, birinci nesil üniversite öğrencilerinin ekonomik ve sosyal açıdan var olan birçok güçlüğü olduğu ve salgın ile bu güçlüüklerin daha da artığı sonucuna varılmıştır: Ailede düzenli bir işte çalışan kişi sayısı, hane geliri, fiziksel ve teknik yetersizlikler gibi durumlarla eğitimlerine devam etmeye çalışmışlardır. Var olan ekonomik zorlukları aşmak için, kısmi zamanlı çalıştıklarını ve burs aldıklarını belirtmişlerdir. Ancak salgın sonrasında gelir kayıpları yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Salgın süreciyle birlikte üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesi, yurtların kapanması ve ekonomik gerekliliklerle birlikte ailelerinin yanına geri döndükleri görülmektedir. Ailenin yanına geri dönüş, hem üniversitenin sağladığı teknik imkânlardan uzak kalmak hem de aile içi sorumluluklar açısından yeni zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyete dayalı olarak ev işlerinin kadın öğrenciler tarafından daha çok üstlenildiği görülmektedir. Diğer zorluklardan farklı olarak toplumsal cinsiyet farklılığının bu başlıkta ortaya çıkması, kadın öğrencilerinin eğitimleri için daha “özgür” alanlara ihtiyaçları olduğunu göstermektedir.

Uzaktan eğitim sürecinin ise, yüz yüze eğitimle karşılaştırılarak verimli olmadığını ve bu konudaki memnuniyetsizliklerini belirtmişlerdir. Özellikle ders sürelerinin azaltılması ve internet/bilgisayar gibi temel teknik altyapı eksiklikleri nedeniyle derslere erişememek ve katılamamak; sanal/dijital sınıflarda öğretim üyesi ve diğer sınıf arkadaşlarıyla iletişim/etkileşimin de kurulamamasına yol açmıştır. Temel akademik bilgi ve becerinin kazanılamamasının yanında üniversitedeki yüz yüze eğitimden kazanacakları sosyal ve kültürel sermayeden de yoksun kalmışlardır. Yapılan çalışmalar, bilgi ve kültürel sermaye aktarma gücüne sahip olan öğretim üyelerinin, öğrencilerin üniversite hayatı boyunca başarılarını destekleyip katılımlarını arttırdıklarını ortaya koymaktadır (Means ve Pyne, 2017; McCallen ve Johnson, 2020). Uzaktan eğitim süreci ile bu etkileşimin gerçek anlamda olamadığı ve amacının tam olarak gerçekleşemediği iddia edilebilir. Ayrıca sınıf içi etkileşimin ya da birlikte projelerde veya öğrenci topluluklarında çalışmak gibi müfredat dışı etkinliklerin, aidiyet duygusunun gelişimine ve ona bağlı olarak katılımı ve mezun olmayı olumlu etkilediği (Davis vd. 2021) göz önüne alındığında, öğrencilerin bu süreçte aidiyet duygusunun gelişmesi pek de düşünülemez. Ayrıca kampüs ikliminden ve fiziksel koşullarından uzakta olmak da öğrencileri yeni bir kültür, çeşitli bilgi ve beceri edinme sürecinden mahrum bırakmıştır. Başka bir deyişle, yeni öğrenme alanları olarak üniversiteler, öğrencilerin sadece akademik bilgi, beceri ve yeterlilik kazandıkları bir mekân değil, aynı zamanda yeni veya artı sosyal ve kültürel sermayenin kazanılıp geliştirildiği bir mekândır. Bu durumda birinci nesil üniversite öğrencileri için çok daha önemli olan bu kazanımlar salgın süreciyle yeterince sağlanamamıştır. Başka bir deyişle, Pascarella, vd. (2004)’nin belirttiği gibi “yükseköğrenime erişim”, yalnızca ortaöğretim sonrası bir kuruma kabul edilmek değil, aynı zamanda tüm üniversite deneyimlerine ve dereceyi tamamlamanın sağladığı kişisel, sosyal ve ekonomik faydalara “erişim” olarak kabul edilmelidir. Bu durumda, salgın sürecindeki birinci nesil üniversite öğrencileri bir buçuk yıl (Mart 2020-Eylül 2021) devam eden uzaktan eğitim sürecinde zorluklarla ek olarak üniversite ortamının sağladığı deneyimlerden ve faydalardan da mahrum kalmışlardır. Katılımcı sayısı nedeniyle hangi sınıf/düzeydeki öğrencilerin daha çok zorluk yaşadığını söylemek zordur. Bu nedenle hem sınıf hem toplumsal cinsiyet hem de farklı kesişimsellikler dikkate alınarak yapılacak yeni ve derinlemesine çalışmalara ihtiyaç vardır.

Salgın sürecinde üniversite öğrencilerine dair yapılan birçok çalışma, bu çalışmayla ortaya çıkan birinci neslin karşılaştığı sorunlarla benzer sorunları ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, birinci neslin yaşadığı zorlukların onlara has/özel olmayan yani “genel” zorluklar gibi görünmesi; bu zorlukların genel olmasından çok, söz konusu grubun üniversite öğrencileri arasında büyük çoğunluğu oluşturmalarıyla ilgilidir. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye’de üniversite öğrencilerinin yaklaşık dörtte üçü birinci nesil öğrencidir. Öyleyse, kurumların bu grubun eğitimlerini devam ettirmeleri ve mezuniyetleri için burs, teknik imkânlar, konaklama gibi temel ihtiyaçlarını toplumsal cinsiyet eşitliğini ve farklı kesişimsellikleri dikkate alarak karşılaması önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, zaten dezavantajlı ya da kırılgan bir grup olan birinci nesil öğrencilerin salgın döneminde yaşadığı zorlukların katlandığını iddia etmektedir. Bu zorlukların mezuniyet sonrasına etkisinin araştırılması, hem uzaktan eğitimin genel olarak işlevinin yeniden düşünülmesi hem de birinci nesil öğrenciler gibi dezavantajlı diğer öğrenci grupları için telafi edici politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla, elit kurumlardan kitlesel kurumlara dönüşen üniversitelerin, dezavantajlı ancak çoğunluk olan birinci nesil öğrencilerin “farkına varıp” onların temel gereksinimlerini sağlayıp sosyal ve kültürel sermayelerine yatırım yapması hem üniversite deneyimi hem de mezuniyet sonrası için olumlu etki yaratacaktır. Bu etki, sonuç olarak hem bireysel hem de ulusal refah olarak karşılığını bulacaktır.

DESTEK BEYANI

Bu alışma, 120K457 proje numaralı TÜBİTAK 1001: “Gençlerin COVID-19 Salđını ile Baş etme Stratejilerinin Farklı Dinamikleri” başlıklı projeye dayanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın dayandığı projede birlikte çalıştığımız hocalarım Prof. Dr. Nilay abuk Kaya, Prof. Dr. Kezban elik, Prof. Dr. Selahiddin đlmő, Doç. Dr. Haktan Ural ve bursiyerlerimize teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın ilk versiyonunu okuyarak değerli katkılar sunan hocam Prof. Dr. Kezban elik’e ve yorumları ile yazının zenginleşmesine katkı sağlayan hakemlere de teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Arum, R., & Roksa, J. (2011), *Academically adrift: Limited learning on college campuses*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aslankurt, B. (2013), *Intergenerational mobility in education: How does Turkey compare inequality of opportunity?* Tepav, Evaluation Note.
- Aspelmeier, J. E., Love, M. M., McGill, M. A., Elliott, A. N., & Pierce, T. W. (2012), Self-Esteem, Locus of Control, College Adjustment, and GPA among First- and Continuing-Generation Students: A Moderator Model of Generational Status. *Research in Higher Education*, 53(7), 755-781.
- Ayala, C., & Striplen, A. (2002), *A Career Introduction Model for First-Generation College Freshmen Students*. Greensboro, NC: ERIC Publication.
- Azevedo, J. P., Hasan, A., Goldemberg, D., Geven, K., & Iqbal, S. A. (2021), Simulating the potential impacts of COVID-19 school closures on schooling and learning outcomes: A set of global estimates. *The World Bank Research Observer*, 36(1), 1-40.
- Barber, P. H., Shapiro, C., Jacobs, M. S., Avilez, L., Brenner, K. I., Cabral, C., Cebrenos, M., Cosentino, E., Cross, C., Gonzalez, M. L., Lumada, K. T., Menjivar, A. T., Narvaez, J., Olmeda, B., Phelan, R., Purdy, D., Salam, S., Serrano, L., Velasco, M. J. & Levis-Fitzgerald, M. (2021), Disparities in remote learning faced by first-generation and underrepresented minority students during COVID-19: Insights and opportunities from a remote research experience. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 22(1), 1–25.
- Bar-Haim, E., & Shavit, Y. (2013), Expansion and inequality of educational opportunity: A comparative study. *Research in Social Stratification and Mobility*, 31(1), 22-31.
- Baum, S. (2020), *The pandemic's outsized impact on vulnerable students*. Inside Higher Education. 20 Şubat 2023 tarihinde <https://www.insidehighered.com/views/2020/10/27/pandemic%E2%80%99s-outsize-impact-vulnerable-students-opinion> adresinden alındı.
- Beattie, I. R. (2018), Sociological perspectives on first-generation college students. B. Schneider içinde *Handbook of the sociology of education in the 21st century*, (s.171-191), Springer International Publishing.
- Billson, J. M., & Terry, M. B. (1982), In Search of the Silken Purse: Factors in Attrition among First-Generation Student. *College and University*, 58(1), 57-75.
- Birleşmiş Milletler (UN) (2020), *World Youth Report*. UN.
- Bourdieu, P. (1977), Cultural reproduction and social reproduction. J. Karabel & A. H. Halsey, içinde *Power and ideology in education*, (s. 487–511), New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1986), The forms of capital. J. Richardson, içinde *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Breen, R. (2010). Educational expansion and social mobility in the 20th century. *Social Forces*, 89(2), 365-388.
- Bui, K. V. T. (2002), First-Generation Students at a Four-Year University: Background Characteristics, Reasons for Pursuing Higher Education, and First-Year Experiences. *College Student Journal*, 36(1), 3-11.

- Casey, N. (2020), *College made them feel equal. The Virus exposed how unequal their lives are*. New York Times. 20 Şubat, 2023 tarihinde <https://www.nytimes.com/2020/04/04/us/politics/coronavirus-zoom-college-classes.html> adresinden alındı.
- Cataldi, E. F., Bennett, C. T., & Chen, X. (2018), *First-generation students: College access, persistence, and post bachelor's outcomes*. Stats in brief (NCES 2018–421). National Center for Educational Statistics, 2 Şubat, 2023 tarihinde <https://nces.ed.gov/pubs2018/2018421.pdf> adresinden alındı.
- Çevik (Çakıroğlu), A. (2015), *Higher education in Turkey in the context of gender, upward mobility and reproduction of inequalities: A comparative study of the education and engineering faculties*. Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ.
- Clauss-Ehlers, C. S., & Wibrowski, C. R. (2007), Building educational resilience and social support: The effects of the educational opportunity fund program among first-and second-generation college students. *Journal of College Student Development*, 48(5), 574-584.
- Coleman, J. (1988), Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- Coman, C., Țiru, L. G., Meseşan-Schmitz, L., Stanciu, C., & Bularca, M. C. (2020), Online teaching and learning in higher education during the coronavirus pandemic: Students' perspective. *Sustainability*, 12(24), 10367.
- Davis, C. R., Hartman, H., Turner, M., Norton, T., Sexton, J., Méndez, D., & Méndez, J. (2021), "Listen to the feedback of students": First-generation college students voice inequalities in schooling brought on by the COVID-19 pandemic. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 1-25.
- Devkota, K. R. (2021), Inequalities Reinforced Through Online And Distance Education in The Age Of COVID-19: The Case Of Higher Education in Nepal. *International Review of Education*, 67(1-2), 145-165.
- Engle, J. (2007), Postsecondary access and success for first-generation college students. *American Academic*, 3(1), 25-48.
- European Commission/EACEA/Eurydice (2015), *The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gillis, A., & Krull, L. M. (2020), COVID-19 Remote Learning Transition in Spring 2020: Class Structures, Student Perceptions, and Inequality in College Courses. *Teaching Sociology*, 48(4), 283-299.
- Gofen, A. (2009), Family capital: How first-generation higher education students break the intergenerational cycle. *Family Relations*, 58(1), 104-120.
- Grewenig, E., Lergetporer, P., Werner, K., Woessmann, L., & Zierow, L. (2021), COVID-19 and educational inequality: How school closures affect low-and high-achieving students. *European Economic Review*, 140, 103920.
- Grim, J. K., Bausch, E., & Lonn, S. (2022), The Real-Time Social and Academic Adaptations of First-Generation College Students During the Global Pandemic. *American Behavioral Scientist*, 1-19.
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2011), *Applied Thematic Analysis*. Sage Publications.

- Hall, J., Roman, C., Jovel-Arias, C., & Young, C. (2020), Pre-Service Teachers Examine Digital Equity Amidst Schools' COVID-19 Responses. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 435-442.
- Hottinger, J. A., & Rose, C. P. (2006), First-Generation College Students. Cohn, L. A. & Albin, G. R., içinde *Understanding College Student Subpopulations: A Guide for Student Affairs Professionals* (115 - 134). NA: NASPA
- Iivari, N., Sharma, S., & Ventä-Olkkonen, L. (2020), Digital transformation of everyday life—How COVID-19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care? *International Journal of Information Management*, 55, 102183.
- Ilieva, G., Yankova, T., Klisarova-Belcheva, S., & Ivanova, S. (2021), Effects of COVID-19 Pandemic on university students' Learning. *Information*, 12(4), 163.
- İlkkaracan, İ., ve E. Memiş (2021), "Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey. *Feminist Economics* 27(1-2), 288-309.
- Inman, W. E., & Mayes, L. (1999), The Importance of Being First: Unique Characteristics of First Generation Community College Students. *Community College Review*, 26(4), 3-22.
- Ishitani, T. T. (2003), A Longitudinal Approach to Assessing Attrition Behavior among First-generation Students: Time-varying Effects of Pre-College Characteristics. *Research in Higher Education*, 44(4), 433-449.
- Ives, J., & Castillo-Montoya, M. (2020), First-generation college students as academic learners: A systematic review. *Review of Educational Research*, 90(2), 139-178.
- Jehangir, R. R., Telles, A. B., & Deenanath, V. (2020), Using photovoice to bring career into a new focus for first-generation college students. *Journal of Career Development*, 47(1), 59–79.
- Kiebler, J. M., & Stewart, A. J. (2022), Student experiences of the COVID-19 pandemic: Perspectives from first-generation/lower-income students and others. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 22(1), 198–224.
- Lassoued, Z., Alhendawi, M., & Bashitialshaaer, R. (2020), An exploratory study of the obstacles for achieving quality in distance learning during the COVID-19 pandemic. *Education Sciences*, 10(9), 232.
- Marinoni, G., Van't Land, H., & Jensen, T. (2020), *The impact of Covid-19 on higher education around the world*. IAU Global Survey Report.
- Matthewman, S., & Huppertz, K. (2020), A sociology of Covid-19. *Journal of Sociology*, 56(4), 675-683.
- McCallen, L. S., & Johnson, H. L. (2020), The role of institutional agents in promoting higher education success among first-generation college students at a public urban university. *Journal of Diversity in Higher Education*, 13(4), 320–332.
- McConnell, P. (2000). What community college should do to assist first-generation students. *Community College Review*, 28, 75 – 78.
- Means, D. R., & Pyne, K. B. (2017), Finding my way: Perceptions of institutional support and belonging in low-income, first-generation, first-year college students. *Journal of College Student Development*, 58(6), 907–924.

- Museus, S. D., & Chang, T. H. (2021), The impact of campus environments on sense of belonging for first-generation college students. *Journal of College Student Development*, 62(3), 367–372.
- Nunez, A. & Cuccaro-Alamin, S. (1998), *First-Generation Students: Undergraduates Whose Parents Never Enrolled in Postsecondary Education*. Washington, DC: National Center for Education Statistics.
- OECD (2020), *Education Responses to Covid-19: Embracing Digital Learning and Online Collaboration*.
- Orme, C. (2021), A visual study of first-generation college students' remote learning experiences during the COVID-19 pandemic. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 21(5), 224-238.
- Özer, M., & Suna, H. E. (2020), COVID-19 Pandemic and Education. *Reflections on the Pandemic*, 157-178.
- Pascarella, E. T., Pierson, C. T., Wolniak, G. C., & Terenzini, P. T. (2004), First-generation college students: Additional evidence on college experiences and outcomes. *The Journal of Higher Education*, 75(3), 249-284.
- Pike, G. R., & Kuh, G. D. (2005), First- and Second-Generation College Students: A Comparison of Their Engagement and Intellectual Development. *The Journal of Higher Education*, 76(3), 276-300.
- Pratt, I.S., Harwood, H.B., Cavazos, J.T., & Ditzfeld, C.P. (2019), Should I stay or should I go! Retention in first-generation college students. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 21(1), 105–118.
- Raftery, A. E., & Hout, M. (1993), Maximally maintained inequality: Expansion, reform, and opportunity in Irish education, 1921-75. *Sociology of Education*, 66(1), 41-62.
- Redford, J., & Hoyer, K.M. (2017), First-generation and continuing-generation college students: A comparison of high school and postsecondary experiences. National Center for Education Statistics. 30 Ocak 2023 tarihinde <https://nces.ed.gov/pubs2018/2018009.pdf> adresinden alındı.
- Ricks, J. R., & Warren, J. M. (2021), Transition to college: Experiences of successful first-generation college students. *Journal of Educational Research & Practice*, 11(1), 1–15.
- Riehl, R. J. (1994), The Academic Preparation, Aspirations, and First-Year Performance of First-Generation Students. *College and University*, 70(1), 14-19.
- Sánchez, A. R., Anetta E., Fasang, & Harkness, S. (2021), Gender Division of Housework During the COVID-19 Pandemic. *Demographic Research* 45: 1297-1316.
- Santa-Ramirez, S., Wells, T., Sandoval, J., & Koro, M. (2022a), Working through first-generation students of color experiences, university mission, intersectionality, and post-subjectivity. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 35(2), 109–124.
- Santa-Ramirez, S., Block, S., Vargas, A., Muralidhar, K., & Ikegwuonu, C. (2022b), “It Was Rough”: The experiences of first-generation collegians transitioning into higher education amid COVID-19. *New Directions for Higher Education*, (199), 41-56.
- Schwartz, S. E., Kanchewa, S. S., Rhodes, J. E., Gowdy, G., Stark, A. M., Horn, J. P., Parnes, M. & Spencer, R. (2018), “I'm having a little struggle with this, can you help me out?": Examining impacts and processes of a social capital intervention for first-generation college students. *American Journal of community psychology*, 61(1-2), 166-178.

- Soria, K. M., Horgos, B., Chirikov, I., & Jones-White, D. (2020), *First-generation students’ experiences during the COVID-19 pandemic*. SERU Consortium, University of California - Berkeley and University of Minnesota.
- Terenzini, P. T., Springer, L., Yaeger, P. M., Pascarella, E. T., & Nora, A. (1996), First-Generation College Students: Characteristics, Experiences, and Cognitive Development. *Research in Higher Education*, 37(1), 1-22.
- Thayer, P. B. (2000), *Retention of Students from First Generation and Low-Income Backgrounds* (ERICED446633). Opportunity Outlook (May).
- Torche, F. (2011). Is a college degree still the great equalizer? Intergenerational mobility across levels of schooling in the United States. *American Journal of Sociology*, 117(3), 763-807.
- Toutkoushian, R. K., Stollberg, R. A., & Slaton, K. A. (2018), Talking ‘bout my generation: Defining “first-generation college students” in higher education research. *Teachers College Record*, 120(4), 1–38.
- Tym, C., McMillion, R., Barone, S., & Webster, J. (2004), *First-Generation College Students: A Literature Review*. TG (Texas Guaranteed Student Loan Corporation).
- UN IANYD, (2020), *Statement on Covid-19 and Youth*. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://www.un.org/development/desa/youth/wp-content/uploads/sites/21/2020/04/IAYND-Statement-COVID19-Youth.pdf> adresinden alındı.
- UNFPA & IFRC. (2020), *COVID-19: Working and for Young People*. 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COMPACTCOVID19-05.pdf> adresinden alındı.
- Waddell, N., Overall, N. C., Chang, V. T., & Hammond, M. D. (2021), Gendered division of labor during a nationwide COVID-19 lockdown: Implications for relationship problems and satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(6), 1759-1781.
- Warburton, E. C., Bugarin, R., & Nunez, A. (2001), *Bridging the gap: Academic preparation and postsecondary success of first-generation students* (NCES Statistical Analysis Report 2001-153). Washington, DC: U.S. Department of Education.
- YÖK (2020, Mart 18), *Basın Açıklaması*. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx> adresinden alındı.
- YÖK (2022) <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

MEASURING SOCIAL CAPITAL FOR TURKEY USING TIME-USE SURVEY DATA

Hande Hacımahmutoglu²⁶ & İlknur Yüksel-Kaptanoğlu²⁷

Abstract

Social capital is referred as one of the factors that influence the place of an individual, a community, or a nation in a given social universe. Hence, the measurement of social capital is significant to understand the differentiation among these places of individuals. In this study, to comprehend the social capital in Turkey, we aimed to measure the social capital of individuals via constructing a composite index. After scrutinizing the data and the indicators used in the former studies in the literature and comparing them with the official and nationally representative data for Turkey, we saw that 2014-2015 Turkey Time-Use Survey presents the most suitable data and it provides information about the structural aspect of social capital. We conducted a factor analysis and found three factors to construct a social capital index, namely everyday sociability, social network support, and cultural sociability. Our findings revealed that the social capital level for women is lower than men, derived from the very high level of everyday sociability of men, while social network support and cultural sociability of women are higher than men.

Keywords: Social capital index, Time-use survey, factor analysis, composite index, Turkey.

²⁶ Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sosyal Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı, handehmahmutoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9533-1811

²⁷ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sosyal Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı, ilknury@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0001-5969-1238

TÜRKİYE İÇİN SOSYAL SERMAYENİN ZAMAN KULLANIMI ARAŞTIRMASI VERİSİ KULLANARAK ÖLÇÜLMESİ

Öz

Sosyal sermaye, bireylerin, toplumların veya ulusların belirli bir sosyal evrendeki yerlerini etkileyen faktörlerden biri olarak görülmektedir. Nitekim, sosyal sermayenin ölçümü de bireylerin söz konusu yerleri arasındaki farklılaşmanın anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmayla, Türkiye’de sosyal sermayenin anlaşılması için, bireylerin sosyal sermayelerinin bir birleşik endeks hesaplanması yoluyla ölçülmesi amaçlanmaktadır. Sosyal sermayenin ölçülmesi konusunda literatürde mevcut çalışmalar ile bu çalışmalarda kullanılan veri ve göstergeler incelenmiş ve Türkiye için ulusal düzeyde temsil kabiliyeti olan resmi verilerle karşılaştırılmış, bunun sonucunda 2014-2015 Türkiye Zaman Kullanımı Araştırmasının bu çalışma açısından en uygun veriyi sağladığı ve söz konusu verinin sosyal sermayenin yapısal yönünün ölçülmesini mümkün kıldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda, sosyal sermaye endeksi hesaplamak için, gündelik sosyalleşme, sosyal ağ destekleri ve kültürel sosyalleşme olmak üzere, üç faktör bulunmuştur. Analiz sonuçları kadınların sosyal sermaye düzeylerinin erkeklerinkine göre daha düşük olduğunu, bu durumun erkeklerin gündelik sosyalleşme düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olmasından kaynaklandığını, diğer taraftan kadınların sosyal ağ destekleri ve kültürel sosyalleşme düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sermaye endeksi, Zaman Kullanımı Araştırması, faktör analizi, birleşik endeks, Türkiye.

INTRODUCTION

Social capital, accepted to be one of the forms of capital, is regarded as a source that influences the place of individuals, communities, or nations within the social universe. Nevertheless, Bourdieu asserts that “the social world can be conceived as a multi-dimensional space that can be constructed empirically by discovering the main factors of differentiation which account for the differences observed in a given social universe,” and to do so, he suggests discovering the social powers which are efficient in the social universe “in the struggle (or competition) for the appropriation of scarce goods” (Bourdieu, 1987, p. 4). He defines these social powers as the forms of capital, in particular as ‘economic capital,’ ‘cultural capital,’ and ‘social capital, and additionally ‘symbolic capital’ (Bourdieu, 1986, 1987).

The importance of social capital for individuals, communities, and nations in both the economic and social areas has been discussed for over a half century. Yet quite a several studies have accumulated on this phenomenon. On the other hand, while its definition does not seem complicated, for instance take Bourdieu’s, which defines social capital as “consist[ing] of resources based on connections and group membership”; there is still an ongoing debate on the concept.

Social capital context has been conceptualized in different ways and measured with various forms of data. In our previous study, “Social Capital Concept Revisited,” we discussed the concept and its aspects, and summarized the methods used to measure social capital based on the existing literature (Hacimahmutoglu and Yüksel-Kaptanoğlu, 2021). Regarding the former studies in the literature, social capital can be defined as having three components under two groups, which are a) networks as its structural aspect, and b) trust and norms as its cognitive aspect. The data majorly from ‘social surveys’, ‘value surveys’, ‘time-use surveys’, ‘GALLUP World Poll’, or specifically tailored surveys were used to measure social capital.

In this second study, to understand the social capital in Turkey to the extent possible via quantitative methods, we aimed to measure the social capital of individuals in Turkey by constructing a composite index using official and nationally representative data. Before the analysis phase of the study, we scrutinized the indicators used in the former studies and decided to construct a composite index employing 2014-2015 Turkey Time-Use Survey (TUS) data. The unit of analysis in this study is determined as individuals, and we took into account the individuals 18 years and over, assuming that it is appropriate to consider social capital as an asset for adults. The composite index constructed using the exploratory factor analysis method revealed three sub-indices: everyday sociability, social network support, and cultural sociability. It is seen that these three sub-indices are related to the ‘networks’ component of social capital. We analysed the difference in social capital levels for women and men according to demographic and socio-economic factors, such as age, education level, marital status, employment, and technology ownership.

1. FORMER STUDIES OF SOCIAL CAPITAL MEASUREMENT

Methodology and data used in the social capital measurement studies are related to the aspects and components defined in relation to the social capital concept and the level of analysis (Hacimahmutoglu and Yüksel-Kaptanoğlu). The three components that are prevalently taken into consideration in the studies of measurement of social capital are “networks”, “trust”, and “norms”, and prominently studied components are “networks” and “trust”. Regarding the level of analysis, it is seen that in the previous studies social capital were analysed either individual or national level.

Some studies consider one aspect of the social capital (Costa and Khan, 2002; Patulny, 2003; Stone and Hughes, 2002; Ruston, 2003) while some others consider two aspects (Brehm and Rahn, 1997; Bullen and Onyx, 2005; ; Beugelsdijk and van Schaik, 2005; McAloney, Stringer and Mallett, 2011; Paxton, 1999). Different from the aspect approach, some researchers analyse social capital through forms of social capital: bonding, bridging, and for some researchers, linking social capital. Within this context, Sabatini (2009) focused on bonding, bridging, and linking social capital as the three types of networks, “to draw a new framework for the measurement of social capital” (p. 429). Weaver et al. (2013) analysed the relationship between social capital and economic well-being, endorsing bonding and bridging social capital as the most critical dimensions. Baş (2019) analysed social capital through bonding and bridging social capital, defining bonding social capital as outward-looking, such as one’s contact with a broad range of people, view of oneself as part of a wider group, and diffusing reciprocity with a broader community. He defined bridging social capital as emotional support, access to scarce or limited resources, ability to mobilize solidarity, and out-group antagonism.

Several researchers constructed their own questionnaires for social capital measurement (Bullen and Onyx, 2005; Narayan and Cassidy, 2001; Grootaert and van Bastelaer, 2002; Grootaert et al., 2004; Narayan and Cassidy, 2001). They focused on both structural and cognitive groups of aspects: networks, trust, and norms. Grootaert and van Bastelaer (2002) constructed a social capital index to demonstrate that index building is unsuitable for social capital measurement. However, they concluded that “index usage is not appropriate for their [specific] study,” but the usage of a multiplicative index is relevant “if the effects of the indicators are thought to interact” (Hacımahmutoğlu and Yüksel-Kaptanoğlu, 2021, p. 150).

Scrivens and Smith (2013) identified four approaches for the measurement of social capital that the former researchers employed: ‘personal relationships’ and ‘social network support,’ that are at the **individual level**; ‘civic engagement and ‘trust and cooperative norms,’ that are at the **collective level**. They have compiled a dataset involving the questions defined as being related to social capital from surveys around the world, classifying each question under one of the four approaches. The data set they structured consists of 1,300 questions from more than 50 national and international surveys.

2.METHODOLOGY

Being a highly complicated social phenomenon, social capital is a good candidate to be measured via a composite index. In this regard, we constructed a composite index to understand social capital for Turkey and conducted a factor analysis as it is a prevalently used method in composite index construction.

We reviewed the former research studies to decide on the data source to use in the study. Therefore, we scrutinized the dataset Scrivens and Smith (2013) used, which involves 1,300 questions from previous studies on the measurement of social capital and compared these questions with the ones used in Turkey’s official surveys conducted by the Turkish Statistical Institute (Turkstat). After finding 447 matching questions, we simplified the similar ones, reaching a set of 45 questions, all of which belong to the 2014-2015 Turkey Time Use Study (TUS).

Data source

We used the Turkey TUS 2014-2015 that is composed of ‘*individual questionnaire*’, ‘*household questionnaire, diaries,*’ and ‘*weekly work-chart*’. Except the last one, which includes the individuals who are 15 years old or over, the other questionnaires collect information from individuals who are 10 years old or over. The total number of households and individuals were 9,073 and 25,109, reached respectively between July 2014 and August 2015. In this survey, the guideline of Harmonised European TUS was taken into account, to ensure the international comparability. Within this context, the

'individuals' dataset consists of information regarding their education, health, technology products the individual owned, social participation, voluntary work, help or service to a person living in another household, employment, unemployment, time-use, and elder care. Diaries provide data related to the amount of time that the respondent allocates within a weekday and a weekend day for the activities related to personal care, employment, education, household and family care, voluntary works and meetings, social life and entertainment, sports and nature activities, hobbies and games, mass media, travel, and undefined time-use, as well as where these activities take place and with whom. In this regard, TUS 2014-2015 provides a good scale of information about individual activities, which might be evaluated as the indicators of social relations of the individuals. This informs us about the individuals' social capital from a structural aspect.

Data Analysis

In data analysis, we constructed a composite index and conducted descriptive analysis regarding the differences between women and men according to age, marital status, education, employment, and technology ownership. The steps of composite index construction are explained below.

Step 1: Variable determination

From the 45 questions we reached scrutinizing the OECD social capital dataset, we obtained 45 variables to use in the analysis (See Annex 1 for the related questions). All the variables that were used in the analysis are from the 'individuals' dataset. Since we considered social capital as an asset for only adults in this study, individuals 18 years old or over were included in the analysis. Therefore, the size of the 'individuals' dataset" was reduced to 21,087 individuals who are 18 years old or older.

Step 2: Factor analysis

Factor analysis is one of the grouping methods that is prevalently used in composite index construction (EIGE, 2017, p. 18). It aims to summarize the data to understand its relations and patterns. To do so, it examines the latent variables that explain the interrelationships among the observed variables via regrouping the observed variables and considering the shared variance among those variables (Costello and Osborne, 2005; UCLA, 2016; Yong and Pearce, 2013).

There are two main techniques for factor analysis: exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA). EFA aims "to uncover complex patterns by exploring the dataset and testing predictions," while CFA is used "to confirm hypotheses and uses path analysis diagrams to represent variables and factors" (Yong and Pearce, 2013). In EFA, "no specifications are made [initially] regarding the number of common factors or the pattern of relationships between the common factors and the indicators (i.e., the factor loadings)," so it is often used in the early stages of the research (Brown and Moore, 2013, p. 2). On the other hand, in CFA, the number of factors, the pattern of indicator-factor loadings, and "other parameters such as those bearing on the independence or covariance of the factors and indicator unique variances" are specified in advance (Brown and Moore, 2012, p. 3). Considering these issues, we adapted EFA in our analysis.

Before conducting factor analysis, we tested the collinearity between the variables to check whether collinearity problems exist between the variables (Nardo et al., 2005; OECD/EU/EC-JRC, 2008). The correlation coefficients and the variance inflation factor between the variables were analysed, and we saw no major collinearity problem between the variables since all the correlation coefficients are between 0 and 0.382.

Afterwards, we performed EFA to identify the dimensions of social capital. Initially, 16 linear components (factors) were found by using the 45 variables identified among the OECD dataset questions, and the scores of The Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) test and total variance explained (TVE) were seen as 0.792 and 47.262%, respectively. After extraction, three factors were identified, and the scores of KMO and TVE were found as 0.749 and 40.192%, respectively. The variables under the three factors were found to be related to everyday sociability, social network support, and cultural sociability, all of which are linked to networks. The eigenvalue of each variable is greater than one, and factor loadings are higher than 0.3.

Table 1. The Factors and Underlying Variables*; and Frequencies of the Variables

Factors	Variables *	Men	Women
Everyday Sociability	Using social media	40.0	24.4
	Visiting a mall	44.3	38.8
	Visiting café-bar	42.1	19.7
	Going to a movie	10.2	8.0
Social Network Support	Helping for shopping	5.7	4.2
	Helping an adult for transport	5.7	2.8
	Helping for utility payment	4.4	1.0
	Helping for health-related issues	1.3	2.3
	Helping a sick or disabled person	1.0	2.1
Cultural Sociability	Going to a concert	2.3	2.1
	Going to an exhibition	1.3	1.5
	Going to a theatre	1.5	1.6
	Going to a ballet show	0.1	0.1

* Activities performed within the last four weeks.

While using the term ‘everyday sociability’ (ES), we were inspired by Narayan and Cassidy (2001)’ use of the so-called term referring to questions related to the activities people do such as “visit one another, eat outside the home, shop and play games together” (p. 66). For our second factor, we used the term ‘social network support’ (SNS) regarding the dimensions used in the previous studies such as Scrivens and Smith (2013) and ONS (2011) for unpaid help provided. Moreover, we defined our third factor as ‘cultural sociability’ (CS) since the activities such as going to a concert or an exhibition imply sociability related to the cultural area (see Table 1).

Step 3: Normalization

Normalization is needed to make the indicators of the index comparable (OECD/ European Union/EC-JRC, 2008). For normalization, we used the re-scaling method and transformed each variable in

$$I_{qc} = \frac{X_{qc} - \min_c(X_q)}{\max_c(X_q) - \min_c(X_q)}$$

where $\min_c(X_q)$ and $\max_c(X_q)$ are the minimum and the maximum value of X_{qc} across all the cases (c). After re-scaling the variables, the values of the normalized variables (I_{qc}) range between zero and one.

Step 4: Weighting

Two different weightings were used for the sub-indices. As the first weighting method, we assigned equal weightings for each sub-index, 0.33, and named the first index “Social Capital Index 1”. As the second weighting method, we considered the contribution of each factor to TVE, which is 0.388005 for ES, 0.34464 for SNS, and 0.267531 for CS. We named the second index “Social Capital Index 2” (SCI-2).

The factor analysis results show that the two social capital indices (SCIs) have slight differences. On the other hand, we preferred to consider SCI-2 in our evaluations since the weightings it holds were based on the contribution of each factor to the explained total variance.²⁸ Therefore, in this section, we elaborate on the results of data analysis considering the SCI-2 for women and men according to some demographic and socio-economic characteristics.

Step 5: Comparing Means

In order to test whether there are differences between the SCI-2 scores, as well as the three sub-indices scores for women and men, we have conducted Mann-Whitney U test (MWU test). The reason to use MWU test is that SCI-2 and sub-indices are not normally distributed variables. And MWU test is a non-parametric test that is employed for independent samples when the dependent variable is not normally distributed. We observed that there are significant differences between the SCI-2 scores, as well as sub-indices scores, for women and men.

3.RESULTS

Regarding the demographic characteristics of the sample population, while 26.5% of men are never married, this rate is 17.2% for women; 42.1% of men are either primary school graduates or have an education level less than primary school, while this rate is 59.3% for women. Regarding socio-economic characteristics of the sample, 68.9% of men are employed while this rate is 26.9% for women, 92.4% of men are cell phone owners whereas for women this is 77.2%, and 33.6% of men are laptop owners while this rate is just 20.3% for women (Table 2).

Table 2: Demographic and Socio-Economic Characteristics of Men and Women

Demographic and Socio-Economic Characteristics		Men	Women
Age Groups	18-24	14.6	14.6
	25-29	11.7	11.3
	30-34	12.3	11.8
	35-39	11.3	10.7
	40-44	10.4	10.1
	45-49	8.9	8.4
	50-54	8.4	8.2
	55-59	6.9	6.7
	60-64	5.3	5.4

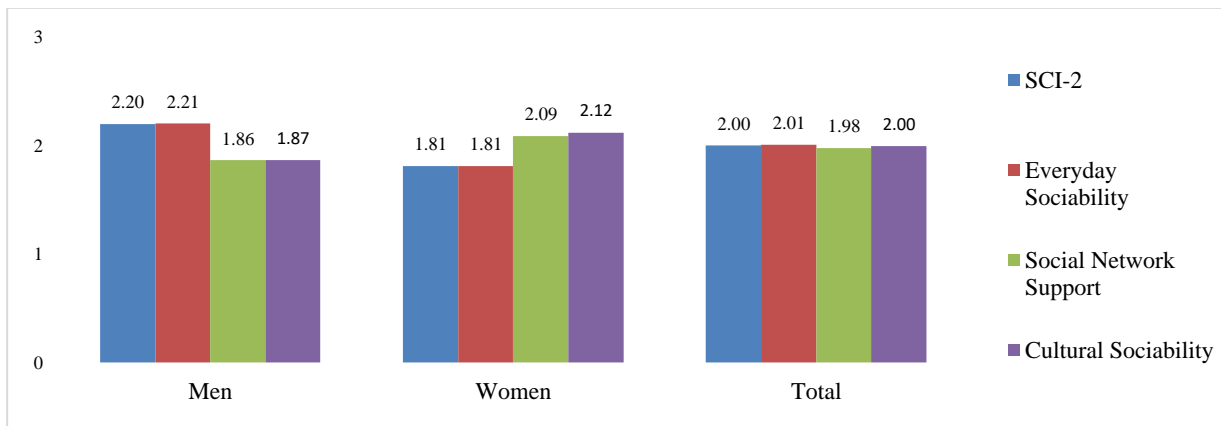
²⁸ We did the analysis for both SCIs, but presented here the results for SCI-2.

	65 +	10.2	12.8
Marital Status	Never Married	26.5	17.2
	Ever Married	73.5	82.8
Education	Less Than Primary or Primary School Graduate	42.1	59.3
	Primary/Secondary/Vocational Secondary School	17.6	12.5
	High School/Vocational High School	23.2	16.1
	College, University, Master, PhD	17.1	12.2
Employment	Worked last week	68.9	26.9
	Did not Worked last week	31.1	73.1
Technology Ownership	Cell Phone Owner	92.4	77.2
	No Cell Phone	7.6	22.8
	Laptop Owner	33.6	20.3
	No Laptop	66.4	79.7

Considering the frequencies of the variables under the SCI-2, it is seen that men have higher frequency levels for all the variables under ES sub-index and four out of six variables under SNS sub-index. Women have notably higher frequency levels for two out of six SNS variables and slightly higher frequency levels for two out of four CS variables (Table 1). The variables for which men display higher frequencies, such as ‘visiting a mall’, ‘visiting a café-bar’, ‘going to a movie’, ‘helping someone other than a household member for shopping’, and alike, might imply the higher mobility of men. On the other hand, the two variables that women display notably higher frequencies, which are ‘helping someone other than a household member for health issues’ and ‘helping a sick or disabled person other than a household member’, might be in relation to women’s traditional roles related to elderly and disabled care in the society.

The SCI-2 score of men is higher than women, deriving from the higher level of ES sub-index (Figure 1). Contrary to ES, women have higher scores for SNS and CS sub-indices.

Figure 1: SCI-2 and Sub-Indices

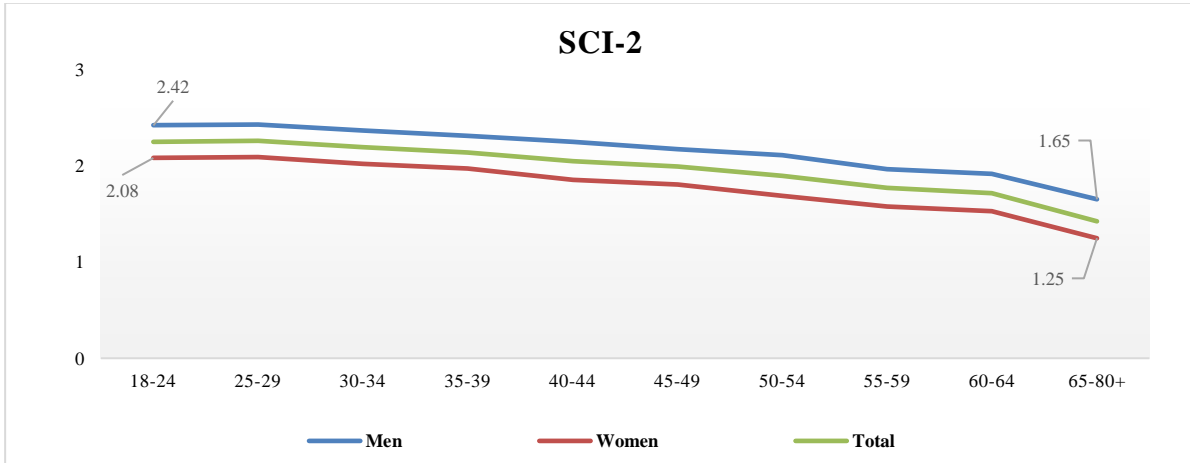
Below we present the differences between women and men regarding their age, marital status, education level, employment, and technology ownership.

Differences based on age

The SCI-2 score decreases while age increases, and the trends are similar for both women and men (Figure 2). The trend in ES sub-index for both women and men reflect the trend in the SCI-2, with

a continuing trend across age groups. Contrary to ES, the SNS sub-index score is higher for women. It increases while age increases, but with a different pace for women and men, except the case for women after the ages of 50-54 where the score slightly decreases. Similar to SNS sub-index, the CS sub-index score is higher for women, and increases while their age increases, in general. But, up to the ages of 30-34 the scores continue to decrease, and afterwards increase almost steadily, with a slightly different pace for women and men. (Annex 2).

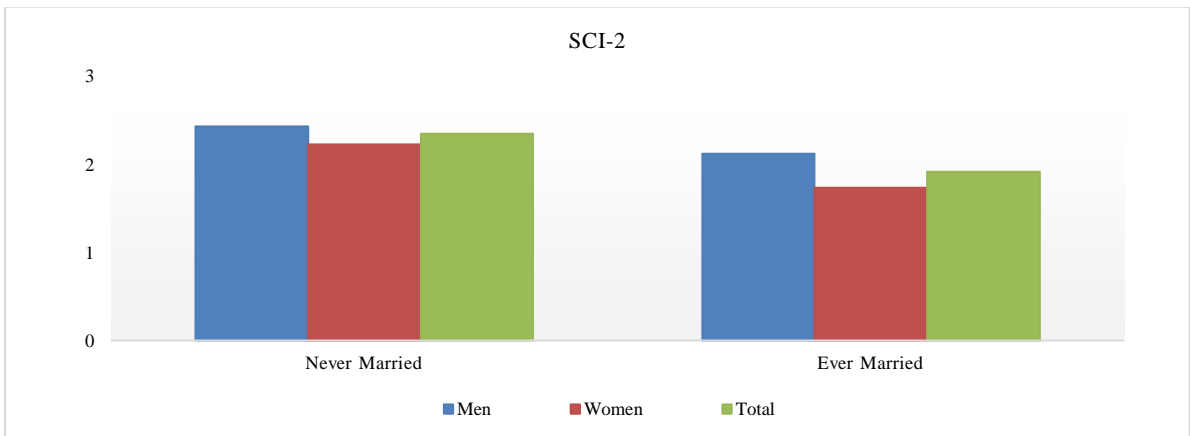
Figure 2: SCI-2 According to Age

Differences based on marital status

Marriage seems to affect social capital adversely, due to negatively affected everyday sociability sub-index, primarily for women. For both women and men, SCI-2 scores are lower for ever-married group, which consists of married, divorced and widowed subgroups (Figure 3).

Figure 3: SCI-2 According to Marital Status

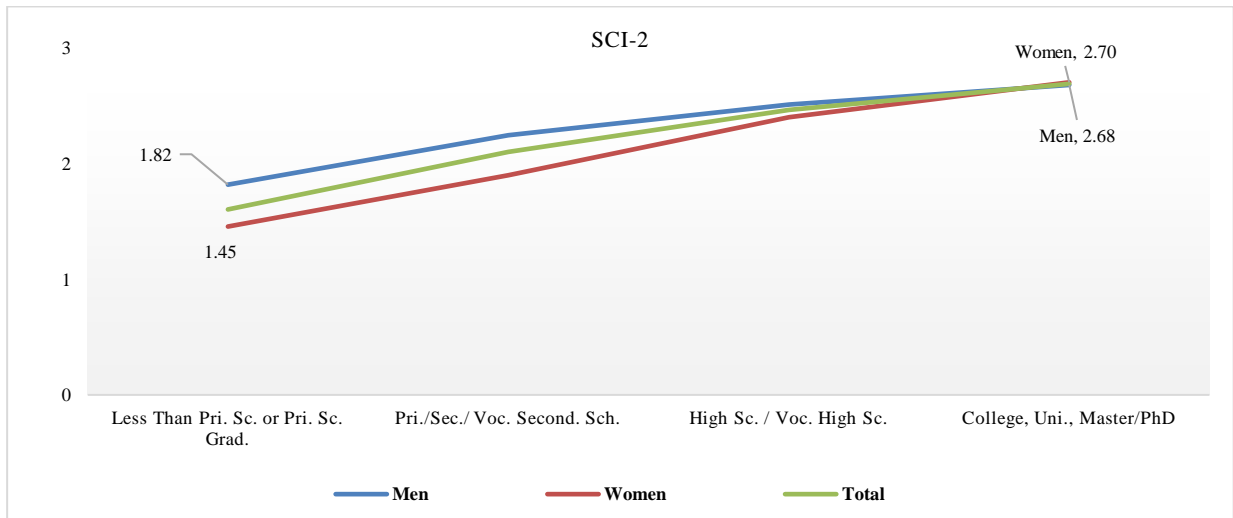

On the other hand, the SNS sub-index scores for ever-married women and men are higher than never-married women and men, men having lower scores for both groups. Regarding the CS sub-index, between never-married and ever-married groups, there is not a notable difference for both women and men, ever-married women and men have slightly higher scores, and men have lower scores. (Annex 2)

Differences based on education level

The SCI-2 scores increase while education level increases, but the pace of increase across education levels differs for women and men (Figure 4). While SCI-2 score for men up to high school education is higher, women catch up with men throughout the higher education levels. At the college or upper levels of education, the SCI-2 score for women is slightly higher than men.

Figure 4: SCI-2 According to Education Level

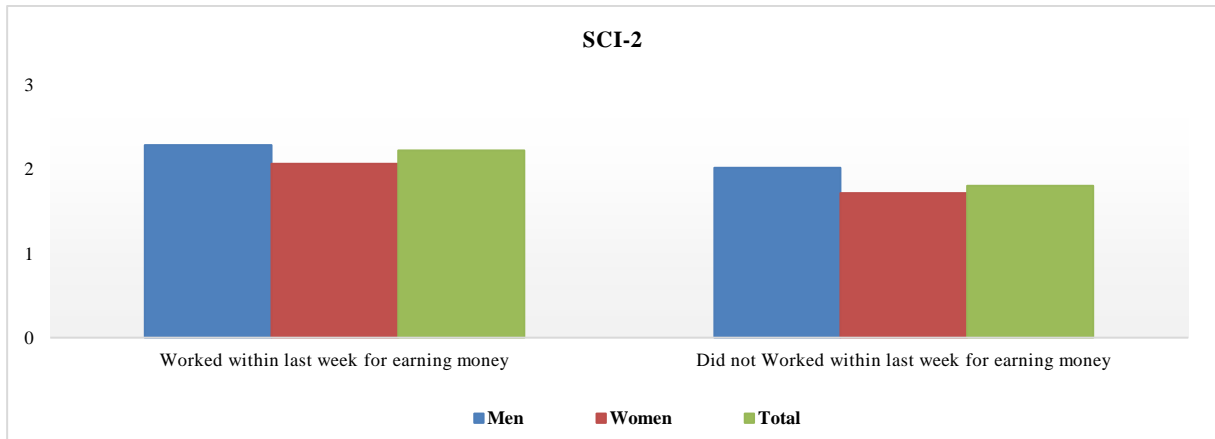

As in the SCI-2 scores, the ES sub-index scores increase while the education level increases for both women and men. This is opposite for the SNS and the CS sub-indices. As the education level increases, the scores of these two sub-indices decrease, and women have higher scores, except for college or higher education level for SNS sub-index. On the other hand, the changes in these two sub-indices are not as steep as the ES sub-index. (Annex 2)

Differences based on employment status

Employment might have a positive effect on social capital, especially for women. Hence, the SCI-2 scores for both women and men who worked last week are higher than the ones who did not work (Figure 5).

Figure 5: SCI-2 and Sub-Indices According to Employment Status

Regarding the ES sub-index, the employed women and men have higher scores. But, contrary to everyday sociability, the SNS and CS sub-indices scores are lower for the employed women and men. (Annex 2)

Differences based on technology ownership

Cell phone and laptop ownership indicators are defined as technology ownership in this study. The two forms of technology ownership appear to positively affect social capital at slightly different paces. Hence, the SCI-2 scores for both technology ownership types are higher than ‘non-owners’ (Figure 6a and 6b).

Figure 6a: SCI-2 and Sub-Indices According to Cell Phone Ownership

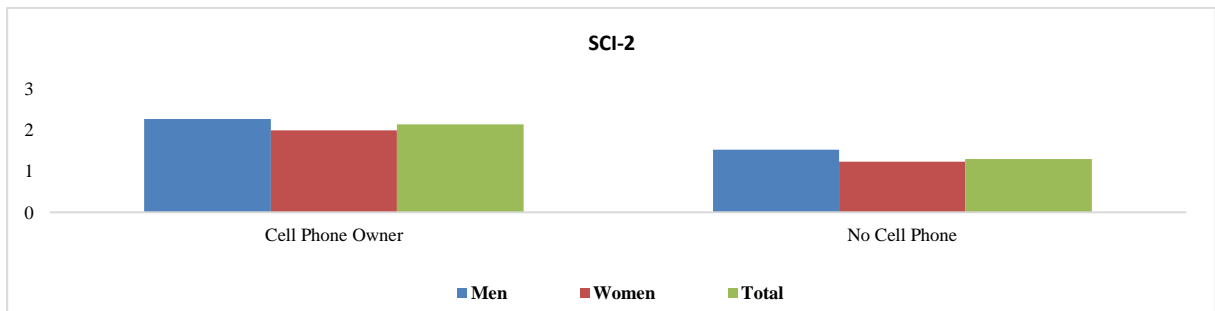
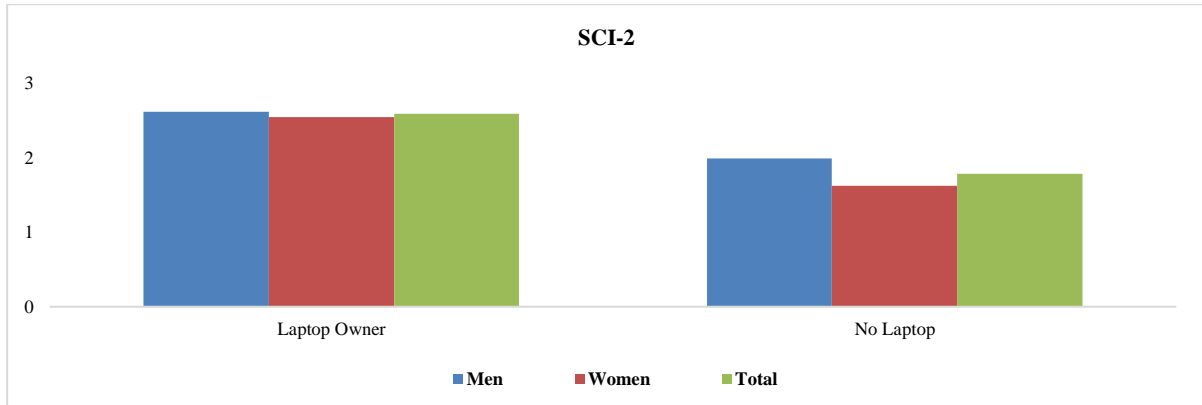

Figure 6b: SCI-2 and Sub-Indices According to Laptop Ownership

Regarding the ES sub-index for both indicators, technology owners have higher scores than non-owners. Regarding the SNS and CS sub-indices, contrary to ES, technology owners have lower scores. (Annex 2)

DISCUSSION

In this study, we measured social capital for the individuals in Turkey by constructing a composite index. We analysed the differences between the social capital levels of women and men and assessed our findings according to their age groups, marital status, education level, employment, and technology ownership. The importance of this study is to analyse social capital in Turkey by using official and nationally representative data. As mentioned before, social capital is a complex phenomenon that, in general consensus, has three components: networks, norms, and trust. However, due to the lack of quantitative data for the trust and the norms components of social capital representing Turkey, we focused on the networks component of social capital in our analysis. This is in line with several former studies which also considered the networks component solely.

As we put forth in our previous study, the former studies on measuring social capital defined and examined social capital differently. Thus, comparing the findings of these studies could not be done straightforwardly. In this section, we discuss the findings of our analysis by comparing our findings with the former studies in which social capital definitions correspond with this study's definition either totally or partially. Then, we assess these findings within the understanding of social capital that this particular literature provides us.

The results of our analysis showed that the average score of SCI-2 is higher for men (Figure 1). ES index has the most decisive influence on SCI-2, SNS index comes next, and the CS index has the lowest influence. Regarding the three sub-indices, we observed that women have a lower average score for the ES index but higher average scores for the SNS and the CS indices. Women's lower SCI-2 score stems mainly from the ES sub-index, which is lower for women.

For both women and men, the groups with higher SCI-2 scores are 18-24 years old, college/university/master/PhD graduate, never married, employed, cell phone and laptop owner. On the other hand the ones with lower scores are 65-80 years old, divorced/widowed, primary school graduate or less, unemployed, have no cell phone or laptop.

When we look at the variables under ES, we see that all variables are related to the activities which might be acted in a mall, one of which is actually 'visiting a mall'. Hence, we think that the fact

that these variables come to the forefront might imply the prevalence of spending time in malls. Indeed, in the current literature, malls are regarded as socialization spaces (Yücel Bourse, 2017). The studies related to the place of malls in social life show that younger people visit the malls more frequently (Dinçer and Dinçer, 2011; Turkan, 2014), which corresponds to our finding related to higher levels of everyday sociability index scores for younger ages (Figure 2).

While several findings of our study correspond to the findings of former studies, there are also highly controversial findings. These differences derive from the diversity of the analysed social capital aspects or components, data scope, sample frame, research place, and such. For instance, our findings strikingly differ from those of Bullen and Onyx (2005), who concluded “social capital is not correlated with demographic variables such as age, gender, etc.” for New South Wales. (p. 15) These scholars measure social capital using the data gathered via the questionnaire they developed based on the field study on the five communities of New South Wales, Australia. However, we used Turkey 2014-2015 TUS dataset. Since the frame of the sample, the scope of data, and components of the two studies are different, the differences between our findings are not surprising.

The similarity of our findings to those of the former studies is also complicated. For instance, in his study in the UK, Ruston (2003, p. 10) included visiting friends/relatives, time spent with others on special occasions, and social activities such as going to the cinema as the socialization component of social capital and found that women spend more time for socializing activities than men. Similar to Ruston’s finding, Hodgkin (2008, p. 306) found that women’s social activities in public spaces, including at a cafe or a restaurant, a social club, a cinema, or a theatre, is higher than men in Australia. Our study included ES and CS components, which have common points with Ruston’s and Hodgkin’s variables. However, we found that while the ES sub-index is lower for women than men, the CS sub-index is higher for women.

McAloney et al.’s (2011) study in Northern Ireland revealed that women display higher levels of social capital due to their “significantly higher levels of neighbourhood connections, work connections, proactivity, family and friend connections” (p. 120). They explain this as an indicator of women’s “greater use of informal and casual networking techniques” and as “a neglected area of community relations processes which tend to largely involve male figures from both communities and exclude women representatives” (p. 120). On the surface, this finding is seen as contradicting ours. However, the statistical analyses we conducted before index calculation using the same data set revealed that women have slightly higher family and friend visit rates.

Ruston (2003) put that helping others is likely to increase with age, and women spend more time helping than men (p. 10). In his study, Patulny (2003) also found a positive relationship between age and volunteering in Australia. These findings are in line with our findings about increasing SNS with increasing age for both women and men, and women’s higher score for the SNS sub-index (Annex 2). Costa, et al.’ (2022) finding about decreasing “mobility and opportunities to socially interact and form relationships” might also influence the increase in activities related to helping in older ages (p. 2). Correspondingly, helping, which is categorized in the SNS sub-index in this study, and cultural activities, in the CS sub-index, might get even less frequent when an individual works, owns a cell phone or a laptop (Annex 2).

Regarding education, Patulny’s (2003) finding about the positive link between higher education and volunteering is in support of our findings. Using various indicators, including ‘informal help to others’ and ‘volunteering,’ Van Beuningen and Schmeets (2013) also found that the highly educated

have higher SCI scores in the Netherlands. Their finding about the antagonistic relation between age and index score also correlates with our findings. Regarding employment, Patulny (2003) found that full-time employment displays a negative link with volunteering, which is similar to our finding between employment and SNS (Annex 2).

Former studies have presented notable findings on the features of social capital. For instance, Glaeser et al. (2001) assert that social capital is “highly community-specific” (p. 10), and Hodgkin (2008) found that women have higher scores on informal social participation, which involves visiting family/friends/neighbours (p. 308). However, our dataset does not include data on such issues, and the factor analysis we conducted did not include the relevant variables. In this regard, there are two main issues. First, official data for Turkey does not reveal some textures of social capital. Second, the findings of studies in other countries might not correspond with the patterns in Turkey.

Existing studies on Turkey mostly analyse a specific population segment based on a certain geographic area, an occupation, or another form of specification, while only some of them presents country-wide or cross-country analysis. Several of these studies mention about the differences between women and men related to social capital. For instance, in his study, Erdoğan (2006) focused on trust among the youth and found that types of trust differ for young women and men. Trust for media, army, justice system and police are higher for women, whereas trust for civil society organisations is higher for men. Paksoy and Gül (2019) found that male students display more institutional trust than female students, which is similar to the findings of Toprak and Bozgeyikli (2011). Eşki-Uğuz et al. (2011) point that the network space of the people in Turkey is broad, they generally meet with their relatives and the people from same sex. In his study on the garment manufacturing workers in Batman, Sözbilir (2022) shows that relational social capital levels of the women workers and the married workers are higher than the men workers and the never married workers. On the other hand, Gerşil and Aracı (2011) analysed social capital via trust among the workers and found no significant difference between women and men.

Hence, it is seen that, the measurement studies about social capital in Turkey also display contradicting findings, depending on the sample frame and the analysed aspect or component of social capital, similar to the case among the studies in other countries.

Final Remarks

The differences between the studies for other countries and our study implies that societal and cultural differences might affect the factors that form social capital in diverse ways. On the other hand, we accept the limitations of our data and the methodology we used for interpreting the results. One of these limitations is that this study presents the results for Turkey in general, but the data we employed is not disaggregated in terms of regions and urban-rural classification. However, Turkey is a country with heterogeneous characteristics. Thus, data with urban-rural classification and regional disaggregation would display further insights for Turkey. Second, as Nardo et al. (2005) put it, composite indices cannot evaluate every detail of the relevant concepts but might help to understand the general situation. Nevertheless, we interpret the study's results by taking into consideration the so-called constraint of composite indices. Additionally, in this study, we solely examined a single part of the network's component, namely structural aspect of social capital. Yet, we could not examine this component broadly or observe the trust and norms components, namely cognitive aspect of social capital. Indeed, as mentioned above, there is a lack of official and national data for studying these two aspects.

In conclusion, we believe that a much more comprehensive and detailed study would help to observe all aspects of social capital. Especially a future study with a sample representative at national, regional, and urban-rural levels is crucial to fully understand the social capital of the individuals in Turkey.

Annex 1: Questions from TUS 2014-2015

1. Have you done any voluntary work on behalf of a political group at any time during the last 4 weeks?
2. Are you a member of a non-profit political party?
3. Have you done any voluntary work on behalf of a youth group at any time during the last 4 weeks?
4. Have you done any voluntary work on behalf of an environmental group at any time during the last 4 weeks?
5. Have you done any voluntary work on behalf of a justice/human rights group at any time during the last 4 weeks?
6. Have you done any voluntary work on behalf of a social assistance group at any time during the last 4 weeks?
7. Have you done any voluntary work on behalf of a sports club or association at any time during the last 4 weeks?
8. Have you done any voluntary work on behalf of a religious place at any time during the last 4 weeks?
9. Have you done any voluntary work on behalf of a security or first aid group at any time during the last 4 weeks?
10. Have you done any voluntary work on behalf of a regional solidarity group at any time during the last 4 weeks?
11. Have you done any voluntary work on behalf of an art or hobby group at any time during the last 4 weeks?
12. Have you done any voluntary work on behalf of a vocational solidarity association at any time during the last 4 weeks?
13. Have you done any voluntary work on behalf of an adult education group at any time during the last 4 weeks?
14. Have you done any voluntary work on behalf of a parent-teacher association at any time during the last 4 weeks?
15. Have you done any other voluntary work at any time during the last 4 weeks?
16. Are you a member of a non-profit sports club?
17. Are you a member of a non-profit foundation?
18. Are you a member of a non-profit association?
19. Are you a member of a non-profit trade union?
20. Are you a member of a non-profit professional association or vocational institution?
21. Are you a member of a non-profit cooperative or professional union?
22. Have you visited a relative at any time during the last 4 weeks?
23. Have you gone to a movie at any time during the last 4 weeks?
24. Have you gone to a theatre at any time during the last 4 weeks?
25. Have you gone to a concert at any time during the last 4 weeks?
26. Have you gone to a ballet or opera at any time during the last 4 weeks?
27. Have you gone to an exhibition at any time during the last 4 weeks?
28. Have you gone to an exhibition a charity bazaar, fair, festival etc. at any time during the last 4 weeks?
29. Have you gone to library any time during the last 4 weeks?
30. Have you gone to a sports competition as an audience at any time during the last 4 weeks?
31. Have you visited a friend any time during the last 4 weeks?
32. Have you gone to some other place of entertainment at any time during the last 4 weeks?
33. Have you gone to an internet cafe at any time during the last 4 weeks?
34. Have you spent time in social media at any time during the last 4 weeks?
35. Have you gone to a shopping mall at any time during the last 4 weeks?
36. Have you gone for hiking at any time during the last 4 weeks?
37. Have you gone to a picnic at any time during the last 4 weeks?
38. Have you helped someone who is not a member of your household for transportation at any time during the last 4 weeks?
39. Have you helped someone who is not a member of your household for shopping at any time during the last 4 weeks?
40. Have you helped someone who is not a member of your household for utility payment at any time during the last 4 weeks?
41. Have you helped someone who is not a member of your household for childcare at any time during the last 4 weeks?
42. Have you helped someone who is not a member of your household for sick/elderly/disabled care at any time during the last 4 weeks?
43. Have you helped someone who is not a member of your household for health-related issues at any time during the last 4 weeks?
44. Have you helped someone who is not a member of your household for education at any time during the last 4 weeks?
45. Have you helped someone who is not a member of your household for any other reason at any time during the last 4 weeks?

Annex 2: The Mean SCI-2 and Sub-Indices Scores for Men and Women

Variables		SCI2			Everyday Sociability			Social Network Support			Cultural Sociability		
		M	W	T	M	W	T	M	W	T	M	W	T
Age	18-24	2.42	2.08	2.25	2.47	2.14	2.30	1.51	1.82	1.67	1.83	2.10	1.97
	25-29	2.43	2.09	2.26	2.47	2.12	2.30	1.63	1.91	1.77	1.79	2.00	1.89
	30-34	2.37	2.02	2.20	2.40	2.05	2.23	1.73	2.02	1.87	1.71	1.93	1.82
	35-39	2.31	1.97	2.14	2.33	1.99	2.16	1.86	2.08	1.97	1.70	2.00	1.85
	40-44	2.25	1.85	2.05	2.23	1.82	2.03	1.97	2.21	2.09	1.80	2.09	1.94
	45-49	2.17	1.80	1.99	2.15	1.76	1.96	2.04	2.25	2.15	1.87	2.09	1.98
	50-54	2.11	1.69	1.90	2.06	1.63	1.84	2.06	2.29	2.17	1.91	2.19	2.05
	55-59	1.96	1.58	1.77	1.93	1.53	1.73	2.08	2.28	2.18	2.02	2.21	2.12
	60-64	1.92	1.53	1.72	1.91	1.49	1.70	2.11	2.21	2.16	2.01	2.23	2.12
	65-80+	1.65	1.25	1.42	1.65	1.24	1.42	2.11	2.16	2.14	2.26	2.42	2.35
Marital Status	Never Married	2.42	2.22	2.34	2.47	2.26	2.38	1.54	1.78	1.63	1.84	2.09	1.94
	Ever Married (Married / Divorced / Widow)	2.12	1.73	1.91	2.11	1.72	1.90	1.98	2.16	2.08	1.88	2.12	2.01
Education	Less Than Pri. Sc. or Pri. Sc. Grad.	1.82	1.45	1.60	1.81	1.44	1.59	2.03	2.25	2.16	2.07	2.27	2.19
	Secondary Sch.	2.25	1.90	2.10	2.27	1.94	2.13	1.79	2.11	1.93	1.77	2.06	1.89
	High Sc. / Voc. High Sc.	2.51	2.40	2.46	2.53	2.43	2.49	1.76	1.81	1.78	1.69	1.81	1.74
	College, Uni., Master/PhD	2.68	2.70	2.69	2.69	2.72	2.71	1.68	1.67	1.67	1.72	1.85	1.78
Employment	Worked Last Week	2.28	2.07	2.22	2.29	2.07	2.23	1.84	1.96	1.87	1.80	2.07	1.87
	Did not Worked Last Week	2.02	1.72	1.81	2.02	1.72	1.81	1.91	2.14	2.07	2.03	2.14	2.11
Technology Ownership	Cell Phone Owner	2.26	1.99	2.13	2.26	1.99	2.14	1.85	2.07	1.95	1.83	2.01	1.92
	No Cell Phone	1.52	1.23	1.30	1.52	1.23	1.30	1.98	2.16	2.12	2.30	2.48	2.44
	Laptop Owner	2.62	2.55	2.59	2.64	2.58	2.62	1.70	1.73	1.71	1.66	1.80	1.71
	No Laptop	1.99	1.63	1.79	1.99	1.62	1.78	1.95	2.18	2.08	1.98	2.20	2.10
Total		2.20	1.81	2.00	2.21	1.81	2.01	1.86	2.09	1.98	1.87	2.12	2.00

REFERENCES

- Addis, E. & Joxhe, M. (2016). Gender Gaps in Social Capital: A Theoretical Interpretation of the Italian Evidence. *Dipartimento di Scienze Sociali ed Economiche, Working Paper Series No.2/2016*.
- Akın, C.S. & Aytun, C. (2014). Sosyal Sermayenin İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Panel Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 65-80.
- Arrow, K. J. (2000). Observations on Social Capital. In P. Dasgupta, and I. Serageldin, *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (pp. 3-5). Washington D.C.: World Bank.
- Baş, C.F. (2018) Sosyal Medya Davranışının Oluşumu: Çevrimiçi Ortamlarda Güven, Sosyal Sermaye ve Saygınlık İlişkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 49-85.
- Beugelsdijk, S. & van Schaik, T. (2005) Differences in Social Capital between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39(8), 1053-1064.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258). New York: Greenwood.
- _____ (1987) What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence of Groups. *Berkeley Journal of Sociology*, 32, 1-17.
- Boudt, K., Todorov, V. & Wang, W. (2020). Robust Distribution-Based Winsorization in Composite Indicators Construction. *Social Indicators Research*, 149(2), 375-397.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science*, 41(3), 999-1023.
- Brown, T.A. & Moore, M.T. (2012) Confirmatory Factor Analysis. In R.H. Hoyle (Ed.), *Handbook of Structural Equation Modelling* (pp. 361-379). New York: The Guilford Press.
- Bullen, P. & Onyx, J. (2005). *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW: A Practitioner's Guide (2nd ed.)*. Coogee, NSW: Management Alternatives.
- Burt, R.S. (1997). The Contingent Value of Social Capital. *Administrative Science Quarterly*, 42(2), 339-365.
- Byoun, S.J. (2013). The Impact of Human Capital and Social Capital on Employment Conditions of Immigrants in the United States: Examining Gender and Racial/Ethnic Differences. *University of Illinois at Urbana-Champaign, Ph.D. Dissertation*.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.
- Costa, D.L. & Kahn, M.E. (2002). Understanding the American Decline in Social Capital, 1952-1998. *Kyklos*, 56(1), 17-46.
- Costa, S., Sousa, L., Luz, H. & Padeiro, M. (2022). Daily Mobility and Social Interactions among Community-Dwelling Older Adults with Pet Dogs: A Scoping Review. *Journal of Applied Gerontology*, 41(12), 2609-2623.
- Costello, A.B. & Osborne, J. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most from Your Analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 10, Article 7.

- Dincer, B. & Dincer, C. (2011). Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Ziyareti ve Davranışı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 317-332.
- Erbaşı, A. (2015). İlçeler Düzeyinde Sosyal Sermaye Analizi: Konya ve Karaman Örneği. *Sosyoekonomi*, 23(25), 47-78.
- Erdoğan, E. (2006). *Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği*. Retrieved from: http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf (Accessed on: 22/05/2021).
- Eşki-Uğuz, H., Örselli, E. and Sipahi, E.B. (2011). Sosyal Sermayenin Ölçümü: Türkiye Deneyimi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 8-40.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2017). *Gender Equality Index 2017: Methodology Report*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Garcia-Diez, S. (2013). Measurement of Social Capital with the Help of Time Use Surveys. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 72, 23-31.
- Gerşil, G.S. & Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 39-74.
- Glaeser, E.L., Laibson, D. & Sacerdote, B. (2001). The Economic Approach to Social Capital. *Harvard Institute of Economic Research Working Papers*, No. 1916.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Grootaert, C. & van Bastelaer, T. (2001). Understanding and Measuring Social Capital: A Synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative. *Social Capital Initiative Working Paper Series*, No. 24. Washington, DC: The World Bank.
- _____ (2002). *Understanding and Measuring Social Capital: A Multidisciplinary Tool for Practitioners*. Washington DC: The World Bank
- Grootaert, C., Narayan, D., Nyhan-Jones, V. & Woolcock, M. (2004). Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire. *World Bank Working Paper*, No. 18. Washington, DC: The World Bank.
- Hacımahmutoğlu, H. & Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2021). Social Capital Revisited: Concept and Measurement. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 135-184.
- Kabakçı Günay, E. & Sülün, D. (2021). The Evaluation of the Impact of Social Capital on Economic Development within the Framework of the Legatum Prosperity Index: The Case of OECD Countries. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1982-1996.
- Kartal, O.Y., Yazgan, A.D., & Kıncal, R.Y. (2017). Bilişim Çağında Sosyal Sermayenin Yeni Belirleyicileri: Dijital Uçurum ve Sosyal Medya Okuryazarlığı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 353-373.
- Keleş, ř., Dilmaç, M. & Tural Dikmen, A. (2015). Sosyal Sermayenin Kırsal Alanda Yaşama İsteği Üzerinde Etkisi: Erzurum Kırsal Alanında Bir Araştırma. *The International New Issues in Social Sciences (TINISOS)*, 1(1), 91-116.
- Koç, N. (2019). Sosyal Sermaye: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(2), 338-354.
- Kuştepelı, Y., Akgüngör, S. and Gülcan, Y. (2019). Social Capital and Turkish-German Academic Linkages. *Sosyoekonomi*, 27(39), 205-222.

- McAloney, K., Stringer, M., & Mallett, J. (2011). Social Capital in Divided Societies: Development of a Social Capital Questionnaire in Northern Ireland. *International Journal of Social Inquiry*, 4(1), 113-131.
- Narayan, D. & Cassidy, M. F. (2001). A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. *Current Sociology*, 49(2), 59-102.
- Narayan, D., Patal, R., Schafft, K., Rademacher, A., & Koch-Schulte, S. (2000). *Voice of the Poor: Can Anyone Hear Us?* World Bank Publication.
- Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., & Tarantola, S. (2005). *Tools for Composite Indicators Building*. European Commission, Joint Research Center.
- OECD/European Union/EC-JRC (2008). *Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide*. Paris: OECD Publishing.
- Öztopçu, A. (2018). Bölgesel Sosyal Sermaye ve Bölgesel Gelişmişlik Düzeyinin Kalkınma Üzerindeki Etkileri. *Verimlilik Dergisi*, 3, 89-113.
- Paksoy, H.M. & Gül, M. (2019). Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Sciences Studies*, 5(13), 321-332.
- Patulny, R. (2003). Social Capital – Values and Time Use. *Paper presented at the 8th Australian Institute of Family Studies Conference*, Melbourne.
- Paxton, P. (1999). Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment. *American Journal of Sociology*, 105(1), 88-127.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone.
- Ruston, D. (2003). *Volunteers, Helpers, and Socialisers: Social Capital and Time Use*. London: Office for National Statistics.
- Sabatini, F. (2009). Social Capital as Social Networks: A New Framework for Measurement and an Empirical Analysis of its Determinants and Consequences. *The Journal of Socio-Economics*, 38(3), 429-442.
- Sarıahmetoğlu, İ. & Vatansever-Toylan, N. (2020). Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizm Algılarının Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi Tutumları Üzerine Etkisi: Ayder Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2163-2178.
- Scrivens, K. & Smith, C. (2013). Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement. *OECD Statistics Working Papers, No. 2013/06*, Paris: OECD Publishing.
- Shrestha, N. (2021). Factor Analysis as a Tool for Survey Analysis. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 9(1), 4-11.
- Söylemez, M. & Tolon, M. (2019). Dönüşümsel Liderliğin Sosyal Sermayeye Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 372-389.
- Sözbilir, F. (2022). İlişkisel Sosyal Sermaye Demografik Faktörlerden Etkilenir mi? *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1545-1567.

- Stone, W. and Hughes, J. (2002). *Social Capital: Empirical Meaning and Measurement Validity*. Australian Institute of Family Studies.
- Şener, S. & Koltan Yılmaz, Ş. (2021). Entropi Tabanlı ELECTRE TRI ve K-Ortalamlar Yöntemleriyle Ülkelerin Refah Düzeyine Göre Değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(2), 191-209.
- Toprak, E. & Bozgeyikli, H. (2011). Öğretmen Adaylarının Sosyal Sermaye Düzeylerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 125-147.
- Turkan, İ. (2014). Alış-Veriş-Tüketim Mabetleri: Sosyoekonomik Açıdan Mekân Tüketiminde Turkey Örneği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Özel Sayı: 2 (Aynalı Labirent: Küreselleşen Kentte Tüketim)*, 85-104.
- Türkseven, D.N. & Kutlar, A. (2019). TR71 Bölgesinin Bölgesel Geliri ve Sosyal Sermayesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi Özel Sayısı*, 12-21.
- UCLA Statistical Consulting Group (2016). *A Practical Introduction to Factor Analysis: Exploratory Factor Analysis*. Retrieved from UCLA Advanced Research Computing Statistical Methods and Data Analytics: <https://stats.oarc.ucla.edu/spss/seminars/introduction-to-factor-analysis/a-practical-introduction-to-factor-analysis/> (Accessed on: 04/10/2021)
- Van Beuningen, J. & Schmeets, H. (2013). Developing a Social Capital Index for the Netherlands. *Social Indicators Research*, 114(3), 859-886.
- Weaver, R.D., McMurphy, S.M. & Habibov N.N. (2013). Analysing the Impact of Bonding and Bridging Social Capital on Economic Well-Being: Results from Canada's General Social Survey. *Sociological Spectrum*, 33(6), 566-583.
- Yong, A.G. & Pearce, S.C. (2013). A Beginner's Guide to Factor Analysis: Focusing on Exploratory Factor Analysis. *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 9(2), 79-94.
- Yücel Bourse, H. (2017). Alışveriş Merkezlerinin Göstergibilimsel Çözümlemesi. *Mimarlık ve Yaşam*, 2(2), 165-181.

TELEMEDICINE AT THE THRESHOLD OF NEW RELATIONALITIES AND OLD RESIDUES: A CASE STUDY

Cansu Çobanoğlu,¹ Buse Akkaya,² Göksel Altınışik Ergur³

Abstract

The evolution and adoption of information and communication technologies have brought about significant changes in the way we perceive and relate to the world around us. These technologies have facilitated instant communication across distances and stretched our perceptual frontiers well beyond the constraints of physical space. In this study, we are exploring the influence of one of these technologies, telemedicine, on the human experience, a technology that has become particularly relevant amid the COVID-19 outbreak. Specifically, our study centers on patient-physician interactions through telemedicine during the pandemic in Turkey, with a sample of 30 patients who received consultations from the same pulmonologist. Our research highlights the need to consider the social and technical elements that construct technology to fully understand the impact of technological transformations on the human experience. Through our case study on telemedicine, we argue that this technology leads to a reframing of patients' perception of space, which in turn shapes a different mode of being for them in patient-physician interactions mediated by this very artifact. Furthermore, our emphasis on the relational aspect of technology underscores the idea that technology not only constructs new modes of relationships but also embodies the context in which it operates. In particular, our case study on telemedicine during the COVID-19 pandemic in Turkey highlights how this technology embodies a neoliberal socio-political framework from its inception and how, in turn, this leads to the construction of various forms of neoliberal participation, such as access to and use of this technology in the relations it facilitates. Consequently, our research highlights the interconnectedness of technology by examining the impact of telemedicine on patient-physician interaction in a given context.

Keywords: Telemedicine, patient-physician interaction, sociotechnical arrangements, COVID-19, mediation theory.

¹ MA, İstanbul Teknik Üniversitesi, Science, Technology and Society, cansucobanogl@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8788-9532

² Lisans öğrencisi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, akkayabuse07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4901-787X

³ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Tıp Fakültesi, gaergur@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6869-1301

ESKİ TORTULARIN VE YENİ İLİŞKİSELLİKLERİN EŞİĞİNDE TELETIP: BİR VAKA ÇALIŞMASI

Öz

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve benimsenmesi, çevremizdeki dünyayı algılama ve onunla ilişki kurma biçimimizde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu teknolojiler, uzak mesafeler arasında anlık iletişim kurmamızı sağlamış ve algısal sınırlarımızı fiziksel mekân kısıtlamalarının ötesine taşımıştır. Bu çalışmada, COVID-19 salgını sırasında giderek daha önemli hale gelen bir bilgi ve iletişim teknolojisi olan tele-tıbbın insan deneyimi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Çalışma, COVID-19 sırasında aynı göğüs hastalıkları uzmanından konsültasyon alan 30 hastadan oluşan bir örneklem ile Türkiye'de pandemi sırasında tele-tıp aracılığındaki hasta-hekim etkileşimlerine odaklanmaktadır. Araştırmada, teknolojik dönüşümlerin insan deneyimi üzerindeki etkisini tam olarak anlamak için teknolojiyi ve bağlamını oluşturan toplumsal unsurları birlikte dikkate alma ihtiyacı vurgulanmaktadır. Tele-tıp üzerine gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanarak, bu teknolojinin hastaların mekân algısında bir dönüşüme yol açtığı ve bunun da hasta-hekim etkileşiminde farklı bir varoluş biçimini şekillendirdiği öne sürülmektedir. Teknolojinin ilişkisel yönüne yapılan vurgu, teknolojinin yalnızca yeni ilişkileri teşvik etmekle kalmayıp aynı zamanda içinde faaliyet gösterdiği bağlamı da cisimleştirdiği fikrinin altını çizmektedir. Tele-tıp üzerine yapılan vaka çalışması özelinde, bu teknolojinin Türkiye'de neoliberal bir sosyo-politik çerçevenin izdüşümü olduğu gösterilerek, yine bu teknolojinin kurguladığı ilişkilerde de bu neoliberal mantığın görünür olduğu savunulmaktadır. Bunun ise özellikle bu teknolojiye erişim ve teknolojinin kullanımı gibi çeşitli katılım biçimleri söz konusu olduğunda somutlaştığı vurgulanmıştır. Sonuç olarak araştırma, tele-tıbbın belirli bir bağlamdaki hasta-hekim etkileşimi üzerindeki etkisini inceleyerek teknolojinin ilişkisel varoluşunun altını çizmektedir.

Anahtar kelimeler: Tele-tıp, hasta-hekim etkileşimi, sosyo-teknik düzenlemeler, COVID-19, dolayım teorisi.

INTRODUCTION

The telecommunication revolution was dated to the 1990s in an article that used Craincross's quotation as an epigram: "The death of distance, should be welcomed and enjoyed" (Cartwright, 2000). The notion of the 'death of distance' indeed evokes profound philosophical and sociological contemplations about the fundamental nature of space and its intricate relation with human experience since, in its simplest terms, space is essential to understand *one's place* in the world, and it shapes *one's experience of reality* in profound ways. One can say that any human experience is necessarily conditioned by space. Today, technologies, especially Information and Communications Technologies (ICT), intervene in the definition of space by altering the meaning of *physical distance* and transforming it into a *relational distance* (Pols, 2012). Therefore, one can say that technology is not only a mere part of this space; instead, it has become one of the fundamental elements that constitute the space, and therefore human existence itself, transforming it into a more relational entity rather than a once-given, immutable being conditioned by a physical space. In this new, relational mode of existence through technology, virtual and physical existences merge. Furthermore, this 'new' relational space constructed by technologies manifests divergent interpretations of the concept of distance -and therefore, proximity. In one respect, it presents a new dimension of 'being there' or 'being close' that extends beyond the physical realm, thereby engendering ontological closeness. Of course, this ontological rapprochement is a self-contradictory closeness that brings with it different ways of 'being distant' such as the loss of physical proximity and face-to-face interaction.

In the forthcoming section of this article, we will discuss in detail the first implication of *distance*, which is closely linked to the intricate interplay of virtual and physical existences in telemedicine. We will firstly argue that despite the potential loss of certain aspects in the patient-physician interaction, *a sense of proximity*, which blurs the boundaries between the physical and the virtual existences, can still persist in this new form of interaction constituted by telemedicine. So, it may really mean a form of 'death of distance.' However, conversely, while physical distance is partly -ontologically- eliminated through telemedicine, we will argue that it also makes us confront a different gap, one shaped by the sociopolitical relations that contour this artifact with a neoliberal framework. Unsurprisingly, telemedicine's adoption in Turkey was accelerated during the COVID-19 pandemic, and our case study examines one of these recent adaptations. The arrival of COVID-19 in a context where the health system has long been in crisis (Yenimahalleli Yaşar, Birlir & Göksel, 2017), coupled with the pandemic's crisis, has crystallized Turkey's health system's neoliberal ethos (Ergur, 2020). This neoliberal rationale is also evident in the telemedicine application that makes our case, which serves not as a systematic, but as an individual response to the crisis. We will discuss these individual strategies in more detail in the second part of the forthcoming section.

Through this case study, we want to demonstrate that no artifact emerges from or operates in a vacuum. Although technology enables new relationships, forms of engagement, modes of action, and modes of existence, as Verbeek contends, these "mediations are always context-dependent" (2005, p.11). Therefore, we must bear in mind that any technology always exists within a socio-technical arrangement, where social and technical elements mutually -and constantly- construct each other. Our case study of telemedicine will exemplify this interconnected existence of technology. We will expound on how technology presents a productive and relationship-building character while concurrently exhibiting context-specific features that reflect and embody the intricate relations in the given context. The article will illuminate this interconnectedness between technology and its context and shed light on this relationship by zooming in on a specific node of (undoubtedly a much larger) web of relations formed by the telemedicine artifact. Our case will cover 30 patients who used telemedicine for the first time to receive consultation from the same pulmonologist during COVID-19.

THE BACKGROUND AND METHODOLOGY

Background

The telemedicine case we explore was put into practice in one [anonymized] public hospital in Turkey in the first year of COVID-19. In the context of the COVID-19 pandemic where physical contact posed a risk, the acceleration of adaptation of telemedicine technologies was no coincidence. Although the integration of telemedicine into the medical field was already underway before the pandemic worldwide, the COVID-19 outbreak accelerated this process by bringing to light its potential benefits. Turkey created a case where this situational acceleration can be observed. In the first three months of the pandemic, most of the physicians in Turkey were referred to solely treating patients with COVID-19 in specialized wards while other in-patients and out-patient clinics were closed. Meanwhile, the follow-ups and treatments of many non-COVID patients were disrupted due to the lack of systematic preparedness within the Turkish healthcare system (Ergur, 2020). The acceleration of the adaptation of telemedicine technologies was an outcome of such a context. Although the Ministry of Health has officially authorized the launch of the telemedicine service, due to the insufficient reimbursement and regulatory framework, this proposal could not be adopted by many physicians. At the given time, there was yet to be any kind of infrastructure of the national health system to be utilized for in-distance consultations or treatments. The adaptation of telemedicine technologies in question was left to personal initiatives. The subject of this case study is an example of one of these personal initiatives where solely a single pulmonologist, one of the co-authors of this article, had adopted this telemedicine technology in the [X] Research Hospital, who does not receive any reimbursement as a result of their practice. Since they weren't a systematic interface to be utilized, in our case, Skype (Skype™, version 6.4, Microsoft, Redmond, WA, USA) was adapted as an interface for the application of telemedicine. For the sake of patient confidentiality, the name of the hospital was anonymized.

The complete delegation of such a practice to personal initiatives cannot be considered a singular and isolated example. On the contrary, it points to a much more entrenched crisis in the Turkish healthcare system, whose roots date back to the early '80s. During this era, New Public Management plans which were grounded in market-related public policies arose. With the endorsement of the World Trade Organisation's General Agreement on Trade in Services (GATS) and various other regional treaties, the ethos of healthcare systems throughout the globe has shifted into a neoliberal conceptualization (Ağarhan, 2007). Neoliberalization within the medical context has three leading indicators: adaptation of free market and deregulation conditions, decentralization, and individualism. An indication of the individualization of the medical field towards the neoliberal orientation is that individuals are left to address the difficulties they encounter in accessing health care through their initiatives (McGregor, 2001). With the economization of the political fostered by neoliberal rationality, not only do market principles are being applied to non-market spheres, but also subjects and principles are transformed into economic entities. This economization of the political is precisely relevant to our inquiry as it refers to the displacement of the mandates of the welfare state in favor of individualized responses (Brown, 2015). Thus, the term individualization, as used throughout the paper, indicates embedding the quality or access to the health care system within the framework of individual agency rather than as a matter of the state.

Historically, this individualism in the Turkish Health Care system started to manifest itself through the Health Transformation Program of 2003 where the Ministry of Health "has been gradually withdrawing from the provision dimension through the purchaser-provider split and organization of public hospitals into autonomous units" (Ağartan, 2012). These transformational steps in healthcare were institutionalized with different policies beginning in 2003 and this neoliberal trend is traceable through many different aspects of the health system in Turkey (Üstündağ & Yoltar, 2007; Ünlütürk Ulutaş, 2011; Pala, 2017; Vural, 2017). The fact that the implementation of telemedicine technologies is left to the ability, will, and initiative of hospitals or individuals during COVID-19 cannot be separated from these neoliberalized conceptualizations of the healthcare system that is rooted deeply in individualization. Through this neoliberal individualization, as in the case of telemedicine, physicians

are encouraged to altruistically undertake duties despite the inadequate infrastructure and the lack of compensation, while patients are guided to engage in these limited services only in accordance with their individual abilities. It should be noted that although the Ministry of Health sent official invitations to public health facilities to organize telemedicine services during the pandemic, the Ministry did not systematically publicize this to patients and did not offer reimbursement rights to physicians in line with the performance system. This abandonment of patients, physicians, and hospitals to their fate indeed, signifies a greater neoliberal question itself, however, this case study of a singular telemedicine adaptation also signals the levels of individualization within the field.

Methodology

The study was conducted as a case study because it aimed to explore the experiences of patients who use telemedicine services in-depth and to gain an understanding of the complex factors that influence their experiences. Case studies are particularly useful when the phenomenon being studied is complex, and when there is a great need to understand the contextual factors that shape it. In this study, the perceptions of the patients who use telemedicine services in the given hospital are conditioned by a variety of contextual factors such as health and technology literacy, age, socioeconomic status, and access to healthcare services. By conducting a case study, the researchers were able to gain a detailed and nuanced understanding of these factors and their influences on patients' experiences. There were a total of 30 participants comprised of varying demographic backgrounds whose detailed characteristics have been shown in Table 1. The mean age was 51 years (range: 21 to 73) whereas the female/male ratio was 17/13. This sample size was deemed sufficient to achieve data saturation, which is a point where the data collected is enough to capture the range and depth of experiences of the population being studied. In qualitative research, the sample size is not fixed and is determined by the research question and the nature of the data being collected. In this study, 30 participants were considered an appropriate sample size as it was expected that it would provide a rich and diverse range of experiences and perspectives on the use of telemedicine services.

Case studies make an important part of the investigation of the practices in a contextualized way (Smith-Doerr, 2017). Since semi-structured interviews are a reliable method of data collection when it comes to contextualizing and deeply engaging with the practices, ideas, and perceptions of the patients, it was used in the study to collect the data. Using this method, the interviews were conducted via various online meeting platforms (Skype, Zoom, WhatsApp call) based on the participants' preferences. Due to ethical concerns, the pulmonologist was not involved in any of the interviews. The interviews were audio-recorded with the consent of the interviewees and transcribed verbatim. The thematic analysis approach was used to analyze the qualitative data. The analysis process involved familiarization with the data, identifying codes, grouping these codes into themes, and analyzing the frequently used themes that are *the ways of being aware of the service and getting technical support, the comparison of healthcare services in pre-Pandemic and post-Pandemic periods, the experiences through the procedure, and the perception of the future of telemedicine*. This qualitative study was approved by the Institutional Review Board (IRB) of [Anonymous] University (Decision no: E-60116787-020-15395; Date: 02.02.2021). Informed consent was obtained from all participants before the interview. Participants were assured of confidentiality and anonymity, and they were given the right to withdraw from the study at any point without any consequence.

RESULTS AND DISCUSSION

Telemedicine can be considered an artifact that opens a whole different *space* for the patients and physicians to be present and interact, a space where virtual and physical reality is intertwined. In this context, we argue how distance, once perceived as physical, has become relative and related to sociopolitical context and interpersonal relations. Telemedicine creates a hybrid space during the

consultation that is neither entirely physical nor entirely virtual, but rather a combination of the two. In this *hybrid space*, interaction takes place through an interface. The doctor interacts with the patient through an interface, and the consultation occurs in a completely virtual environment. Within this intertwining that is *physically here but virtually there* (or virtually here and physically there) patients become *mediated*. This indicates a radical perceptual shift within the patient-physician interaction and introduces a new form of existence condition by this new meaning of space, that is, 'being remotely present' or simply '*telepresence*' (Steuer, 1992) to reconstruct this very interaction altogether. What stands out in this reconstruction is *the intertwining of human and non-human* in both perception and existence and this entanglement occurs through the mediation of technology. The very process of the physician diagnosing the patient's representation in a virtual examination room implies a new set of connotations within this virtual spatiality. This is a vastly distinct medical field from the one in which the healer engages with the patient's corporeality by touching and actively listening to the patient's body.

As it was discussed at the beginning of this article, if any human existence and experience is conditioned by space, one can say that this new space constructed through telemedicine conditions a new mode of existence for the patient. This existence is a hybrid existence mediated by technology, and because of its 'hybrid-being' it is an existence freed from the constraints of physical space, at least on the perceptual plane. This transformation at the perceptual level, in turn, marks a radical transformation in experience, because the very human-world relation and the 'existence' itself are constructed through perceptions (Merleau-Ponty, 1976). Through this perception, subject and object positionings are formed meaning that there are no such positions before the perception and these positions exist *in relations*, that is, *while one is approaching, perceiving, and relating to the world that surrounds them* (Verbeek, 2001; 2005). Moving forward, it can be argued that one's access to the world is not direct, meaning that each single perception is mediated (Verbeek, 2001). Today, technology is one of the dominant forms of these mediations, that is to say, since technologies alter and are altered by human perception, they must be theorized as the "mediator of human experiences and practices" (Verbeek, 2016, p. 2). When it comes to these mediations, rather than the conceptualization of subject and object (or, in this case, humans and technologies) as two poles in a dualistic understanding, these very subject-object positionings can be considered the outcome of this very relation (Verbeek, 2015). Mediation, then, ought to be thought of as "the origin of entities, rather than a 'middle position' between them" (Verbeek, 2012). What this means for our case is that in the case of telemedicine, the reconstruction of subject-object positions leads to a reconsideration of the physician's therapeutic touch, the very existence of patients' and physicians' bodies, medical gaze, and so on. In this new interaction mediated by this technology, it is not merely the patient and the physician who interact through telemedicine, but also their representations. In other words, these representations interact as a proxy. This indicates that we need to think of reality, corporeality, and spatiality through this mediation through which the patient, the physician, and the interface fuse to form a new spatiality, relationality, and thus existence. Both the patient and the physician *interact with each other through their interaction with their computer*, that is, the nonhuman.

Based on these insights, following the *mediation theory*, we argue that it is very difficult to conceptualize technologies as *passive intermediaries* between pre-existing subject positions, enabling relations between those pre-given nodes. Things are not neutral and passive intermediaries, in contrast, they are active mediators between human beings and reality, actively constructing new realities and modes of existence with their values, social action patterns, forms of interaction, and ways of thinking (Verbeek, 2005). In the case of telemedicine, this mediation gives rise to new kinds of interactions between patient and physician and new kinds of existences that will interact with this artifact. This implies a new mode of interaction between the patient, who must express the nature of his or her condition's manifestation, and the doctor, who must remotely re-invent the physician's therapeutic touch, as well as the new ways of existence that this interaction itself entails. Yet it is not only the interaction but also the structure and character of the medical ethos that is simultaneously sculpted by technology and thus reshaped by it. In this regard, one can argue, these interfaces and

artifacts hold a *thing-power* that is a kind of force that is exercised by non-humans upon humans and the term emphasizes the interconnectedness between these two (Bennet, 2004). This generates “a range of relational connections, effective forces, and agential capacities” (Lupton, 2019) that signifies “the ways in which human beings and thinghood overlap” (Bennet, 2004). In the instance of telemedicine, the overlapping of these two becomes visible in a new form of interaction in which the virtual and physical existences of both the patient and the physician are entangled.

This new form of interaction introduces a new way of relating that is unique to this technology. Both the patient and the physician will need to adjust their practices to accommodate this new relationship, which we will explore further in the next subsection, along with our field findings. However, it's important to note that telemedicine doesn't solely produce new relationalities but also incorporates remnants of the past and we will discuss this in the second subsection. In other words, we will argue how telemedicine creates new relationships while embodying established sociopolitical relations from its context of origin. These newly formed relationships subsequently display the characteristics of the relations that are embodied in telemedicine. Therefore, in our case, we view telemedicine as a "threshold" - a technology that both introduces new forms of relating and reflects the entrenched sociopolitical relations of its environment.

Lost in translation: New relationalities opened up from telemedicine

Telemedicine can be considered as an artifact that brings about radical transformations in the diagnosis process and renders it a practice mediated through an interface, thus, transforming the very nature of patient-physician interaction, a human-to-human relation into an interaction based on the entanglement of human beings and machines. In so doing, it constructs different ways of existence for both the patient and the physician as a networked entity, that is, as a *relational being-in-assemblages*. Within this assemblage, through which the physical and the virtual intertwine, telemedicine means the partial disappearance of various limitations of physical reality and space, and its replacement by a more fluid, virtual; physically and spatially, even temporarily unrestricted reality. The patient's existence is also attuned to this reality. Presenting the physical existence of the body in a digital form in the virtual environment can be considered as the replacement of a single—rather physical—ontology for the subjective existence of the patient by multiple ontologies. There are now different sites (Law, 2004; 2017) of patient existence: *physically here* and *virtually there* or from the point of view of the physician, and vice versa: *physically there* and *virtually here*. Therefore, the state of being in the same examination room has changed into ‘telepresence’ which implies a different room for each individual, that is, ‘I am at your place, and you are in mine’ (Pols, 2010).

“We held our meeting at our own home, in our environment. In a more stress-free environment. We were incredibly nervous when we went to the hospital because everyone was afraid of everyone at this time. In case anything can happen at any moment we had double masks, and disinfectants in our hands all the time. The hospital environment is stressful. But we were comfortable at home because we were in our environment.” 19

This new perception of the space and the patient's body and this new kind of interaction constructed by telemedicine necessitates for the physician to *translate* their conventional professional skillsets, which makes an example of how through technologies, the perception of medical expertise itself as well is ever-changing. Part of this translation is, of course, the one about the practice of *therapeutic touch*. Touching has been an integral part of medical practice since the very beginning of the profession since it was always one of the most essential parts of ‘interpreting’ the body. While its further integrations into the history of medicine in Western societies are the subject of another study, it is safe to say that along with telemedicine, the traditional practice of diagnosis has shifted towards a paradigm based on talk and trust (Rosen et al., 2020). The replacement of the physical presence of

the patient's body with a virtual presence and the patient's narrative not only challenges the customs and the values of the old medical settings but also isolates patients since telemedicine adaptation in Turkey is profoundly rooted in patients' ability to perceive and articulate their bodily complaints, their ease of navigating digital spheres, and, of course, their privilege to have initial exposure to such technologies. However, this state of isolation and neoliberal individualization does not only occur among patients; on quite the contrary, the fact that neoliberal systems abandon individuals to their own devices is the root cause of the physicians' initial engagement in this practice in the first place. In precisely this context, even though telemedicine technologies have emerged as an opposition to the extensive shortcomings of neoliberalism in Turkey, they are essentially neoliberal in the sense that the mending of system deficits has become a matter concerning individuals.

Even if the physician translated existing interaction sets into a virtual environment, some aspects were *lost in translation*. Even though webcam technologies brought the 'clinical gaze' into the home when those who are looking at each other through the webcam aren't familiar with each other, this clinical gaze in question was argued to be "superficial" (Pols, 2012). Because human contact is mediated by touching the patient, which is the way of expressing caring, empathy, and solidarity (Singh & Leder, 2012), irreversibly disappears in interaction through an interface. Therefore, telemedicine points to the loss of trust in the patient-physician interaction for some patients. However, the paradigm based on *narratives* can help physicians to acknowledge *the physiological body* that is inseparable from the imagined and lived body (Mattingly, 1998a). While clinical reasoning is often regarded as an applied natural science and the body is "made up of parts that break down" (Martin, 1994), the role of sharing stories has been underlined many times stating that creating narratives operates a "double vision of clinical work" (Mattingly, 1998b).

Although telemedicine affects the nature of patient-physician communication both in terms of technical and interpersonal relationships (Miller, 2003) and brought new conveniences in accessing health services, from the perspective of patients, the uncertainties and obscurity of telemedicine technology were observed to be a source of hesitation and fear. The fact that telemedicine is a technology that transforms and displaces the setting of the conventional and rather physical patient-physician interaction into a virtual space may cause various hesitations and feelings of insecurity among patients. However, due to the average age of our sample, 51, the importance of being predisposed to technological contexts ought to be accentuated here. Indeed, the aforementioned feelings of insecurity and reluctance are also associated with the digital capital of individuals (Ragnedda and Ruiu, 2020). Webcams tend to deepen the already existing social relationship characteristics of the users, encounters among those who are strangers carry disquieting characteristics (Pols, 2010). The anxiety felt by interviewees, especially during their first meeting with physicians was frequently observed. At this point, it can be argued that tests and controls carried out at the hospital were indicators of trust and reliability according to the patients. Interviewees generally did not believe in the effectiveness of telemedicine alone unless they were called to the hospital by the physician and stated that if the doctor did not call for a test, they would evaluate the physician differently and would not even use the medicine prescribed. Thus, the residues of an already established relation, whether that is trust or discomfort, become an adhesive component of the new, spatiotemporally ruptured relation constructed through telemedicine. Hence, the patient's lack of knowledge about telemedicine, unfamiliarity with communication technology, fear of the unknown (Almathami et al., 2020, p.14), and mistrust of not being able to meet the doctor face to face (Chien-Hsing et al., 2020, p.177) were and still are questionable factors about telemedicine. Nevertheless, one must underline that in an environment where physical contact posed a risk of contamination, as telemedicine isolated patients from the hospital environment, crowds, and other patients, it served a particular function, especially throughout the pandemic.

"To tell the truth, it's not like a physical face-to-face examination. Frankly, during the conversation, there is a requirement for reassurance. It's our first online consultation experience, and at first, we had a bit of trouble." I25

“Though you express yourself on Skype, I am not convinced that the doctor could understand properly. Probably because it is not real face-to-face communication.” I24

“You must come here for tests, she [the physician] said. That's why we went, but if we only had the online meeting, if there was no further appointment, would I have used the medicine given? I think I would not have used it.” I16

“I didn't know how the first meeting would be. Because you don't know how it is, what it is, will she understand me or not, will it happen or not... You are used to meeting face-to-face all the time. That's what I said at first, then after the first meeting, you feel more relieved. But still, you can tell the difference.” I10

“Of course, it would have been a mistrust if the doctor hadn't called us because we had concerns about how she would treat us via screen call. It would have raised a question such as if she were going to look at our radiologic images, this or that. But thankfully our doctor called us and did all of our tests.” I13

Moving forward, as we observed in our fieldwork, this transformation in the relationship with the physician is one of the reasons why telemedicine is met with various uncertainties and insecurities despite its benefits. However, these insecurities and uncertainties are not limited to this. We observed that patients may also have various concerns when it comes to accessing and using this technology. Part of the reasons for these concerns includes but are not limited to, the lack of infrastructure, inadequate access to the internet and technological tools and equipment, and technological illiteracy. The extent to which individuals are abandoned in seeking access to healthcare services within the framework of the neoliberal system bears re-emphasizing here. Interviewees who only had access to the necessary technological infrastructure through their relatives experienced more distress than those who were already accustomed to technological equipment. Especially during the pandemic, when citizens aged 65 and over were prohibited from leaving their homes, the Ministry of Health did not provide widespread use of devices that could access the applications in question or did not issue explanatory texts, visuals, or videos on how to use these interfaces, further supporting this argument of neo-liberalization. The fact that both the implementation of telemedicine practice by the patient/physician depends on individual initiatives and the fact that the access to this service depends on various types of capital of patients adapts this technology, in our case, individual. That is not to say that this technology is intrinsically neoliberal, but rather it has acquired a neoliberal appearance in the context within which it is embedded, correlated with the socio-political milieu.

An embodiment of a neoliberal logic: Old relationalities that have become residues in telemedicine

Thus far, it has been illustrated how technologies are capable of not only creating but also shaping new forms of human engagements and ways of existing, intricately woven into a complex web of relations between humans and nonhumans. Moving forward, drawing on empirical findings gathered in the field, it will be discussed how a certain technology can present a different context-specific appearance and how telemedicine embodies a distinctly neoliberal appearance within the specific milieu of Turkey. Historically, a new public model for the health system called Socialization of Health Care was introduced in the 1960s, which aimed to provide health services continuously and comprehensively to meet the needs of all people. It proposed to bring all health facilities under one roof and address systematic inequalities (Günel, 2018). However, due to the reluctance of doctors, geographical gaps, and lack of funding, the SHS was never able to deliver on its promises. In the 1980s, with the adaptation of the New Public Management plans, market-oriented public policies made their entrance into the healthcare system on a global scale and Turkey was no exception (Ağartan, 2007).

After the ratification of the General Agreement on Trade in Services of the World Trade Organization and other regional agreements, the global commercialization of the services in question became traceable (Yilmaz, 2013). In 2003, the AKP government, referring to these new plans for public administration, proposed a program to transform the healthcare system. Although this system claimed to be universalistic and egalitarian, it has been criticized for creating new unequal positions based not on professional status but on income (Yilmaz, 2013). In this regard, we must underline that public services can be commodified through various strategies that are: by turning the services into purchasable entities, by convincing people to pay for something they used to be able to access for free, by turning the workforce that provides health care into a for-profit team while the state bears the risks (Leys, 2007). Thus, the HTP has not only contributed to the commercialization of health itself but also changed the origin of income inequality, as hospitals and physicians now function as autonomous for-profit entities. (Yilmaz, 2013).

Health and health services are deeply political in the sense that like all of the resources located within the neoliberal regime, some social groups have more or less than others (Bambra, 2005). The limitations to the routinization of telemedicine include a lack of available technological resources in certain parts of the country, issues with the security of patient data, and challenges in performing the traditional patient examination (Kichloo et al., 2020). The technology literacy level of the population can also be seen as an obstacle to the provision of online health services (Bali, 2018). In this regard, certain capitals come into play. In the course of the study, we have stressed the extent to which neoliberal logic relegates the health system to the discretion, ability, and will of individuals. Accordingly, it is significant to acknowledge the centrality of the various capitals that influence the quality of people's experiences with telemedicine, and indeed whether or not they can even engage in telemedicine in the first instance. The availability of devices such as telephones and computers sufficient to provide access to telemedicine services, and the existence of an internet infrastructure to maintain the consultation are profoundly linked to the economic capital of individuals, indicating the neoliberal quality of the adoption of telemedicine in the Turkish context. Yet it is not solely the economic capital that molds the practice of telemedicine. The capability to narrativize, which influences the trajectory of the medical diagnostic process, is correlated with cultural capital, while digital literacy correlates with digital capital (Ragnedda and Ruiu, 2020). Our study has demonstrated that the overall quality of the medical experience crucially relates to the form and amount of capital an individual possesses. So much so that people with higher levels of education were more rewarded due to their increased self-expression capacity, and interviewees who felt more at ease in virtual mediums proportionally claimed to be less distressed during the consultations.

"I am familiar with the internet environment, but possibly people who aren't used to using such technology might have difficulty." I5

"Although I am a mess around the technology, willy nilly. But during the Pandemic, everybody already uses it somehow, with social media at least. Downloading Skype or online conversation didn't cause any trouble for me I am very satisfied. Thanks to my doctor for her sensitivity and kindness all the time." I16

"Even though I have followed my doctor from her YouTube videos, I am not good with smartphones. I asked my son to help me reach that doctor." I2

Moreover, our study makes an example of how having access to these telemedicine technologies is heavily related to having prior contact with the physicians or the hospital as well, that is the social capital of the individuals. Even in instances where there is no prior reconnaissance, people get familiar with this service through research based on their credentials and can only access the necessary people by their own capacities and social links. That is to say, both the access to and use of telemedicine in our case was inextricably interconnected with the existing capitals of the patients, whether it be social, cultural, or economic, that is, their baggage and strategies. We have underlined how individualization is an inseparable part of neoliberalization of healthcare services. We have

already shown how the context in which the practice of telemedicine in our case emerges was itself neoliberal. Let us here mention once again that the technology itself does not have a neoliberal nature. Quite the contrary, the inherent structural flaws of the neoliberal, individualized healthcare system into which telemedicine technology was born are rendered even more visible with telemedicine technologies. Although the practice of telemedicine, which is implemented by a sole physician on personal initiatives without any compensation, emerged to ameliorate the symptoms of the aforementioned systemic problems, it is a legacy of the neoliberal milieu that renders healthcare access an individual matter. Moving forward, the fact that patients' access to telemedicine and their use of it emphasizes individual strategies also shows that this technology, as it is woven with neoliberal logic, gives rise to neoliberal forms of relation. Therefore, we advocate that technologies must be analyzed in the "wider ensemble within which it is inserted" (Bousquet, 2014, p. 3) and not as a "thing on its own" (May, 2009, p. 147) since the ethos of both technologies and medicine is heavily rotted in and cannot be separated from the sociopolitical context in which they are embedded.

"I know a doctor as a neighbor who works in the same hospital. I told him that my mom was afraid to go to the hospital with the anxiety of being hospitalized even though she was her doctor during the pre-pandemic period. Thus, I learned that my mom's doctor has started seeing patients online via video conversation. This is how we were aware of the system." I1

"Of course, this is an advantage for me, but there are also technical accessibility issues among different parts of society, especially for some age groups. For example, my mother is a pharmacist, but it is difficult for her to talk remotely via Skype. I must tutor her for hours. She must experience it with me. I mean, there are also handicaps like this." I3

In addition to the many economic, social, and political factors affecting access to health care, the geographical dimension remains a great challenge as our case study shows. The fact that the least frequent users of these digital communication technologies in question were older men in rural areas with low education emphasizes how "technology reinforces existing systemic inequities based on age, gender, race, income, education, and geographic location" (West & Miller, 2009, p. 1).

Accordingly, our study, despite extending its reach beyond 628 kilometers, is not without its limitations: as the sample of the study is composed solely of telemedicine beneficiaries, the perspectives of those who do not possess access to this technology remain underrepresented. At this point, while telemedicine aims to reduce regional inequalities due to geographical reasons by enabling remote patient-physician consultation and medical counseling through communication and medical technologies (Durupt et al., 2016), one must acknowledge its shortcomings as well. Patients may get informed about this system, only if they 'come across' this application on social media or if they are already a patient of the relevant physician since there is yet to be any government initiative to announce and democratize telemedicine nationwide. Thus, this new form of interaction with the healthcare system signifies a 'by chance encounter', rather than a customary and systematic engagement. Therefore, reaching the system is itself a matter of social capital. In this new form of interaction, not the government actors, but individuals, who contextualize this system to the patients play a critical role when it comes to the announcement of the system, its operation, and most importantly, the attitudes of the citizens towards this newly introduced application since their encounter with the system occurs through their relationship with the physician. However, it is at this instance that one thing deserves attention: these systemic deficits in question are not just mere poorly implemented welfare regime policies but rather, a set of neoliberal policies whose shortcomings are systematically and willingly left to individuals to solve. The very same neoliberal agenda, one that is remarked by cost-cutting policies and regressing the welfare state through establishing health care as

a private good, a commodity, canalizes those who have the least amount of capital to come up with their remedy to their difficulties in accessing healthcare, by making it an individual responsibility (McGregor, 2001). As our field study has shown, the discursive but not financial directing of the physicians to this system by the Ministry, the lack of information or assistance to patients over 65 prohibited from going outside during the pandemic whose limited chances of accessing health care systems are through telemedicine, the very relation of the capitals of such individuals and the quality or even access of the care, these all signal the neoliberal character of the field. Although these individual strategies have been introduced to compensate for the wider systemic weaknesses engendered by neoliberal individualization and the lack of government responses, these strategies nevertheless have to be situated in a neoliberal context as it is up primarily to individuals to mend the system's deficits. Both with doctors executing the program at the compromise of their reimbursements and patients being left to adapt without any assistance in terms of introduction, information, education, or means of access to the system, telemedicine is an indicator of how telemedicine inevitably gained a neoliberal appearance in the context of Turkey.

CONCLUSION

We initiated this article with the provoking epigram, "The death of distance, should be welcomed and enjoyed," which strikingly encapsulates the gradual transformation of a matrix of relations over the last few decades. Telemedicine, indeed, rearticulates distance in a new conceptualization as it generates and reconstructs different ways of being and spatiality. This new form of existence requires a sophisticated understanding of what is *social*. Consequently, throughout this article, by resisting the ideas that deem technology a pure means, we aimed to underline how technologies are active mediators of how humans perceive reality. In our case, through the mediation of telemedicine technologies, the conventional modes of interaction between the patient and physician had undergone a dramatic transformation that altered the way the patient engages with the physician and vice versa. A key marker of this new form of engagement is that physical distance is replaced by a relational perception of distance. This not only entails the patient a new form of being (i.e. being virtually here, physically there, or physically here, virtually there) but also demands that the physician adapt their conventional skill sets in various ways to this new state of being, challenging the established notions of expertise, medical gaze or touch.

Furthermore, the relational distance established in the context of this new relationality gains a neoliberal appearance by the context in which technology is embedded. Through this appearance, the patient's connection to the physician depends on personal initiatives, possibilities, acquaintances, and capacities, thus the various forms of capital. Therefore, the very engagement with this technology itself is interconnected with neoliberal strategies that are remarked by extensive individualization within the system that deems health care a personal matter. Nor is this surprising because the manifestation of the telemedicine example we employed, in this case, is also a projection of a prolonged neoliberalization. Therefore, even though we can refer to the death of distance in a particular sense with telemedicine, technologies bring those who have access to these various capitals closer, while at the same time pushing others further away by reinforcing the inequalities that already exist. And therein lies the appearance that technology acquires in the context in which it is embedded. In other words, throughout the article, we have tried to show both how a technology, telemedicine, comes and constructs new forms of relations between patients and physicians, that is, its productive character, and how, in constructing these relations, it embodies certain sociopolitical patterns in the context in which it emerges. Yet again, this would not necessarily imply that the very essence of telemedicine technologies is neoliberal, but rather emphasizes that telemedicine embodies the particularities of the conjuncture in which it unfolds. In conclusion, in our case, the practice of telemedicine, which is conducted by a sole physician on their initiative without receiving any compensation, appears as an isolated individual resistance to ease the symptoms that are caused by the ever-neoliberalizing health system in Turkey. However, the initial necessity of such a personal intervention and involvement, and the fact that telemedicine is not implemented by the Ministry or

government actors, but by individuals on their initiative, is also framed within this neoliberal context. For one should not neglect that the very presence of resistance is conditioned by the existence of the resisted entity. So much so that the reason why this resistance remains an isolated phenomenon is the very neoliberalism itself, with its emphasis on individualization. Namely, telemedicine practices were not endorsed by institutional actors, the essential infrastructure was not established and no compensation was granted to the practitioner. Furthermore, patients were not briefed about the practice, their technological competencies or means were not assessed, and they were not encouraged to engage in the practice. This study demonstrates the extent to which individuals' participation in telemedicine is determined by their social capital, the extent to which the ability to narrativize illness, which is related to cultural capital, transforms the quality of the examination, the extent to which technological literacy reduces patients' stress due to digital capital, and the extent to which initial access to devices and the internet is associated with economic capital. Telemedicine itself, like all technologies, is not inherently a neoliberal technology. But technologies only exist in conjunction with the context they are embedded in.

ACKNOWLEDGEMENTS

We would like to express our gratitude to şadiye Nuhuğlu, Nurdila Eryıldız, and Merve şengöl for their invaluable cooperation where they actively participated the field study and coding process.

Annex 1: Participants

I#	Age	Sex	Distance (km)	Profession	Disease	First meeting	In-person	Follow-ups
1	72	F	0	housewife	Non- COVID	online	yes	both
2	45	F	236	farmer	Non- COVID	online	yes	online
3	45	M	28	textile employee	COVID-19	inpatient	none	online
4	38	F	28	housewife	Non- COVID	online	none	online
5	34	F	0	teacher	Non- COVID	online	yes	online
6	52	M	0	retired office worker	COVID-19	online	yes	online
7	73	F	0	housewife	COVID-19	inpatient	none	online

8	53	M	0	trader	COVID-19	online	to be hospitalized	both
9	63	M	0	farmer	Non-COVID	online	yes	both
10	36	F	96	housewife	Non-COVID	online	yes	both
11	66	F	240	retired office worker	Non-COVID	online	yes	both
12	56	F	129	housewife	Non-COVID	online	to be hospitalized	online
13	54	F	179	farmer	Non-COVID	online	yes	both
14	67	M	90	farmer	Non-COVID	online	yes	online

15	49	M	0	accountant	COVID-19	online	yes	both
16	27	F	0	accountant	Non-COVID	online	yes	both
17	38	F	221	belly dancer	Non-COVID	online	none	not necessitate
18	53	M	23	police	COVID-19	online	yes	online
19	50	M	0	retired office worker	COVID-19	online	yes	both
20	59	M	0	soldier	COVID-19	online	yes	both
21	21	F	80	farmer	Non-COVID	online	yes	both
22	61	M	88	farmer	Non-COVID	online	yes	both

23	64	F	0	housewife	COVID-19	inpatient	none	online
24	53	F	0	retired office worker	Non- COVID	online	yes	both
25	57	M	0	retired carpenter	COVID-19	inpatient	yes	both
26	45	F	0	nurse	COVID-19	online	yes	both
27	46	F	96	farmer	Non- COVID	online	yes	both
28	39	M	628	teacher	Non- COVID	online	none	not necessitate
29	41	M	206	office worker	COVID-19	online	none	online

30	69	M	0	textile employer	COVID-19	inpatient	yes	both
----	----	---	---	---------------------	----------	-----------	-----	------

F: Female, M: Male

Non-COVID: any disease other than COVID-19

REFERENCES

- Ağartan, T. (2007). Sağlıkta Reform Salgını, In Ç. Keyder, N. Üstündağ, T. Ağartan, & Ç. Yoltar (Eds.) *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar*, 55-95. İstanbul: İletişim.
- Ağartan, T. (2012). Marketization and Universalism or Crafting the Right Balance in the Turkish Health Care System, *Current Sociology*, 60 (4), 456-471.
- Almathami, H. K. Y., Win, K. T., & Vlahu-Gjorgievska, E. (2020). Barriers and facilitators that influence telemedicine-based, real-time, online consultation at patients' homes: systematic literature review. *Journal of Medical Internet Research*, 22(2), e16407.
- Bali, S. (2018). Barriers to development of telemedicine in developing countries. In T. F. Heston (Ed.) *Telehealth*. InTechOpen.
- Bambra, C., Fox, D., & Scott-Samuel, A. (2005). Towards a politics of health. *Health promotion international*, 20(2), 187-93.
- Bennett, J. (2004). The Force of Things: Steps Toward an Ecology of Matter. *Political Theory*, 32(3), 347-372.
- Bousquet, A. (2014). Welcome to the Machine: Rethinking Technology and Society through Assemblage Theory. In Acuto M., & Curtis S. (Eds.) *Reassembling International Theory*, Palgrave Pivot: London.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Cartwright, L. (2000). Reach Out and Heal Someone: Telemedicine and the Globalization of Health Care. *Health*, 4(3): 347–377. Chien-Hsing, Berl. E. E., Tseng, S. H., & Fu-Sheng, T. S. A. I. (2019). Doctor-patient mutual trust, telemedicine quality, and satisfaction: The role of knowledge management. *Journal of Social and Administrative Sciences*, 6(4), 176–187.
- Colin L. (2007). Piyasa ile Politika Arasında Sağlık Hizmetlerinin Konumu, In Ç. Keyder, N. Üstündağ, T. Ağartan, & Ç. Yoltar (Eds.) *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar*, 55-95. İstanbul: İletişim.
- Durupt, M., Bouchy, O., Christophe, S., Kivits, J., & Boivin, J. M. (2016). La télémédecine en zones rurales: représentations et expériences de médecins généralistes. *Santé publique*, 28(4), 487–497.
- Ergur, A. (1998). Nergis harikalar diyarında: sanal gerçekliğin ideolojik bağlamı, *Toplum ve Bilim*, 79, 138–161.
- Ergur, A. (2020). *Ateş ve İhanet: COVID Kliniğinde Sağlık Çalışanlarının Deneyimi*. Raskolnikov Kitap.
- Günel A. (2018). Türkiye'de Devlet-Vatandaşlık İlişkilerine Sağlık Sistemi üzerinden Bakmak: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi ve Başarısızlık Nedenleri Türkiye'nin Büyük Dönüşümü, In O, Savaşkan, M, Ertan (Eds.) *Ayşe Buğra'ya Armağan*. İstanbul: İletişim, 301-332.
- Kichloo, A., Albosta, M., Dettloff, K., Wani, F., El-Amir, Z., Singh, J., Aljadah, M., Chakinala, R. C., Kanugula, A. K., Solanki, S., & Chugh, S. (2020). Telemedicine, the current COVID-19 Pandemic and the future: a narrative review and perspectives moving forward in the USA. *Family Medicine and Community Health*, 8(3): e000530.
- Law, J. (2004). *After Method: Mess in Social Science Research*. London, New York: Routledge.

- Law, J. (2017). STS as Method. In Felt, U., Fouché, R., Miller, C. and Smith-Doerr, L. (Eds.) *The Handbook of Science and Technology Studies*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lupton, D. (2019). The thing-power of the human-app health assemblage: thinking with vital materialism. *Social Theory & Health*, 17, 125-139.
- Martin, E. (1994). *Flexible Bodies: Tracking Immunity in American Culture from the Days of Polio to the Age of AIDS*. Boston: Beacon Press.
- Mattingly, C. (1998). *Healing Dramas and Clinical Plots: The Narrative Structure of Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mattingly, C. (1998). In Search of the Good: Narrative Reasoning in Clinical Practice. *Medical Anthropology Quarterly*, 12(3), 273-297.
- May, C. (2009). Innovation and implementation in health technology: Normalizing telemedicine. In Jonathan Gabe & Michael Calnan (Eds.) *The New Sociology of the Health Service*. New York: Routledge
- McGregor, S. (2001). Neoliberalism and health care. *International Journal of Consumer Studies*, 25(2), 82-89.
- Miller, E. (2003). The technical and interpersonal aspects of telemedicine: effects on doctor–patient communication. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 9(1), 1–7.
- Pala, K. (2017). Türkiye’de Sağlık Reformu/Sağlıkta Dönüşüm Programı Süreci. In G. Yenimahalleli Yaşar, Ö. Birler, & A. Göksel (Eds.) *Türkiye’de Sağlık, Siyaset, Piyasa* (43-75). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Merleau-Ponty, M. (1976). *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard.
- Pols, J. (2012). *Care at a Distance: On the Closeness of Technology*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pols, J. (2010) Wonderful Webcams: About Active Gazes and Invisible Technologies. *Science, Technology, & Human Values*, 36(4), 451–73.
- Ragnedda, M. et. Ruiu, M.L. (2020). *Digital Capital: A Bourdieusian Perspective on the Digital Divide*. Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Rosen CB, Joffe S, & Kelz RR. (2020). COVID-19 Moves Medicine into a Virtual Space: A Paradigm Shift from Touch to Talk to Establish Trust. *Annals of Surgery*, 272(2), e159-e160.
- Singh, C. & Leder, D. (2012). Touch in the consultation. *The British Journal of General Practice*, 62(596), 147–148.
- Smith-Doerr, L. (2017). Doing, Exploring and Reflecting on Methods. In Felt, U., Fouché, R., Miller, C. & Smith-Doerr, L. (Eds.). *The Handbook of Science and Technology Studies*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Steuer, J. (1992). Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence. *Journal of Communication*. 42(4), 73-94.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2011). *Türkiye’de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Üstündağ, N., & Yoltar, Ç. (2007). Türkiye’de Sağlık Sisteminin Dönüşümü: Bir Devlet Etnografisi. In Ç. Keyder, N. Üstündağ, T. Ağartan, & Ç. Yoltar (Eds.) *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları: Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar* (55-95). İstanbul: İletişim.
- Verbeek, P. P. (2001). Don Ihde: The Technological Lifeworld. In H. J. Achterhuis (Ed.), *American Philosophy of Technology: The Empirical Turn* (119-146). Bloomington: Indiana University Press.

- Verbeek, P. P. (2012). Expanding mediation theory. *Foundations of Science*, 17(4), 391–395.
- Verbeek, P. P. (2016). Toward a Theory of Technological Mediation: A Program for Postphenomenological Research. In Jan Kyrre Berg Friis & Robert P. Crease (Eds.) *Technoscience and Postphenomenology: The Manhattan Papers (189-204)*. London: Lexington Books.
- Verbeek, P.P. (2005). *What Things Do?* (R.P. Crease, Trans.). Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press (Original Work Published in 2000).
- Verbeek, P.P. (2015). Beyond Interaction. Accessed July 3, 2021 from <https://interactions.acm.org>.
- Vural, İ. E. (2017). Financialisation in Health Care: An Analysis of Private Equity Fund Investments in Turkey, *Social Science & Medicine*, 187, 276-286.
- Yenimahalleli Yaşar, G., Birler, Ö. , & Göksel, A. (2017). *Türkiye’de Sağlık, Siyaset, Piyasa*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- West, D. & Miller, E.A. (2009). *Digital Medicine: Health Care in the Internet Era*. Washington: Brookings Institution Press.
- Yılmaz, V. (2013). Changing Origins of Inequalities in Access to Health Care Services in Turkey: From Occupational Status to Income. *New Perspectives on Turkey*, 48, 55-77.

